

SIASI 'O SĪSŪ KALAISI 'O E KAU MĀ'ONĪ'ONĪ 'I HE NGA'HI 'AHO KIMUI NĪ • SIULAI 2011

Liahona

**Kau Paionia 'Amelika
Latiná, p. 16**

**Ko Hono Fili ha Hala 'i he
Mo'uí, p. 42**

**Ko e Potufolofola Na'á Ne
Liliu e Me'a Kotoá, p. 50**

Ko e Pulú mo e Temipalé, p. 68

‘Amanaki Lelei’anga ‘o Saioné, tā ‘e Miroslava Menssen-Bezakova

Ne tokolahi e Kāingalotu ne nau fononga fakahihifo ki he Tele’a Sōlekí lolotonga e senituli 19. Na’e lea ‘a e Palōfita ko Siosefa Sāmitā ki he Kāingalotu ‘i Misulí ‘i he ngaahi ta’u lahi kimu’a a’i ‘i he ‘aho 1 ‘o ‘Aokosi 1831, ‘o ‘oange kiate kinautolu ha ‘amanaki lelei ki honau kaha’u ‘i Misulí pea mo e fononga fakahihifo te nau iku fakahokó.

Na’e folofola e ‘Eikí ‘i ha fakahā ki he Palōfitā, ‘o pehē:

“He ‘e hoko mai ‘a e ngaahi tāpuakí hili ‘a e ngaahi faingata’a lahi. Ko ia ‘e hokosia ‘a e ‘aho ‘a ia ‘e fakakalauni

ai ‘a kimoutolu ‘aki ‘a e nāunau lahi; ‘oku te’eki ke hokosia ‘a e houā, ka ‘oku ofi mai ia.

“Manatu ‘i ‘eni, ‘a ia ‘oku ou tomu’a tala kiate kimoutolú, koe’uhí ke mou ‘ai ia ki homou lotó, pea tali ‘a e me’a ‘e hoko ma’i” (T&F 58:4–5).

‘Oku tau vakai heni ki he ni’ihi ‘o kinautolu na’e kei faivelengā, pea ‘oku nau fakafofonga ‘i kotoa kinautolu na’e hiki atu ‘i he tui ke langa ‘a Saioné.

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4 Pōpoaki 'a e Kau Palesiteni
'Uluaki: 'E Tokoua, Kuó u 'Osi
Fakatukupaa'i Au

Fai 'e Palesiteni Dieter F. Uchtdorf

- 7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Mou
Omi ki he Temipalé 'o Ma'u
Homou Ngaahi Tāpuaki

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 16 Mi Vida, Mi Historia

*Ngaahi talanoa ki he tui mo
e fakaului mei ha Kāingalotu
'Amelika Latina 'e toko hiva.*

- 22 Ko e Tui ke Tali 'a e Uí

Fai 'e 'Eletā Jeffrey R. Holland
*'E lava 'e he tui ko ia na'ā ne
tataki e kau paioniā ke nofo'i e
ngaahi feitu'u maomaonganōa
ke ue'i kitautolu ke tau fai hotau
lelei tahā 'i he ngāue 'a e 'Otuā.*

- 29 "'O Hangē ko 'Eku 'Ofa Kiate
Kimoutolú"

Fai 'e Barbara Thompson
*'Oku tala 'e ha 'ulungāanga
lelei 'e ua ko e kau ākongā
kitautolu 'a Sīsū Kalaisi.*

- 32 'Otu Motu 'o e Tui: Ko
ha Talanoa ki he Ngāue
Faivelengā

Fai 'e Adam C. Olson
*'Oku fakafongā 'i fakatu'asino
'e he motu tētē 'o e fāmili Koilā
'a e me'a 'oku nau feinga ke
fā'u fakalaumālie ma'a honau
fāmili.*

- 36 'Ikai Hoha'a ki he Vai

Fai 'e Adam C. Olson
*Na'e ilifia 'a Siosefa 'i hono faka-
uku ia he vai 'i hono papitaisō.
Ka ne tokoni 'i ia 'e hono fāmili
ke 'osi 'ene ilifiā.*

NGAAHI TAFa'AKÍ

- 8 Fanga Ki'i Me'a liki mo
Faingofuā

- 10 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi:
Inu Fie Inu he Vai Mo'ui

Fai 'e Matthew Heaps

- 12 Ko e Me'a 'Oku Tau Tui Ki
Aí: Ko e Ngāue Ko ha Tefito'i
Mo'oni Ta'engata

- 14 Ko e Ngāue 'i he Siasí:
Uiui'i 'e he 'Otuā

Fai 'e Ramona Dutton

- 15 Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau
Ngaahi Fāmili: Ko e Misiona
'o e Mo'ui 'a ha Fa'ē 'Ofa

Fai 'e Peiholani Kauvaka

- 38 Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni-
'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní

- 75 Ngaahi Ongongo 'o e Siasí

- 79 Ngaahi Fakakaukau Ma'á e
Efiafi Fakafāmili 'i 'Apí

- 80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'ilo-
aki: Ko ha Vao Ia he Ta'ú ni—
Hanga 'o Ta'aki

Fai 'e Mont Poulsen

'I HE TAKAFÍ

'I mu'á: faitā 'a Mark J. Davis.
'I muí: faitā 'a Kent Miles.

42

42 Kamata Leva

Fai 'e Elder Von G. Keetch

'E lava ke ako'i kitautolu 'e ha talanoa kau ki ha kau tangata tāmāte afi 'i ha mo'unga fekau-aki mo 'etau ma'u e ue'i 'a e laumāliē 'i he'etau mo'ui.

Vakai angé pe
te ke lava 'o
'ilo'i e Liahona
'oku fūfuu'i 'i he
makasini ko 'enī.
Tokonī: angi e
ngaahi salioté!

58

46 'Ai Hangatonu**48 Pousitaá: Ko e Lau****49 Ko 'Etau Tafa'aki****50 Founa Ne u 'Ilo Aí:
Ko e Tali he Veesi Valú**

Fai 'e Angelica Nelson

**52 Ko Hotau Tukufakaholo
Fakapaionia Lāngilangi'ia**Fai 'e Palesiteni Thomas S.
Monson

*'E lava ke tau ako 'a e me'a lahi
mei he'etau ngaahi kui paionia
'i he kamata'angá.*

54 Ko e Fetokoni'aki 'i 'InitiaFai 'e 'Eletā Charles mo
Sisitā Carol Kewish

*Na'e tokoni e to'u tupú mo e ka-
kai lalahi kei talavoú ke fakafie-
mālie'i e mamahi 'o kinautolu
na'e uesia 'e he ngaahi tāfea
na'e hoko 'i he feitu'u fakatonga
'o 'Initiá.*

**56 Mei he Mala'e Ngāue
Fakafaifekau: Ko e Veve
'a e Tangata 'e Tahá Ko ha
Mata'ikoloa Ia ki he Tahá**

Fai 'e Andrej Bozhenov

**58 Kei Hokohoko Atu Pē
Ho'o Kakaú**

*Ko e hā e me'a na'e fai 'e ha
taha 'o e kau finemui kakau
lelei taha 'i Nu'u Silá 'i
he mālōlō fakafokifā
'ene tamaí?*

68

**61 Fakamo'oni Makehe: Ko e Hā
'Oku Mahu'inga Ai ke Tokoni
ki he Ní'ihī Kehé?**

Fai 'e 'Eletā Dallin H. Oaks

62 Ko Hono Tataki Koe ki 'Apí

Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring
*Kuo fokotu'u 'e he'etau Tamai
Hēvani 'ofā ha kau fakahaofi
mo'ui 'i he halá ke tokoni'i ki-
tautolu ke tau toe foki ange
ki 'api kiate Ia.*

**64 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimeli
ki 'Api: Ko e Temipalé ko e
Fale ia 'o e 'Otuá**Fai 'e JoAnn Child mo
Cristina Franco**66 Ngaahi 'Aho Paionia 'i Tahiti**

Fai 'e Maria T. Moody
*Vakai ki he founa fakamanatu
'e he fānau Tahiti 'a e 'Aho
Paioniá.*

67 Ko 'Etau Pēsí**68 Ko e Uiui'i**

Fai 'e Corine Pugh
*'Aisake, Tailasi, mo e Temipale
Nāvuú.*

70 Ma'á e Fānau Īkí**74 'Ū Kaati Fakamamafa'i
'o e Konifelenisí**

Ko e MakasScott M. Mooy, ini Fakalao 'eni 'a e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni 'i he lea faka-Tonga

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

Ētita: Paul B. Pieper

Kau 'Ētvaisā: Stanley G. Ellis, Christoffel Golden Jr., Yoshihiko Kikuchi

Talēkita Pulē: David L. Frischknecht

Talēkita 'o e Ngāue Faka'ētita: Vincent A. Vaughn

Talēkita Fokotu utu'ū: Allan R. Loyborg

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Ongo Tokoni 'Ētita Pulē: Jenifer L. Greenwood, Adam C. Olson

Kaungā 'Ētita: Ryan Carr

Tokoni 'Ētita: Susan Barrett

Kau Ngāue Faka'ētita: Brittany Beattie, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, LaRene Porter Gaunt, Larry Hiller, Carrie Kasten, Jennifer Maddy, Melissa Merrill, Michael R. Morris, Sally J. Odeirk, Joshua J. Perkey, Chad E. Phares, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Janet Thomas, Paul VanDenBerghe, Melissa Zenteno

Talēkita Pule Faka'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka'āti: Scott Van Kampen

Pule he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Kau Pule Mā'olunga ki he Fakatātaā: C. Kimball Bott, Thomas S. Child, Colleen Hincley, Eric P. Johnson, Scott M. Mooy

Kau Ngāue ki he Fakatāta mo e Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Collette Nebeker Aune, Howard G. Brown, Julie Burdett, Reginald J. Christensen, Kim Fenstermaker, Kathleen Howard, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Ty Pilcher

Fokotu utu'ū: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Evan Larsen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētita: Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētita: Vika Taukolo

Kaungā 'Ētita: Siale Hala

Ko e totongi ki hono fakakātoā 'o e ngaahi Liahonā he ta'ū 'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'ēke'ēke: Senitā Tufakā'anga Nāunau, Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'ēke'ēke ki he Liahonā, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he: liahona@ldschurch.org.

Ko e Liahonā (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'a Pule'angā 'i he lea faka-'Alapēniā, 'Amēniā, Bislama, Kemipoutia, Pulukālā, Sepuano, Siaina, Koloēsiā, Seki, Tenimā'ake, Hōlani, Pilitāniā, 'Esitōniā, Fisi, Finilani, Falaniseē, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Aisilēni, 'Initonēsiā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōlēā, Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Māseilisi, Mongokōliā, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsia, Hā'amoā, Silōveniā, Sipeini, Suisalani, Suēteni, Takālōkā, Tahiti, Taileni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinemi. 'Oku kehekehe pē 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatautau mo e lea fakafonua.)

© 2011 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti 'o 'Amelikā.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi fakatātā 'i he Liahonā ke faka'aonga'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsialē pe faka'aonga'i pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakahaa'i atu ai hano fakatapuapui, 'i he tafa'aki 'oku fakamatala'i ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatātaā. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

July 2011 Vol. 35 No. 7. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send address changes to Salt Lake Distribution Center, Church Magazines, PO Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368.

Toe Lahi Ange 'i he 'Initaneti' Liahona.Lds.org

MA'Á E KAKAI LALAHÍ

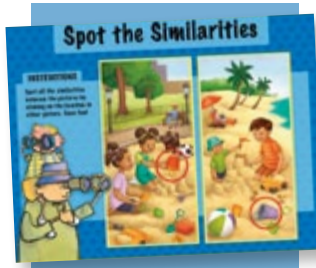
'Oku nofo e fāмили Koilā 'i ha motu 'i he Anovai Titikakā. 'Oku fa'u 'aki e motu 'a e kutā; 'oku hoko hono tauhi ko ha lēsoni 'i he ngāue faivelengā (vakai, peesi 32). Vakai ki ha ngaahi tā lahi ange 'i he www.liahona.lds.org.

MA'Á E TO'U TUPÚ

'Oku kau e ta'ahine ta'u hongofulu mā ua ko Mōnika Saili he kau finemui kakau lelei taha 'i Nu'u Silā. 'I he taimi na'e mālōlō fakafokifā ai 'ene tama'i, na'a ne 'ilo'i "'oku lava 'e he ngaahi me'a 'oku faingatā'a 'o ngaohi kitautolu ke tau mālohi ange. Ko e me'a pē ke fai ko ho'o kei kakau pē" (vakai, peesi 58). Vakai ki ha ngaahi tā lahi ange 'i he www.liahona.lds.org.

MA'Á E FĀNAÚ

Te ke lava 'o ma'u e ngaahi 'ekitiviti 'a e fānaú 'i he www.liahona.lds.org.

'I HO'O LEA FAKAFONUA PĒ 'A'AÚ

'Oku mā'u 'a e Liahonā mo e ngaahi naunau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he www.languages.lds.org.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafongā 'i 'e he fikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatalā.

Ako folofolā, 50

Fakamo'oni, 16, 38, 50

Fakaulu, 16, 40

Fāmilī, 15, 32, 39, 58, 67, 70

Fine'ofā, 7

Hisitōlia 'o e Siasi, 9

Kau paioniā, 22, 40, 52, 66

Ko e 'aukai, 9

Ko e Lau, 48

Laumālie Mā'oni'oni, 42, 47

Mitiā, 47

Ngaahi 'alo'ofa ongongofua, 41

Ngaahi temipalē, 8, 64, 67, 70

Ngaahi uiui'i, 14, 68

Ngāuē, 12, 32

Ngāue fakafaipekaū, 56

Ngāue tokoni, 29, 54, 61, 62, 68

'Ofā, 29

Papitaisō, 36, 46

Sisū Kalaisi, 10, 29

Talangofuā, 22, 58, 80

Toetu'ū, 39

Tohi 'a Molomonā, 38, 49, 56

Tui, 22, 32

Tukupā, 4, 22, 50, 58

Tu'unga fakafa'eē, 15

Ue'i fakalaumālie, 42

**Fai 'e Palesiteni
Dieter F. Uchtdorf**

Tokoni Ua 'i he Kau
PalesitenisĪ 'Uluakí

'E TOKOUA, Kuó u 'Osi Fakatukupaa'i Au

Na'e tu'u ha ongo tautehina 'i he tumutumu 'o ha 'ulu'ulu maka na'e hanga hifo ki he vai tasilo 'o ha ano vai lanu pulū. Ko ha feitu'u fai'anga tulihopo manakoa 'eni, pea na'e fa'a talanoa pē 'a e ongo tautehinā ni ki ha'ana tulihopo ai—'a ia ko ha me'a kuó na mamata ki hono fai 'e ha ni'ihi kehe.

Neonga ne na fakatou fie ma'u ke na tulihopo ai, ka na'e 'ikai fie 'uluaki hopo ha taha ia. Na'e 'ikai ke fu'u mā'olunga fēfē 'a e lilifā, ka ki he ongo ki'i tamaikí, ko e kamata pē ke na 'unu atu ki mu'á, na'e hangē 'oku toe mā'olunga ange iā—pea talu ai pē 'ena loto si'i.

Na'e faifai pea tu'u e va'e 'o e tokotaha 'i he tapa'i lilifā peá ne 'unu atu ki mu'a. 'I he momeniti pē ko iá, ne fana-fana ange hono tokouá, "Mahalo 'oku totonu ke ta tatali pē ki he fa'ahita'u māfana hoko maí."

Ka ne 'osi teuteu puna e 'uluakí ia. Na'á ne tali ange, "E tokoua, kuó u 'osi fakatukupaa'i au ke u puna!"

Na'á ne puna ki he loto vaí peá ne 'alu fakavave hake ki 'olunga mo 'ene kaila fiefiá. Na'e puna hifo mo hono tokouá he taimi pē ko iá. Na'á na toki kakata kimui 'i he ngaahi lea faka'osi 'a e tamasi'i 'uluakí peá ne toki puna hifo ki he vaí: "E tokoua, kuó u 'osi fakatukupaa'i au ke u puna."

'Oku meimei hangē 'a e tukupaá ko e puna tū'ulu ki he loto vaí. Ko ho'o fakatukupaa'i pē koe ke fai ia, pe 'ikai. Ko ho'o 'unu atu ki mu'a pe ko ho'o tu'u ma'u pē. 'Oku 'ikai ha me'a ia ko e tu'u 'i loto mālie. 'Oku tau fehangahangai kotoa pē mo ha ngaahi momeniti ke fai ai ha'atau fili 'a ia te ne liliu 'a e toenga 'o 'etau mo'uí. 'I he'etau hoko ko e kāingalotu 'o e Siasí, kuo pau ke tau fehu'i hifo kiate kitautolu, "Te u puna ki he loto vaí pe te u tu'u pē he tapa'i lilifā" Te u manga atu ki mu'a pe te u vakai'i 'aki pē hoku louhi'i va'é 'a e māfana 'o e vaí?"

'Oku tupu hono fai ha ngaahi angahala 'e ni'ihi mei he'etau fai 'a e me'a 'oku halá; tupu hono fai ha angahala 'e ni'ihi mei he 'ikai ke tau fai ha me'á. 'E lava ke 'omi 'e he tukupā faka'apē ki he ongoongolelei 'a e 'itá, loto mahí, mo e ongo'i halaiá. 'Oku 'ikai totonu ke hoko 'eni

kiate kitautolu he ko ha kakai mohu fuakava'ia kitautolu. 'Oku tau fai ha ngaahi fuakava mo e 'Eikí 'i he taimi 'oku papitaiso ai kitautolú mo e taimi 'oku tau hū ai ki he fale 'o e 'Eikí. 'Oku fai 'e he hou'eiki tangatá ha ngaahi fuakava mo e 'Eikí 'i he taimi 'oku fakanofa ai kinautolu ki he lakanga fakataula'eikí. He 'ikai lava ke toe mahu'inga ange ha me'a 'i hono tauhi 'o e tukupā kuo tau fai mo e 'Eikí. Tau manatu'i mu'a 'a e tali na'e fai 'e Lesieli mo Lia kia Sēkope 'i he Fuakava Motu'á. Ko ha tali faingofua mo hangatonu ia pea na'e hā ai e tukupā na'á na faí: "Ko e me'a kotoa pē kuo lea 'aki 'e he 'Otuá kiate koé, ke ke fai" (Sēnesi 31:16).

Ko kinautolu ko ia 'oku faka'apē pē 'enau tukupaá, 'e faka'apē pē 'enau ma'u 'a e ngaahi tāpuaki 'o e faka-mo'oní, fiefiá, mo e nongá. 'E faka'apē pē hono fakaava mai 'o e ngaahi matapā 'o e langí kiate kinautolú. 'Ikai ko e toki me'a fakavalevale ia ke tau fakakaukau 'o pehē, "Te u fakatukupaa'i pē au 'aki ha peseti 'e 50 he taimí ni, pea ko 'ene hā mai pē 'a Kalaisi 'i He'ene Hā'ele 'Angaua Maí, 'e peseti leva 'e 100 'eku fakatukupaa'i aú?"

Ko 'etau tukupā ko ia ke tauhi 'etau ngaahi fuakava mo e 'Eikí, ko e fua ia 'o hotau fakauluí. 'Oku hanga 'e he'etau tukupā ki hotau Fakamo'uí mo Hono Siasí 'o langaki hake hotau 'ulungāngá pea fakamālohia mo hotau laumālié, he ko e taimi ko ia te tau fetaulaki ai mo Kalaisí, te Ne fā'ofua kiate kitautolu mo folofola mai, "Mālō, ko e tamaio'eiki lelei mo angatonu" (Mātiu 25:21).

'Oku 'i ai hono faikehekehe 'o e teu ke fai ha me'á mo hono fai 'o e me'a ko iá. Ko kinautolu 'oku nau teu pē ke fai ha tukupaá te nau kei kumi 'uhinga pē 'i he taimi kotoa. Ko kinautolu 'oku tukupā mo'oní, 'oku nau fehangahangai hangatonu mo e ngaahi faingata'á pea nau pehē loto pē, "Io, ko ha 'uhinga lelei 'aupito ia ke toloi ai, ka ne u fai ha ngaahi fuakava, ko ia te u fai 'a e me'a ne u tukupā ke fai." 'Oku nau fakatoto 'i he folofolá pea fekumi fakamātoato ki he tataki 'a 'enau Tamai 'i Hēvaní. 'Oku nau tali pea fua totonu honau ngaahi uiui'i faka-Siasí. 'Oku nau ō ki he'e-nau ngaahi fakataha'angá. 'Oku fai 'enau faiaiko faka'apí pe faiaiko 'a'ahí.

‘Oku pehē ‘e ha palōveape faka-Siamane, “Oku hangē ‘a e ngaahi palōmesī ko e katoa ‘a e māhinā. Kapau he ‘ikai tauhi kinautolu he taimi pē ko iā, ‘e ‘alu pē ‘ahō mo ‘enau puli atú.” ‘Oku tau tukupā ‘i he ‘etau hoko ko e kāingalotu ‘o e Siasi ‘o Sīsū Kalaisi ‘o e Kau Mā’oni’oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ke ‘a’eva ‘i he hala ‘o e tu’unga fakaākongá. Kuo tau tukupā ke muimui ‘i he ngaahi fa’i-fa’itaki’anga ‘a hotau Fakamo’uí. Fakakaukau angé ki hano tāpuekina ‘o e māmaní pea liliu ia ke hoko ‘o lelei ‘i he taimi ‘e mo’ui ai e kāingalotu kotoa pē ‘o e Siasi ‘o e ‘Eikí ke nau a’usia ‘a e ngaahi me’a ‘oku nau malavá—‘o ului kakato honau lotó mo nau tukupā ke langa hake ‘a e pule’anga ‘o e ‘Otuá.

‘Oku ‘i ai pē taimi ‘oku tau takitaha tu’u ai ‘o sio hifo ki he vaí pea fai ha fili. Ko ‘eku lotú ia ke tau ma’u ‘a e tuí, laka atu ki mu’a, loto to’a ke fehanga-hangai mo e ngaahi me’a ‘oku tau manavahē mo vei-veiua aí, pea tau pehē loto pē kiate kitautolu, “Kuó u ‘osi fakatukupaa ‘i au!” ■

FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO ‘ENÍ

“K o ha founa ‘e taha ke tokoni ‘i hono fakamahino ‘i ki he kau akó ‘a e ngaahi tefito ‘i mo’oni ‘o e ongoongolelei, ko e ‘oange ke nau tā ha ngaahi fakatātā. ‘Oku ‘oange ‘e he tā fakatātā ‘a e faingamālie kiate kinautolu ke nau fakatotolo mo fakahā e mahino ‘oku nau ma’ú pea mo e ongo ‘oku nau ma’u ki he ngaahi talanoa [mo e ngaahi tefito ‘i mo’oni] ‘o e ongoongolelei” (*‘Oku ‘Ikai ha Ui ‘e Mahu’inga Ange ‘i he Faiakó* [1999], 204). Fakakaukau ‘i hano lau ‘o e fakamatalá, alea ‘i e tefito ‘i mo’oni ‘o e tukupā ki he ongoongolelei, pea kole ange leva kiate kinautolu ‘oku fie tā fakatātā ke nau tā ha fakatātā ‘o ha ‘ekitivití fekau’aki mo e ongoongolelei te ne fakahaa ‘i mai ‘a e tukupaá. ‘E fie ma’u ke fokotu’u ange ki he fānau iiki angé ‘a e me’a ke nau taá.

TO'U TUPŪ

'A e Kotoa Te u Malava ke Foaki

Fai 'e Alyssa Hansen

Ne u hoha'a pe te u totongi fēfē 'a e ngaahi me'a ne u fie ma'u ke fai he tutuku 'a e akó: 'a e ngaahi kalasí, ngaahi kalasi akó, nofo kemi 'o e fa'ahita'u māfaná, mo e hā fua. Ne u pehē 'e au te u tangi. Peá u toki manatu'i hake leva 'a e ngaahi me'a kotoa ko ia ne ako'i kiate au 'o fekau'aki mo e falala mo e tui ki he 'Eiki. Ne u fili leva ke tekaki atu 'a e me'á ni ki he to'ukupu 'o e 'Eiki mo falala pē kapau ko Hono finangaló

ia, te Ne fakahā mai ha founa.

Ne 'ikai fuoloa mei ai kuo ma'u hake 'e he'eku fa'eé ha fo'i sieke mei ha'aku ngāue he kongā ki mu'a 'o e ta'u ko iá 'a ia ne te'eki ai ke toho, pea 'i he 'aho pē hono hokó, ne u ma'u he meilí ha ki'i pale pa'anga 'i he'eku ua 'i ha fe'auhi na'e fai. Ko ha fakamo'oni ma'ongo'onga 'eni kiate au 'oku mo'ui 'a e 'Otuá, 'okú Ne 'ofa mo tokanga mai kiate au pea te Ne 'omai ha founa.

Ne u ma'u ha loto hounga'ia mo e 'ofa ki he'eku Tamai Hēvaní mo e Fakamo'ui. Ne u ongo'i 'a e fonu

hoku lotó 'i he fiefiá! Faka'amu ange 'e au ke u fakahā 'eku loto fakafeta'í, ke u fakahīkīhikī 'i e 'Otuá 'aki hoku lelei tahá, mo vahevahe 'a e ongo ko iá mo ha ni'ihī kehe. Kuo 'osi fakahoko 'eni 'e ha ni'ihī 'aki 'enau fa'u hiva, fa'u maau, pe tā-valivali, ka ne u ongo'i na'e 'ikai ke u taau ke fai ha taha 'o e ngaahi me'a ko iá. Ne u 'ilo'i ko e me'a pē 'e fe'unga ke fai 'aki ha fakahīkīhikī ko 'eku mo'ui—ke u "'i he kakai tui ko ha faka'ilonga" (1 Timote 4:12), ke u foaki 'eku mo'ui kia Kalaisi. Ko ia pē 'okú Ne kole mai, pea ko ia pē 'e lava ke u foaki.

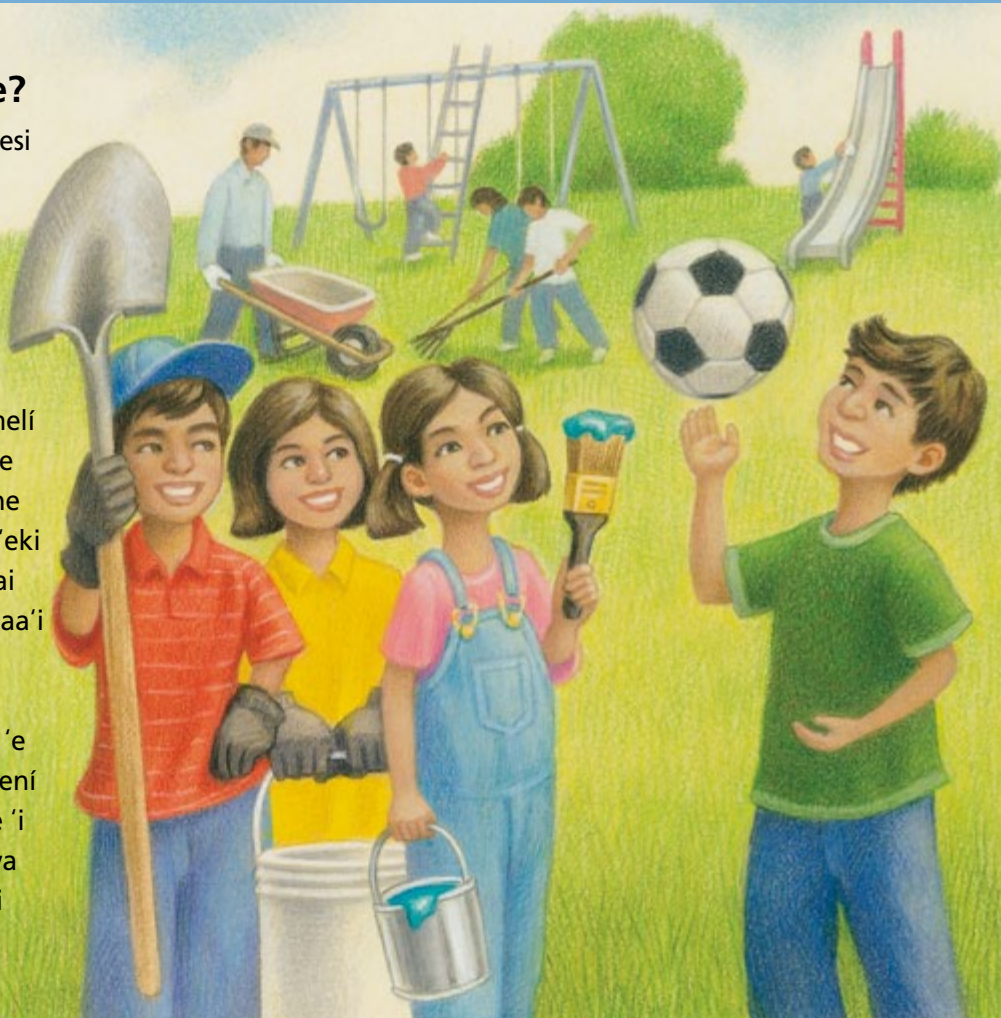
FĀNAÚ

Kuó ke Fakatukupaa'i Koe?

Ihe taimi kuo tau palōmesi 'ai ke muimui 'ia Sīsū Kalaisí, 'oku tau fai leva 'a e me'a totonú 'o 'ikai toe kumi 'uhinga.

'Okú kau fakataha 'a e fānau ko 'eni 'e toko faá mo 'enau kalasi Palaimelí 'i hono fakama'a ha mala'e va'inga he koló. Ko hai 'i he fānau 'oku 'asi mai kuo te'eki tukupā ke kau? Ko e hā nai hono 'uhingá? 'Okú fakahaa'i fēfē 'e hono toé kuo nau tukupā ke kau?

Siakale'i e me'a 'e nima 'e tokoni ki he tokotaha ko 'ení ke ne kau mo e ni'ihī kehé 'i he ngāue tokoní. Te ke lava nai 'o 'ilo'i 'a e leikí, polosí valí, tu'ungá, kané, mo e sāvoló?

Mou Omi ki he Temipalé 'o Ma'u Homou Ngaahi Tāpuakí

Ako 'a e fakamatala ko 'enī, pea ka fe'unga, alea 'i ia mo e hou'eiki fafine 'oku ke 'a'ahi ki ai. Faka'aonga 'i 'a e ngaahi jehū 'i ke tokoni 'i ho'o fakamālohia 'a e kau fafine pea 'ai ke hoko 'a e Fine'ofā ko e kongā ma'u pē ia ho'o mo'ui fakafō'ituitui.

Engaahi tokoua, 'oku tau monū'ia lahi. Ko e Fakamo'ui 'oku 'ulu ki he Siasí ni. 'Oku tatakí kitautolu 'e ha kau palōfita mo'ui. 'Oku tau ma'u e ngaahi folofola mā'oni'oni. Pea 'oku tau ma'u ha ngaahi temipale toputapu 'i he funga 'o māmaní 'a ia 'e lava ke tau ma'u ai 'a e ngaahi ouau 'oku fie ma'u ke tokoni 'i ai kitautolu ke tau toe foki ki he'etau Tamai Hēvaní.

'Oku tau 'uluaki ō ki he temipalé ma'atautolu pē. Na'e fakamatala 'a 'Eletā Lōpeti D. Heili 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē, "Ko e tefito 'i taumu'a 'o e temipalé ke fakahoko ai 'a e ngaahi ouau 'oku fie ma'u ki hotau hakeaki 'i 'i he pule'anga fakasilesitalé. 'Oku tatakí kitautolu 'e he ngaahi ouau fakatemipalé ki hotau Fakamo'ui mo 'omi kiate kitautolu 'a e ngaahi tāpuaki te tau lava 'o ma'u 'o fakafou 'i he Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. Ko e ngaahi temipalé ko e ako'anga 'univēsi mā'ongo'onga taha ia kuo 'ilo' 'i 'e he tangatā, he 'okú ne 'omi kiate kitautolu 'a e 'ilo mo e poto 'o fekau'aki mo hono Fakatupu 'o e māmaní. 'Oku 'omi 'e he ngaahi fakahinohino 'i he 'enitaumení ha takitala ki he founa 'oku totonu ke tau mo'ui ai 'i he matelié ni. . . . 'Oku 'i he ouaú ha ngaahi fakahinohino ki he founa 'oku totonu ke tau mo'ui ai pea mo e ngaahi fuakava 'oku tau fai ke tau mo'ui anga mā'oni'oni ai 'i he'etau muimui ki hotau Fakamo'ui."¹

Ka 'oku 'ikai ngata pē ai 'etau ngāue fakatemipalé. Na'e akonaki 'a Palesiteni Poiti K. Peekā, ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'o pehē: "Pea 'i ho'omou ngāue fakafongā heni ma'á ha taha kuo pekiá, 'e toe fakamanatu ai pē kiate kimoutolu 'a e ngaahi fuakava ko ia kuo mou fakahokó. 'E toe fakamanatu ai foki ki ho'omou fakakaukau 'a e ngaahi tāpuaki fakalaumālie mā'ongo'onga ko ia 'oku fekau'aki mo e fale 'o e 'Eikí."²

Mou omi ki he temipalé pea mou toutou omi. 'E hanga 'e he'etau fakahoko mo tauhi e ngaahi fuakava 'i he temipalé 'o fokotu'u ma'u kitautolu 'i he hala ki he tāpuaki mā'ongo'onga taha 'i he ngaahi tāpuakí kotoa pē—'a ia ko e mo'ui ta'engatā.

Barbara Thompson, tokoni ua 'i he kau palesitenisī lahi 'o e Fine'ofā.

Mei he Ngaahi Folofolá

'Isaia 2:3; 1 Kolinitō 11:11; Fakahā 7:13–15; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 109

Ko e Hā ha Me'a Te u Lava 'o Fai?

1. Ko e hā ha me'a ne u a'usia 'a ia te u vahevahe mo kinautolu 'oku ou 'a'ahi ki ai 'i he'etau vilitaki ko ia ke "omi ki he temipalé"?

2. 'E lava fēfē ke u ma'u fakatāutaha 'a e ngaahi tāpuaki 'o e temipalé?

Mei Hotau Hisitōliá

Na'e fa'a lea 'a e Palōfita ko Siosefā ki he kau Fine'ofā 'i he'etau ngaahi fakataha'angā. Lolotonga hono langa 'o e Temipale Nāvūú, na'e fakahinohino 'e he Palōfita 'a e kau fafine 'i he tokātelinē ke teuteu 'i kinautolu ke nau ma'u ha 'ilo 'oku toe lahi angé 'o fakafou 'i he ngaahi ouau 'o e temipalé. Na'á ne talaange kia Meesi Filitingi Tomisoni 'i he 1842 'e hanga 'e he 'enitaumení 'o "omi koe ki tu'a mei he fakapo'ulí ki ha maama fakafō."³

'Oku fakafuofua ki he Kāingalotu 'e toko 6,000 na'e ma'u honau ngaahi ouau fakatemipalé kimu'a pea nau toki mavahe mei Nāvūú. Na'e pehē 'e Palesiteni Pilikihami 'Tongi (1801–77), "Na'e pehē fau hono lahi 'o e hoha'a 'a e Kāingalotú ke ma'u 'a e ngaahi ouaú, pea pehē ki he'etau loto ke foaki 'a e ngaahi ouau ['o e temipalé] kiate kinautolu, ko ia na'á ku fakamoleki kakato ai hoku taimí ki he ngāue 'a e 'Eikí 'i he Temipalé, 'i he 'aho mo e pō, 'o 'ikai toe laka hake 'i he houa 'e faá 'i he 'aho 'eku mohé, peá u toki 'alu tu'o taha pē he uike ki hoku 'apí."⁴ Na'e fakamālohia e Kāingalotú 'e he ivi mo e mālohi 'o e ngaahi fuakava 'i he temipalé 'i he taimi na'a nau mavahe ai mei honau koló mo e temipalé ke fononga ki ha feitu'u ta'e'iloa.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Robert D. Hales, "Ngaahi Tāpuaki 'o e Temipalé," *Liahona*, 'Okatopa 2009, 12.
2. Boyd K. Packer, *The Holy Temple* (1980), 170, 171.
3. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmīta* (2007), 480.
4. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Pilikihami 'Tongi* (1997), 12.

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, hū ki he www.reliefsociety.lds.org.

Fanga Ki'i Me'a liki mo Faingofua

“Oku fakahoko 'e he fanga ki'i me'a iiki mo faingofua 'a e ngaahi fu'u me'a lalahi” (Alamā 37:6).

ONGOONGO 'O E TEMIPALÉ

Temipale Venikuva Pilītisi Kolomupia

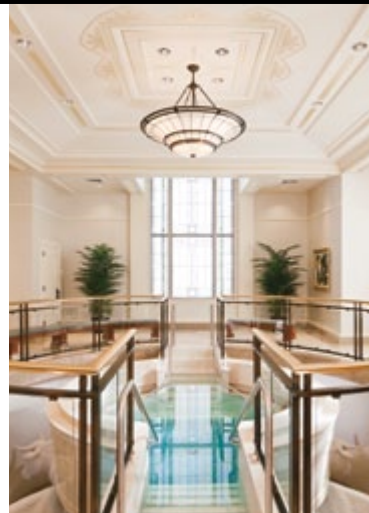
I he 'aho 2 'o Mē 2010, na'e hoko ai e Temipale Venikuva Pilītisi Kolomupia ko e temipale hono 131 ke fakatapui 'i he kuonga fakakosipeli ko 'enī. Ko e lahi 'o e temipalé ko e sikuea fute 'e 28,165 (2617 m²) pea 'oku kau ki ai 'a e fai'anga papitaiso, loki silesitale, loki 'enitaumeni 'e ua, mo e loki fai'anga sila 'e ua. 'Oku hā 'i loto 'a e lanu matá, lanu pulū vaivaí, mo e lanu koulá ko e fakalāngilangi'i hono faka'e'i'eiki 'o e ngaahi vao 'akaú, tahí, mo e langí 'i he Toke-lau-Hihifo 'o e Pasifikí. 'Oku hā holo he ngaahi tā valivali mo e 'ū tupenu 'i he loto falé 'a e matala-i-akau tu'ufonua 'o Pilītisi Kolomupia (Pacific Dogwood).

Na'e kau mai ha to'u tupu 'e toko 1,200 tupu ki ha polokalama

katoanga fakafonua 'i he pō kimu'a 'i he fakatapuí. Ko e hingoa 'o e faka'ali'ali “Ko ha Maama Kamo ki Māmani” pea na'e fakamatala'i ai e hisitōlia mo e kakai 'o Kānatá. Na'e fetongi 'e Palesiteni Monisoni 'a e 'uluaki hivá 'i he kamata'anga 'o e fakafiefiá ki he fasi fakafonua 'o Kānatá, mo ne pehē, “Oku mau 'i hení ke fiefia fakataha mo kimoutolu 'i Kānata.”

Na'e pehē 'e Palesiteni Monisoni 'i he lotu fakatapuí, [“Fakatauange 'oku hū mai 'a e kakai kotoa pē mo e nima 'oku ma'a pea mo e loto ma'a. 'Ofa ke tupulaki 'a 'enau tuí 'i he' enau ngāue heni ma'anautolu kuo nau mu'omu'a atú. 'Ofa ke nau mavahe atú mo ha ongo'i melino, 'o fakahikihiki'i Ho huafa mā'oni'oni.”]¹

Mei he taupotu ki 'olungá: Ko ha vakai ki he fai'anga papitaisó, ngaahi teuteú, mo e loki silesitale 'o e Temipale Venikuva Pilītisi Kolomupia.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, “Dedicatory Prayer,” ldschurchtemples.com/vancouver/prayer.

Tohinoa 'o e 'Aukaí

Na'e fa'a faingata'a ke u 'aukai—kae tálunga 'eku kamata tauhi ha tohinoa 'o e 'aukaí. Kimu'a peá u kamata 'a e 'aukai takitaha, 'oku ou tohi'i ha taumu'a pau ki he'eku 'aukaí. Hangē ko 'enī, te u tohi'i peheni, "Tupu mei he'eku manavasi'i i hoku uiui'i fo'ou ko e 'etivaisa ki he Punungahoné, 'oku ou 'aukai ai mo lotu ke tāpuaki'i au 'e he 'Eikí ke u ma'u ha nonga, loto falala, mo ongo'i fiemalie i he'eku ako'i 'eku fuofua lēsoni 'apongipongi."

'Oku ou hiki 'a e ngaahi me'a 'aonga 'oku hoko lolotonga 'eku 'aukaí: ngaahi fakakaukau, ngaahi ongo, mo e ngaahi me'a 'oku ha'u ki hoku 'atamaí mo hoku lotó; mo e ngaahi fakamo'oni fakafolofola 'oku kaunga tonu ki he taumu'a 'o 'eku 'aukaí.

I he'eku vahevahe mo e Tamai Hēvaní 'a e ngaahi holi 'a hoku lotó, 'okú Ne fa'a tāpuaki'i au i ha ngaahi founa ne 'ikai ke u fakakaukau ki ai. 'Oku mahino 'a e fehokotaki 'a e ngaahi me'a ko ia na'e fa'a hoko i he'eku mo'uí, i he taimi 'oku ou tohi'i ai ki nautolú peá u vakai ki he founa 'enau tokoni kotoa ki he'eku tupulakí mo e fakalakalaká. Talu mei he'eku 'uluaki kamata tauhi ha tohinoa 'o e 'aukaí i he 1996, mo 'eku mamata ki hono faitāpuekina 'e he Tamai Hēvaní 'eku mo'uí. 'Oku ou fakamo'oni ki he mālohi fakalaumālie fakafo 'o e 'aukaí mo e lotú, pea 'oku ou lau 'a e 'aukaí ko ha faingamālie ki he "fiefiá mo e lotú" (T&F 59:14).

Lenei Hātingi, Kalolaina Tokelau, USA

Mele Filitingi Sāmita

Na'e nofo pē 'a e fefine Siasi mo'ui faivelenga ko 'eni ko Mele Filitingi Sāmita mo ha ki'i fānau na'e kei iiki lolotonga 'a e 'i he Fale Fakapōpula Lipetií hono husepānití i he fa'ahita'u momoko 'o e 1838–39. Ne 'ohofi hono 'apí 'e ha kau fakatanga, pea na'e si'i meimei mate ai 'ene tamasi'i. Na'e hoko 'a Mele ko ha uitou i he taimi na'e fakapoongi ai hono husepānití ko Hailamé i he Fale Fakapōpula ko Kātesí he 'aho 27 'o Sune 1844. Ne fuesia fakataha 'e Mele mo 'Ema Sāmita ha ngaahi faingata'a lahi mo hona ongo husepānití, 'a Hailame mo Siosefa Sāmita. 'Oku lau 'a Mele he 'ahó ni ko e taha 'o e kau taha'i paionia to'a 'o e Siasí i he kamata'angá.

Na'e mali 'a Mele mo Hailame Sāmita i he 'aho 24 'o Tisema 1837. Na'e mate fā'ele 'a Selusa, ko e 'uluaki uafi 'o Hailamé, pea tauhi pē 'e Mele 'a e ki'i fānau 'a Hailamé 'o hangē pē ha'ane fānau tonú. Ne 'i ai foki mo ha fānau 'e ua 'a Hailame mo Mele, kau ai 'a Siosefa F. Sāmita, na'e hoko kimui ange ko e Palesiteni hono ono 'o e Siasí.

I he taimi na'e mavahe ai e Kāingalotú mei Nāvū ki he Tele'a Sōlekí hili hono fakapoongi 'o Siosefa mo Hailamé, na'e fakapapa'u i 'e Mele te ne kau he fonongá. Na'e vahe ia mo hono fāmilí ki ha kulupu fononga 'e taha, pea na'e fakahā ange 'e he takí 'oku 'ikai totonu ke ne feinga ke kau he fononga faingata'a ni he te ne hoko ko ha fakakavenga ki he ni'ihi kehé. Na'e tali ange 'e Mele, "Te u 'uluaki a'u au ki he tele'a iate kimoutolu pea he 'ikai foki te u kole tokoni atu." I na'e faingata'a mo'oni e fonongá, ka na'a ne tū'uta mo hono fāmilí ki Sōleki i he 'aho 23 'o Sepitemá, 1848, ko ha 'aho ia 'e taha ki mu'a pea toki a'u atu 'a e taki fononga na'e fakaveiveiua he teu fononga 'a Melé.

Na'e kei ngāue faivelenga pē 'a Mele Filitingi Sāmita 'o a'u ki he ngata'anga 'o 'ene mo'uí. Na'a

Taupotu ki 'olungá: Ko e kolosi 'a Mele Filitingi Sāmita i he ngaahi potu tokalelei. I 'olungá: Ko Siosefa F. Sāmita mo e kau mēmipa 'o e fāmilí i he 'api 'o Mele Filitingi Sāmita i Sōleki Siti, i he 1910 nai.

mo 'ene masivá, na'a ne totongi vahehongofulu pē. I hano fokotu'u ange 'e ha taha na'e 'ikai totonu ke ne foaki ha vahe hongofulu 'e taha 'o e pateta na'a ne tō he ta'u ko iá, na'a ne taliange, " 'Oku totonu ke ke mā i he lea 'okú ke faí. Me'a ní te ke ta'ofi 'a e tāpuakí meiate au? . . . 'Oku ou totongi 'eku vahehongofulú, 'o 'ikai koe'uhi pē ko ha fono ia 'a e 'Otuá, ka koe'uhí 'oku ou 'amanaki atu ke ma'u ai ha tāpuaki."² Na'a ne fokotu'u ha faama i he Tele'a Sōlekí pea ako'i 'a e ongoongolelei ki he'ene fānau. Ne toki pehē 'e Palesiteni Siosefa F. Sāmita ki mui, "Na'a ne 'osi ako'i au i he [faka'apa'apá], mo e [ulu-ngāanga lelei], mo e mo'oni, mo e [angatonu ki he] pule'anga 'o e 'Otuá, pea na'e 'ikai ngata pē i he'ene ako'i au 'aki 'a e [akonakí] ka i he [fa'ifa'itaki'anga] foki."³

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Don Cecil Corbett, *Mary Fielding Smith: Daughter of Britain* (1966), 228.
2. Mary Fielding Smith, i hono lea 'aki 'e Siosefa F. Sāmita, i he Conference Report, Apr. 1900, 48.
3. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa F. Sāmita* (1998), 42.

INU FIE INU HE Vai Mo‘uí

“Ko ia ‘e inu ‘i he vai te u foaki kiate iá, ‘e ‘ikai ‘aupito toe fie inu ia” (Sione 4:14).

Fai ‘e Matthew Heaps

Ngaahi Tokoni Fakauelofea

KO IA ‘A E VAI MO‘UÍ

“ ‘Okú ke fie inu ‘i he vai mo‘uí ko ‘ení [‘a ia ‘oku lau ki ai ‘i he Sione 4:14] mo a‘usia ‘a e vai fakalangi ‘oku mapunopuna ‘iate koe ki he mo‘uí ta‘engatá?

“‘Oua te ke ilifiá. Tui ‘aki ho lotó kotoa. Fakatupulaki ha tui ta‘eue‘ia ki he ‘Alo ‘o e ‘Otuá. Tuku ke kakapa atu ho lotó ‘i he lotu fakamātoato. Fakafonu ho ‘atamai ‘aki e ‘ilo kiate iá. Si‘aki ho ngaahi vaivaí. ‘A‘eva ‘i he mā‘oni‘oni ‘o fakatatau mo e ngaahi fekaú.

“Inu fie inu ‘i he vai mo‘uí ‘o e ongoongolelei ‘o Sīsū Kalaisi.”

‘Eletā Joseph B. Wirthlin (1917–2008) ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Ko e Mo‘uí Mahutafeá,” Liahona, Mē 2006, 99.

‘Okú ‘ave au ‘e he‘eku ngāué ki he tukui kolo he māmaní ‘oku ‘ikai ma‘u ai ‘e he kakaí ha vai ma‘a. ‘Okú ngāue ‘emau kulupú mo e ngaahi pule‘anga fakalotofonuá pea mo e kakaí ke ma‘u ha ma‘u‘anga vai ‘oku ma‘á, ha vai ke mo‘uí ai hangē ko e vaitupu mo e vaitafe iiki pe vai ‘uha ‘oku fakatali.

‘Okú ‘omai ‘e he ngaahi ngāue ko ‘eni fekau‘aki mo e vaí ha fakalakalaka mahu-‘inga ‘i he tu‘unga lelei ‘o e mo‘uí. ‘Okú fakalakalaka lahi ‘a e mo‘uí lelei koe‘uhi he ‘oku ta‘ofi ‘e he vai ma‘á ‘a e puke ‘i he taifotí, kōlelā, mo e ngaahi mahaki kehe ‘oku fakatupu ‘e he vaí. ‘Okú toe fakalakalaka foki mo e tu‘unga faka‘ekonōmiká he ko e mātu‘a mo e fānau ko ia na‘a nau fakamoleki honau taimí ki mu‘a ‘i he fetuku vaí, ‘oku lava ‘eni ke nau kumi ngāue mo ako. Na‘a mo e tukui kolo ‘oku lahi ai e ngaahi palopalema kehekehe, ‘oku lea ‘aki ma‘u pē ‘e he kakaí ko e me‘a ‘oku nau fie ma‘u tahá ko ha vai ma‘a.

Na‘e fakahoko ‘e he Fakamo‘uí ‘Ene ngāue fakafaifekau ‘i māmaní ‘i ha kuonga mo ha feitu‘u na‘e fakafalala ai ‘a e kakaí ke ma‘u ‘enau vaí mei ha ngaahi vaitupu. ‘I he‘ene akonaki ki he fefine ‘i he vaitupú ‘o pēhē “ko ia ‘e inu ‘i he vai te u foaki kiate iá, ‘e ‘ikai

‘aupito toe fieinu iá” (Sione 4:14), ko ha‘ane toe ako‘i nai ia kitautolu ‘oku fakalato—‘o tolonga—‘e He‘ene ongoongolelei ‘a ‘etau ngaahi tefito‘i fie ma‘ú? ‘Okú ou tui ki ai.

Te u fakamālō ma‘u pē ki ha fefine ‘i Keniā, ‘i ‘Aflika, ‘a ia na‘á ne ako‘i kiate au ‘a e me‘a ko e loto fiamālie ke ngāue, ke ma‘u ha vaí. Na‘á ku fetaulaki mo ia ‘i ha fakafiefia na‘e fai hili hono fokotu‘u ha vaitupu ‘i hono koló. Na‘á ne talamai kiate au ‘a ‘ene hounga‘ia ‘i hano fakangata ‘e he vaitupu fo‘ou ‘a ‘ene fononga faka‘aho ‘i he maile ‘e hiva (km ‘e 14) ka ko ‘eni ‘oku maile pē ‘e taha (km ‘e 1.6) ke ‘utu vaí. Na‘á ne fiefia lahi koe‘uhi ko e ngaahi faingamālie te ne ma‘u he taimi ní.

Na‘e ‘ikai ke u mapukepuke ‘eku fakakaukau atu ki ha ongo te u ma‘u ‘o kapau *ne u* lue lalo ‘i ha maile ‘e taha ke ‘utu vai. Na‘e ongo kiate au ‘ene tuku ‘a e me‘a hono kotoa—mei he ngāue ‘i falé mo e ngoué—kae ‘alu ko e fetuku vai. Na‘á ne ‘ilo‘i he ‘ikai kakato ‘ene ngaahi ngāue kehē tá‘ekau ai ‘a e vaí. Ne u fakakaukau ki he mamafa pēhē ‘ene kavengá. ‘Okú fie ma‘u ‘a e ivi mo e kātaki ki hono fai ‘o e fetuku vaí. Ka na‘á ne loto fiamālie pē ke lue lalo ‘i he maile ‘e hiva ‘i he ‘aho kotoa

Na'e akonaki 'a e Fakamo'ui 'o pehē, "Ka ko ia 'e inu 'i he vai te u foaki kiate iā, 'e 'ikai 'aupito toe fie inu ia; ka ko e vai te u foaki kiate iā 'e 'iate ia ko e matavai mapunopuna hake ki he mo'ui ta'engatā" (Sione 4:14).

pē 'o fetuku vai ma'a hono fāmīlī.

'Oku ou fifili pe 'oku 'i ai nai ha taimi 'e ni'ihī 'oku tau 'amanaki atu ai 'a kitautolu 'oku ma'u vai ma'a mei he ngaahi paipa 'i hotau ngaahi 'apī, ke faingofua tatau pē 'etau ha'u kia Kalaisi mo 'etau mio'i 'a e paipā ke 'utu mei ai ha ipu vai. Pe 'oku tau holi nai ke tuku ki tafa'aki 'a e ngaahi ngāue kehē, na'a mo e ngaahi ngāue 'oku mahu'ingā, ka tau feinga ke

'ilo'i 'a Sīsū Kalaisi mo 'Ene Tama'i?

'Oku ou 'ilo'i he 'ikai ha taimi 'e tei-tei maha ai 'a e vaitupu 'o e vai mo'ui 'oku foaki mai 'e he Fakamo'ui pea 'oku ma'a ia peā ne fakatolonga 'a e mo'ui. 'I he'etau ha'u atu kiate Ia mo ha ipu 'oku mahā, te Ne fakafonu ia, 'o fa'a lahi ange ia 'i he me'a 'oku tau malava ke ma'ui. Ko Ia 'a e vai mo'ui mo'onī, ko hano fakahaa'i 'o e 'ofa 'a e 'Otuā. ■

KO E HĀ 'A E VAI MO'UI?

- Ko e vai mo'ui 'a e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisi.
- "Ko e matavai 'o e ngaahi vai mo'ui . . . ko ha fakatātā 'o e 'ofa 'o e 'Otuā" (1 Nīfai 11:25).
- 'E lava 'e he vai mo'ui 'o 'omi kiate kitautolu 'a e "mo'ui ta'engatā" (Sione 4:14; T&F 63:23).

Ki ha fakamatala lahi ange kau ki he tefito ko 'enī, vakai, 1 Nīfai 8; 11; mo e Richard G. Scott, "Ko e Mālohi Liliu 'o e Tuí mo e 'Ulungāanga Lelei," *Liahona*, Nōv. 2010, 43.

'OKU FAITĀPUEKINA FĒFĒ KITAUTOLU 'E HE VAI MO'UI?

Na'e tokoni 'a Kefilini H. Hiusi, ko e tokoni ki mu'a 'i he kau palesitenisī lahi 'o e Fine'ofā, ki hono tali 'o e fehu'ī ni 'i he'enelea 'i he konifelenisi lahi ko e "Faitāpuekina 'e he Vai Mo'ui" (*Liahona*, Mē 2003, 13).

1. 'Oku fakamo'ui kitautolu 'e he vai mo'ui 'o fakafou 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni.
2. 'Oku fakatupulekina mo fakatolonga kitautolu 'e he vai mo'ui (vakai, Mātiu 11:28).
3. 'Oku 'omi 'e he vai mo'ui 'a e melinó mo e fiefiā (vakai, Sione 14:27; T&F 101:16).

Fakakaukau'i hano lau mo ho fāmīlī pe kaume'a 'a e 1 Nīfai 11:25. Alea'i 'a e fekau'aki e matavai 'o e vai mo'ui mo e 'akai 'o e mo'ui.

KO E NGĀUÉ

KO HA
TEFITO'I MO'ONI
TA'ENGATA

Na'e ngāue 'a 'etau Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi ke fakatupu 'a e langí mo māmani. Na'á Na fakatupu 'a e la'aá, māhiná, mo e ngaahi fetu'ú. Na'á Na tānaki fakataha 'a e ngaahi tahí pea 'ai ke hā mai 'a e fonua mōmoá pea tupu mo e ngaahi 'akaú. Hili iá na'á Na fakatupu 'a e me'a mo'ui kotoa pē 'i he tahí pea 'i he fonuá. (Vakai, Sēnesi 1; Mōsese 2.) 'Oku fakahā mai 'e He'ena sīpingá 'oku mahu'inga 'a e ngāue 'i he langí pea 'i māmani. (Vakai foki, Sione 5:17; 9:4.)

'I hono fakatupu 'e he 'Otuá 'a e tangatá mo e fefinē 'i Hono tataú, na'á Ne tuku kinua 'i he Ngoue ko 'Ītení (vakai, Sēnesi 1:26–27; 2:8). Na'e toki folofola 'a e 'Eikí ki mui kia 'Ātama 'i he taimi na'e kapusi ai kinua mei he ngoué, "Te ke kai 'a e me'akaí 'i he kakava 'o ho matá" (Sēnesi 3:19). Talu mei ai mo e ngāue 'a 'Ātama mo 'Ivi ke feau 'ena ngaahi fie ma'ú pea mo e ngaahi fie ma'ú 'a 'ena fānaú (vakai, Mōsese 5:1).

Talu mei he kuonga 'o 'Ātama mo 'Ivī mo e hoko 'a e ngāue ko ha founga mo'ui ma'atautolu hono kotoa 'i he māmaní. 'Oku tau ngāue ma'a 'etau lelei fakatu'asino, fakalaumālie, mo fakaelotó pea mo ia 'a hotau ngaahi fāmili. 'Oku feinga 'a e ngaahi mātu'á ke fokotu'u ha ngaahi 'api ke ako'i ai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ngāue. 'Oku tokoni hono vahe ki he fānaú 'a e ngaahi ngāue 'oku fe'unga mo e me'a 'oku nau lavá pea fakamālō'ia kinautolu 'i he'enu ngaahi lavame'á, ke nau sai'ia ai 'i he ngāue. 'Oku tupu leva mei ai 'a e lava ke nau fakatupulaki ha tō'onga ngāue 'oku mālohí, ha 'ulungānga 'oku lelei, pea mo e

ngaahi tefito'i pōto'i fakangāue.

'Oku totonu foki ke tau feinga ke 'ilo'i 'a e potupotutatau totonu 'o e ngāue mo e mālōloó. 'Oku lava ke tau ma'u 'a e ngaahi tāpuakí 'i he'etau manatu'i ke fio 'a e ngāue mo e ngaahi 'ekitiviti 'okú ne fakafou 'etau fakakaukáu 'i he 'aho 'e ono he uiké. Ka 'i he 'aho Sāpaté, 'oku tala'ofa mai 'e he 'Eikí ha ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga ma'atautolu 'o kapau te tau talangofua ki He'ene fekau ko ia ke 'oua na'a tau fai ha ngāue fakatu'asino 'i he 'aho Sāpaté pea ke tauhi ia ke mā'oni'oni (vakai, 'Ekesōtosi 20:9–11; T&F 59:9–19).

Ko e ngāue ko ha kongia ia 'o e palani 'a 'etau Tamai Hēvaní ma'atautolu 'i he langí pea 'i he māmaní. Kapau te tau mo'ui mā'oni'oni, te tau toe foki 'o nofo mo Ia. Te tau ma'u ai 'a e ngaahi faingamālie ke ngāue 'o tokoni ki hono langa hake 'o e pule'anga 'o e 'Otuá (vakai, Mōsese 1:39). ■

Ihe'etau fetokoni-aki mo vahevahe 'a e mafasia 'o 'etau ngāue, na'a mo e ngāue mamafa tahá 'e ma'ama'a pē ia.

TĀ FAKATĀTAA I 'O E 'Ū 'ATĀ NA'E FAI 'E JOHN LUKE, WELDEN C. ANDERSEN, JERRY GARNS, CRAIG DIMOND, ROBERT CASEY, MO HOWARD COLLETT © IRI

Ko hotau fatongia ke tokanga'i kitautolu mo hotau ngaahi fāmili.

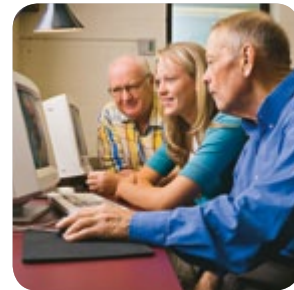
1. 'Oku 'i ai e fatongia toputapu 'o e mātu'ā ke tokanga'i 'a 'enau fānaú (vakai, T&F 83).

2. 'E monū'ia 'a e fānaú 'i he'enau tokanga'i 'enau mātu'a toulekeleká (vakai, 1 Timote 5:3–4, 8).

3. 'Oku totonu ke tau tokoni ki hotau kāinga ofi 'i he taimi 'e malava aí.

1. 'Oku tau fakamālohia hotau 'ulungāangá pea fakatupulaki hotau ngaahi poto fakangāué.

'Oku tau ma'u 'a e ngaahi tāpu-akí ko e ola 'o e ngāué.

2. 'Oku tau ongo'i 'a e fiefia 'o e palani 'a e 'Otuá ma'atautolu 'i he māmaní.

3. Te tau toe mateuteu ange mo mo'ui fakafalala pē kiate kitautolu 'i ha'atau tokonaki ha me'akai, vai, mo ha ngaahi me'a 'aonga kehe ke fe'unga mo ha māhina 'e tolu.

"Ka ke ngāue mu'a ['a e ta-ngatá], 'o fai 'aki 'a hono nimā 'a e me'a 'oku lelei, koe'uhí ke ne ma'u ke foaki kiate ia 'oku masivá" ('Efesō 4:28).

Ki ha fakamatala lahi ange, vakai, *Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o Ongoongolelei* (2009), 179–85; mo e "Ko e Fāmili: Ko ha Fanongonongo ki Māmani," *Liahona*, Nōv. 2010, 129.

UIUI 'E HE 'OTUÁ

Fai 'e Ramona Dutton

Ne u ako tonu pē 'a hono 'uhinga 'o e pehē ke "ui 'e he 'Otuá 'i he kikite, pea 'i he hilifaki 'o e nima 'e kinautolu 'oku nau ma'u 'a e mafai" (Ngaahi Tefito 'o e Tui 1:5).

Ne ma toki hiki mo hoku husepānití ki ha kolo fo'ou pea na'á ma fiefia ke ma'ulotu 'i homa uooti fo'ou. Ta koā ne 'osi fetongi e ngaahi ngata'anga ia 'o e uōtí, pea vaeua e uōtí.

'I he tuku 'a e lotú 'i homa Sāpate ia hono ua aí, na'e talamai 'e he kalake fakauōtí ha taimi ke mau tala-noa ai mo e pīsopé 'i he efiafi Tūsité. Hili ha'amau talanoa taimi si'i, na'e kole ange leva 'e he pīsopé ki hoku husepānití ke ne fakangofua mai ke uiui'i au ko e palesiteni Palaimeli 'o e uooti fo'ou. Hili iá na'á ne uiui'i leva au. Na'á ku 'ohovale, kuo ako'i au ke 'oua 'aupito na'á ku fakafisinga'i ha uiui'i, ko ia ne u loto fiemālie ai ke fai hoku lelei tahá.

Na'e 'omai 'e he pīsopé ha lisi 'o ha ngaahi hingoá peá ne kole mai ke ma fakataha 'i ha 'aho 'e ua mei ai ki he ngaahi hingoá kuó u fili ke hoko ko haku ongo tokoni mo ha sekeli-talí. Ne u ongo'i lōmekina. 'I he'ema a'u pē ki 'apí, ne u hū 'o loka'i 'a fale kaukau peá u tangi ai. Na'á ku fakahā hoku lotó ki he Tamai Hēvaní, 'o fakahā ange 'eku hoha'a ki hoku uiui'i fo'ou. Na'e 'ikai ke u 'ilo ha taha 'i he uooti fo'ou, pea ne u fie ma'u 'a 'Ene tokoní. 'I he 'osi ange 'eku lotú, ne nonga hoku lotó.

Na'á ku lotu 'i he pongipongi hono hokó pea fai 'eku ngāue faka'api

angamahení. Na'e hili 'i he funga tēpile 'i peitó 'a e lisi 'o e ngaahi hingoá ne 'omai 'e he pīsopé, pea ne u hila ki ai 'i he taimi kotoa pē ne u fakalaka ai. Hili ha'aku sio tu'o lahi ki he lisí, na'e hā mahino hake ha ongo hingoá kiate au. Na'á ku to'o hake 'a e lisí 'o lau e ongo hingoá. 'I he'eku lea 'aki iá, ne u ma'u ha ongo mā-fana. Kuo te'eki ai 'aupito ke u ongo'i mālohi pehē 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'i ha taimi.

Ne u lotu ki he Tamai Hēvaní he taimi pē ko iá, pea na'e tafe hifo hoku lo'imatá 'i hoku ongo kou'ahé 'i he'eku toe lea 'aki e ongo hingoá. Na'e 'ikai ke u 'ilo ha me'a kau ki he ongo fafiné ni, ka na'á ku 'ilo'i 'i hoku lotó ko hoku ongo tokoní kinaua.

Ne u fakakaukauloto pē ki he lisi 'o e ngaahi hingoá he efiafi ko iá. 'I he taimi kotoa pē ne u sio loto ai ki he lisí, na'e ha'u ha hingoá 'e taha ki he'eku fakakaukau. Na'e hoko e fefine ko iá ko 'eku sekelitalí.

Ne u fakataha mo e pīsopé he 'aho hono hokó peá u 'oange ki ai e hingoá 'o hoku ongo tokoní mo 'eku sekelitalí. Ne u 'ohovale he ko e kau fafine tatau pē na'e fakakaukau e pīsopé te nau ngāue lelei he Palaimeli. 'I he'eku a'u ki 'api siasi he Sāpaté, na'á ma tu'u 'i tu'a he falelotú mo e tokoní 'uluaki 'i he kau pīsopeleki 'o ne fakahinohino mai

KO E FEKUMI KI HE FAKA-HINOHINO 'A E LAUMĀLIÉ

"Kuo pau ke ui 'e he 'Otuá ha taha ke ngāue 'i he Siasí (vakai Ngaahi Tefito 'o e Tui 1:5). 'E lotua 'e he kau takí e fakahinohino 'a e Laumālié 'i he'enau fakapapau'i pe ko hai 'e ui. Te nau fakakaukau'i 'a e tu'unga mo'ui taau 'e ala fie ma'u ki he uiui'i ko iá. Te nau fakakaukau'i foki mo e tu'unga fakafo'i-tuitui mo fakafāмили 'o e tokotahá. 'Oku totonu ke 'aonga 'a e uiui'i kotoa pē ki he kakai 'e ngāue ki aí, mēmipá, pea mo e fāмили 'o e mēmipá."

Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí (2010), 19.1.1.

hoku ongo tokoní mo e sekelitalí 'i he'enau a'u angé. 'I he'eku vakai atu ki he kau fafiné ni, ne u ongo'i kuó u 'osi maheni pē au mo kinautolu. Na'e toe fakamo'oni'i mai 'e he Laumālié kiate au na'e uiui'i e kau fafiné ni 'e he 'Otuá.

Ne u 'ilo'i te mau lava 'o ngāue fakataha mā'á e 'Eikí 'i he uouanga-taha—pea na'e hoko ia. Neongo na'e 'ikai ke u 'ilo'i e kau fafiné ni, ka na'a nau fe'unga mo'oni mo honau ngaahi uiui'i. Na'e 'afio'i 'e he 'Eikí 'a kinautolu na'á Ne fie ma'u ke uiui'i. Ne u tupulaki 'i he'eku 'ilo'i tonu pē 'iate au 'a hono 'uhinga ke 'uiui'i ha taha 'e he 'Otuá 'i he kikité. ■

KO E MISIONA 'O E MO'UI 'A HA FA'E 'OFA

Fai 'e Peiholani Kauvaka

The'eku tupu hake 'i Tongá, na'e fa'a tokoni 'eku fa'eé 'i he faiko semineli. Mei hoku ta'u 5 'o a'u ki hoku ta'u 10, na'á ne fa'a fangu au kimu'a he taimi semineli peá ne taki au ki he fale na'e fai ai e kalasí. Neongo na'e 'ikai ke a'u ki he kuata mailé (km 'e 0.4) 'a e lue ki aí 'o fou atu 'i he ki'i hala he lalo kuavá, ka na'á ne fehu'i mai, "Okú ke 'ilifia?" peá u tali fakato'a ange pē, "Ikai."

Pea te ne pehē mai, "E 'i ai e 'aho kuo pau ke ke loto to'a ai mo tauhi ki ho'o Tamai Hēvaní. Kuó Ne foaki mai 'a e me'a kotoa pē ma'atautolu, na'a mo ha palani ke tau toe lava 'o foki hake ai 'o nofo mo Ia. 'E 'i ai e 'aho te ke 'alu ai 'o ngāue fakafaifekau peá ke tauhi kiate Ia 'aki ho lotó, iví, 'atamaí, mo ho mālohí kotoa. Kuo pau ke ke kamata teuteu he taimí ni ke ke hoko ko ha faifekau lelei."

Na'e faifai pea hiki homau fāmilí ki 'Onateleō, 'i Kalefōnia, 'Amelika. Na'e 'ikai maheni 'eku fa'eé mo e fonuá, 'ikai ke ne lava 'o lea 'aki e lea fakafonuá pea fo'ou e me'a kotoa kiate ia. Hangē ko hano tñaki mai 'e ha motu'a moa 'a hono 'uhikí, na'e pehē 'ene fakataha'i kotoa mai kimautilu fānau peá ne tū'ulutui 'o kole ki he Tamai Hēvaní ke 'oua mu'a na'a hē ha taha 'o e fānau kuó Ne foaki mai ma'aná mei he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Na'e faka'aonga 'i he'eku ongomātu'á 'a e lotu fakafāmilí, lau folofola faka'ahó, 'aukai fakafāmilí, efiafi fakafāmilí 'i 'api fakauiké, mo e ngaahi fakataha'anga 'a e Siasi ke ma'u mei ai e tokoni 'a e Tamai Hēvaní 'i hono fakamālohia homau fāmilí.

Na'e fakalotolahi'i kimautilu 'e he'emaui ongomātu'á ke mau 'ulungāanga fakafaifekau 'i

'Olungá: Ko e tamai 'a e tokotaha 'oku 'a'ana 'a e fakamatalá, ko Mōse, fa'eé ko Lavinia, mo hono 'ilamutu 'i he kelekele 'o e Temipale Losi 'Eniselesi Kalefōniá 'i he 1999.

he'emaui kei ikí pē. Na'a mau sote hina ma'u pē ki he lotu pea kosi homau 'ulú hangē ha kau faifekau. Na'á ku tāpuaki'i e sākalamēnití 'i he'eku hoko ko e taula'eikí, pea na'e teuteu'i mo tufa 'e hoku ngaahi tokoua ikí e sākalamēnití 'i he'enaui hoko ko e kau akonaki mo e kau tikoní. Na'e lava pē ke u vakai atu ki hono siofi kimautilu 'e he'eku fa'eé mo e tamai ke fakapapau'i na'a mau fai homau ngaahi fatongia 'i he faivelenga kakato.

Kimu'a peá u 'alu 'o ngāue fakafaifekau, na'e pehē mai 'eku fa'eé, "Fai 'e koe ho'o tafa'akí, pea te u fai 'e au ha'akú. Te u lotu mo 'aukai ma'au ke ke ma'u ha kakai ke ako'i." Na'e hokohoko atu 'ene 'aukai mo lotua 'ene fānau tangata 'e toko faá lolotonga 'enau ngāue fakafaifekau. Na'a mau ngāue faivelenga kotoa pea mau foki ki 'api 'i he lāngilangi.

Lolotonga 'eku talanoa faka'osi mo 'eku fa'eé pea toki māloloó, na'á ne pehē mai, "E Peiholani, kuó u ako'i kiate koe 'a e me'a kotoa pē 'oku ou 'ilo 'oku mahu'inga taha 'i he mo'ui ni pea mo e mo'ui ka hoko mai. 'A ia ko 'eni, 'oku mo'oni 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi. Ko e ta'ata'a fakalelei 'o Sisū Kalaisi 'a e fakamo'ui ki ho laumālié. Tauhi 'a e ngaahi fuakava kuó ke fai mo e 'Eikí 'i he temipalé. Fai 'eni, pea 'e toe fakataha hotau fāmilí. 'Oku ou 'ilo'i ta'e toe veiveiua koe'uhi 'oku mo'ui 'a e Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi."

Na'e langa 'eku fakamo'oni 'i he ongoongolelei, 'i he fo'i lea kotoa pē na'e lea 'aki 'e he'eku fa'eé mo 'eku tamai. 'Oku ou 'ilo 'e toe fakataha homau fāmilí 'i ha 'aho he kuo fakakakato 'e he'eku ongomātu'á 'ena misioná ke ako'i mai 'a e ongoongolelei pea tataki atu 'a kimautilu ki he Fakamo'ui. ■

MI VIDA, MI HISTORIA

*Ngaahi talanoa 'o e tuí mo
e ue'i fakalaumālié mei
he Kāingalotu 'o 'Amelika
Latiná.*

Ko hono vahevahe 'e he Kāingalotu 'i he ngaahi peesi ko 'ení 'a 'enau ngaahi talanoa fekau'aki mo e tui ki he ongoongo-lelei 'o Sīsū Kalaisí 'i ha faka'ali'ali 'a e Musiume Hisitōlia 'o e Siasí. 'Oku nau fakafongā'i kotoa 'a e Kāingalotu 'e lauimiliona 'i 'Amelika Latiná.

Na'e faka'ali'ali ha talanoa 'e uofulu mā fā 'i he Musiume Hisitōlia 'o e Siasí 'i Sōleki Siti, 'i 'Tutaá, 'o a'u ki Sune 2011. 'E kei lava pē 'o fai hano mamata'i 'o e faka'ali'ali he 'Initanetí 'i he [lds.org/churchhistory/museum/exhibits/mividamihistoria](https://www.lds.org/churchhistory/museum/exhibits/mividamihistoria).

Kāmani 'Ekivelaia Uti

Na'e fā'ele'i mai 'a Kāmani ki ha fāmili lotu 'i Kuatēmala Siti, 'i Kuatēmala. 'I hono ta'u hivá, na'e ako'i 'e he ongo faifekau fefine 'a e Siasí 'a e ongoongolelei ki hono fāmili. Na'á ne fiefia he 'alu ki he Palaimeli peá ne fakamatala ki ha fa'ahinga fiefia fo'ou na'e ma'u 'e hono fāmili. Na'e papitaiso homau fāmili hili ha ta'u 'e taha mei ai. 'Okú ne pehē, "Ko ha taimi mātu'aki faka'ofa'ofa mo'oni ia." 'Okú ne manatu ki he 'a'ahi ange 'a Palesiteni Tēvita O. Makei (1873–1970) ki Kuatēmala 'i he 1954 peá ne ako'i 'a e tefito'i mo'oni 'o e vahehongo-fulú ki he fānaú. Na'e uiui'i ia 'i hono ta'u 17 ke ngāue fakafaifekau 'i he Misiona 'Amelika Lotolotó pea na'á ne hounga'ia ke vahevahe "a e 'amanaki lelei ki ha mo'ui 'e lelei ange pea mo e nofo fakataha 'o ta'engatá."

Meliame Pueta 'Āmato

Ko ha tokotaha Palāsila 'a Meliame. Na'á ne fakafonu e 'ū me'a fakapepá he taimi na'e fie 'alu ai 'o ngāue fakafaifekaú. Hili

pē mei ai ha uike 'e fitu, na'e fakataha mo hono fāmilí 'i honau 'apí peá ne lau ange 'a e tohi uiui'i ke ne ngāue 'i he Misiona 'Iutā Sōleki Siti Temipale Sikueá. 'Okú ne pehē, "I he taimi ne u lau ai e tohí, na'e kaikaíla fiefia 'a hoku fāmilí 'o hangē ko 'enau fai 'i he taimi 'oku tata'o ai e timi 'akapulu fakafonua 'a Palāsilá. Ne u fiefia foki mo au, pea na'á ku 'ilo'i kuo fekau'i au 'e he 'Eikí."

Nalesoni Mousiki

Na'e fetaulaki e ongomātu'a 'a Nalesoní mo e ongo faifekaú hili pē ha taimi si'i mei hono fā'ele'i ia 'i 'Asanisioni, 'i Palakuai.

Ko e manatu 'eni 'a Misa Mousiki ki aí, "Na'e tangutu 'eku tangata'eikí 'i he fakafaletoló 'i 'api mo 'ene sio atu kia 'Eletā Hikipi mo 'Eletā Sionesoní ka na'e 'ikai ke ne 'ilo'i ko e ongo faifekau kinaua. Na'á ne talaange ki hoku tuofefiné ke 'omai ha sea 'e ua he "e liliu 'e he ongo talavoú ni 'a 'etau mo'uí." I he pasi 'e he ongo 'eletaá hona nimá he matapaá, na'á ne fakaava mo pehē ange, 'Mo hū mai. Na'a mau tatali atu kiate kimoua.' Na'e kau 'eku tangata'eikí mo e fāmilí kotoa ki he Siasí."

Lōpini Menitosa

Na'e tupu masiva hake 'a Lōpini 'i 'Ekuatoa, ka na'á ne fie ma'u ha mo-'ui na'e toe lelei angé ma'ana. Na'e tu'o taha 'ene lotu lolotonga 'ene ngāue houa 'e 12 he 'aho 'i ha ngoue'anga, pea na'e tapa ha 'uhila lolo-

tonga 'ene lotú. Na'e lau 'eni 'e Lōpini ko ha pōpoaki 'a e 'Otuá 'oku 'i ai ha tala'ofa ki he'ene mo'uí. "Na'á ku 'ilo'i ko e ngaahi ongo ne u ma'u na'e mei he 'Otuá ia," ko 'ene manatu ia ki ai. Na'á ne 'ilo'i te ne lava 'o liliu 'ene mo'uí 'i he tuí. Na'á ne 'alu 'o ngāue 'i Kaiakili 'i hono ta'u 16, pea na'e papitaiso ia ai. Na'e hokohoko atu pē hono ue'i ia 'e he Laumālié 'o ne hū ai ki he 'Univēsi Pili- hami 'Iongí 'o fakakakato 'a e faka'amu 'a hono lotó ke akó.

'Ēsula Pinitā Poloka

'Oku manatu 'a Sisitā Poloka ki he'ene fifili ki he 'uhinga 'o e mo'uí 'i hono ta'u nimá. Na'e ako'i 'e he kau faifekau 'a e ongoongoleleí kiate ia mo hono fāmilí 'i Venesuela 'i hono ta'u hongofulu tupú, pea na'e papitaiso

kinautolu. Na'e uiui'i ia 'i hono ta'u 16 ke hoko ko e palesiteni Palaimeli fakakoló, pea na'á ne tui lahi. Hili ha'ane ngāue 'i he kotoa 'o 'ene mo'uí, kuó ne 'ilo'i 'eni ta "ko e tuí ko ha fili ke fai." Ko 'ene fakamatalá 'eni, "'Oku ou fili ke tuku ha feitu'u 'i he'eku mo'uí ma'á e Fakamo'uí. Kuó u 'ilo'i ko e Fakaleleí ko e ngāue fakafo mo ta'esiokita taha ia kuo fai 'i he 'ofa ma'á e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá. Kuo hoko 'a hoku Fakamo'uí mo hoku Huhu'í, 'a e Tokotaha 'okú Ne foaki 'a e melinó, ko hoku kaume'a mamae tahá—ko ha kaume'a ma'u pē mo'oku."

Linikoni Pita

Na'e nofo 'a Linikoni mo hono fāmilí 'i Senitiako, 'i Silei, 'o a'u ki hono ta'u 10 'a ia ne mālōlō ai 'ene fa'e'e. Na'á ne nofo leva mo hono mehikitangá mo e mali hono mehikitangá. 'I he ta'u 18 'a Linikoní, na'e ha'u 'a 'Eletā Pātoni mo 'Eletā Penitilí ki he 'api 'o e ongomātu'á. Na'e tali 'e he mehikitanga mo e kui-fefine 'a Linikoní 'a e ongo-ongoleleí kae fakamama'o pē 'a Linikoni mei he ongo faifekaú. 'I he pongipongi Sā-pate 'e taha, na'e ha'u ai 'ene kuifefiné ki hono lokí, ko ha tokotaha 'eni na'e angavaivai ma'u pē, 'o ne fusi e kafú mei hono mohengá pea talaange te nau ō mo ia ki he lotú. Na'e 'ohovale 'a Linikoni 'i he 'ulungāanga ko 'eni na'e 'ikai maheni ai 'i he'ene kuí, fakataha pē mo 'ene faka-'apa'apa'i iá, 'o ne tu'u ai ki 'olunga 'o nau ō ki he lotú. Na'á ne ongo'i ha fa'ahinga me'a fo'ou mo mālohi 'i hono laumālié 'i he 'aho ko 'ení 'o liliu ai 'ene mo'uí. Na'e 'ikai fuoloa kuó ne hoko ko e taha 'o e kau fuofua ului ki he Siasí 'i Sileí.

Lui mo Kāla Henanitesi

Na'e fetaulaki 'a Lui mo Kāla 'i Honitulasí 'i he'ena kei ta'u hongofulu tupú. Na'á na kamata teiti pea taimi si'i pē na'á na mali. Na'e 'ikai ke Siasi 'a Lui, ka na'á ne faka-'ofa'ofa'ia 'i he ongomātu'a 'a Kālā, he'ena "fefaka'apa'apa-'aki mo fe'ofa'ofaní, pea na'á ne ngaohi au ke u fie ako 'a hona ngaahi tu'unga 'ulungā-anga mahu'ingá." Taimi nou-nou pē mei ai na'e papitaiso 'a Lui, pea na'e sila 'a Kāla mo Lui 'i he Temipale Kuatemala Kuatemala Sítí. 'I he'ena kei ta'u 30 si'í pē, na'e hoko e maumau 'i hona vá, pea na'e 'alu 'a Kāla ia mei hona 'apí mo fehu'ia pe na'e hala nai 'ena mali kei si'í. Na'e 'aukai 'a Lui mo lotu 'o kole ki he 'Otuá ke "fakafoki mai mu'a 'a Kāla ki 'api, pea na'á Ne fai ia. Na'á Ne fai ia." 'I he 'aho ní, 'oku toe mālohi ange 'aupito 'a 'ena nofo malí.

Naomi Kasimani ti 'Apilia

Na'e fā'ele'i 'a Naomi 'i 'Āsenitina 'a ia na'e kau ai hono fāmilí ki he Siasí. Na'a nau hiki ki he 'Iunaiteti Siteití 'i hono ta'u hongofulu

tupú. Neongo na'e fiefia 'i he'ene hoko ko e tokotaha 'Ameliká, ka 'okú ne fiefia taha pē 'i he lava ke ne a'usia e 'ulungāanga fakafonua 'o 'Āsenitiná. "Ko e kakai loto māfana 'aupito 'o 'Amelika Latiná. 'Oku nau tali koe he taimi pē ko iá; 'oku nau fakakaume'a kiate koe; 'oku nau fakafeohi atu kiate koe. 'Oku nau sai'ia ke fakataha mo e fāmilí pea mo e ngaahi kaungāme'á, mo kai lelei. Ko ha me'a faka'ofa'ofa ia, pea he 'ikai te u fetongi 'aki ha fa'ahinga me'a 'eku a'usia 'a e 'ulungāanga fakafonuá."

'Ōmā Kanali

Na'e 'oange 'e he fa'ē 'a 'Ōmā hono fakamalú ki ha ongo sisitā 'a e Siasí 'i 'Ulukuai 'i he 1948. Na'e hoko ai 'ene kamata talanoa mo e ongo faifekaú, pea na'e

papitaiso kimui ai e tuofefine lahi 'o 'Ōmā. Na'e fā'ele'i 'a 'Ōmā 'i he 1948, pea ko e fuofua pēpē ia ke tāpuaki'i 'i he Misiona 'Ulukuai 'a ia na'e fakaava 'i he 1947. Na'e papitaiso 'a 'Ōmā mo 'ene ongo mātu'á 'i he taimi na'e ta'u valu aí. Hili pē ha ngaahi ta'u si'i mei he mali 'a 'Ōmā mo hono 'ofa'angá, na'á na hiki ki he 'Iunaiteti Siteití. Na'e 'osi ngāue pē 'a 'Ōmā 'i he fakamafola leá, ko ia na'e fakangāue'i ia 'e he Siasí 'i he 1973 'o ne hoko ko ha tokotaha liliu lea 'i he lea faka-Sipeiní 'i he konifelenisi lahi. ■

Ko e Tui ke Tali 'AEUÍ

Kuo pau ke tau ma'u kotoa ha tui mālohi 'i hotau lotó ko e ngāue 'eni 'a e 'Otuá pea 'oku fie ma'u ki ai 'a e lelei taha te tau malavá ki hono langa hake 'o e "[ngaahi] potu lala 'i Saioné."

The 1849, hili ia ha ta'u 'e ua mei he tū'uta 'a e Kā-ingalotú ki he Tele'a Sōlekí, na'e taki 'e 'Eletā Pa'ale P. Palati 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ha ni'ihi ke nau ō 'o fakatotolo ki he feitu'u faka-tongá. Ko e mama'o ange 'enau fononga faka-tongá ko e faingata'a ange ia 'a e feitu'u na'a nau fononga aí. Hili ha fononga hifo 'a e kau tangatá 'i he fute 'e 3,000 (m 'e 914) mei he ngata'anga 'o e feitu'u ko e Pēsoni Lahí (Great Basin) ki he fetaulaki'anga 'o e Vaitafe Veisiniá mo e Vaitafe Sanitā Kalalá (feitu'u faka-tonga 'o Seni Siaosi 'i 'Iutā he 'aho ní), na'e kamata ke mōmoa mo tou'one e feitu'ú, lahi ai e maka vela mei he mo'unga afi pea tokakovi. Na'e 'ikai sai'ia ai 'a e kau tangata na'e oó. 'Oku pehē 'i ha tohinoa 'e taha:

"Fakalaka atu . . . 'i he potu fonua tokakovi, makamaka, tou'one mo kehekehe fau 'o 'ikai fa'a fakamatala'i. . .

"Na'e 'i ai ha konga lahi na'e fu'u hā ta'emaau, 'o lahi ai e ngaahi mo'unga lalahi, ngaahi toafa [lanu kulokula], 'ū feitu'u tokalelei mo fakata'elata na'e 'ikai tupu ai ha musie, ngaahi fu'u maka na'e tu'u hangatonu ki 'olunga, kekelele 'umea na'e kakā, . . . maka'one . . . ne mafola noa'ia holo pē—ko hono fakanounou, ko ha fonua na'e lala, . . . kuo fulifulihi 'e ha nga'unu holo 'a e kekelelé 'i ha kuonga kimu'a."¹

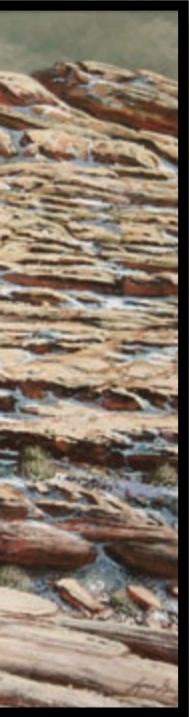
Ka neongo 'ene hā tokakovi 'a e fonuá 'i he 'alu faka-tongá, ka na'e hā faingata'a ange 'a e ngaahi tele'a maomaonganoa 'o Seni 'Iuani ki he feitu'u faka-hahaké 'a ia na'e puhi 'e he havilí mo holo e kekelelé 'o ngungutu hono ngaahi lilifá. Na'e 'ilo'i 'e he kau taki 'o e Siasí 'e faingata'a hano nofo'i 'o e feitu'u ko 'eni na'e te'eki ai ke mape'í, ka na'a nau kei fie ma'u pē ke fokotu'u ha tukui kolo ai mo'ó e Siasí. 'I he konifelenisi fakakuata 'a e Site-iki Palouani 'i he 1879, na'e tali ai 'e ha kakai 'e toko 250 'a e ui 'a Palesiteni Sione Teila ke fokotu'u 'a e Misiona Seni Huaní. Na'a nau kamata fononga 'i he ngaahi saliate 'e 80 mo ha fanga pulu mo e fanga hoosi 'e meimei toko 1,000 'o fou atu 'i he potu fonua ko 'eni ne te'eki 'alu ki

THE LAST WAGON, FAI 'E WYNN GRIFFIN

**Fai 'e 'Eletā
Jeffrey R. Holland**

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo
'e Toko Hongofulu Mā Uā

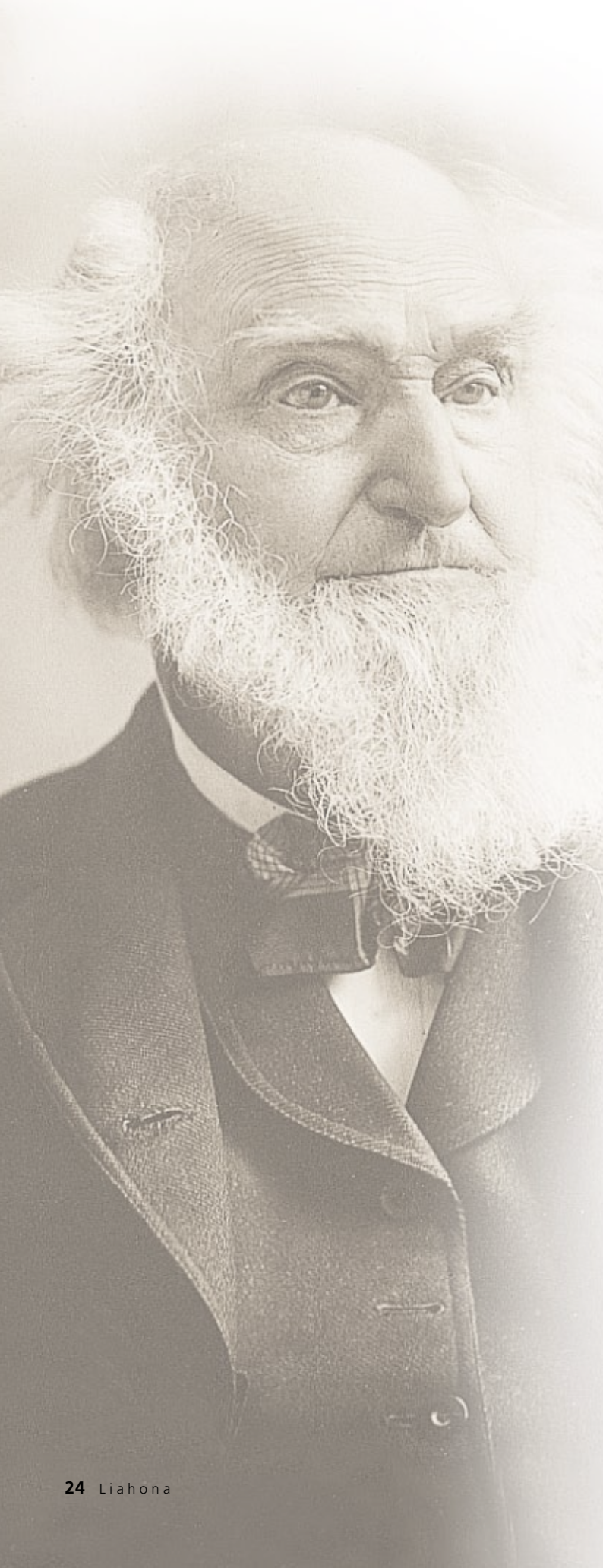
ai ha tahā mo hono 'otu mo'unga ne 'ufi'ufi 'e he
sinoū honau tumu'akí mo hono ngaahi pā-maka
mā'olungá.

'I he feinga 'a e fuofua kau fakatotolo ko 'ení ke
ma'u 'a e hala nounou taha ki Seni Huaní, na'a nau
ikuna'i ha ngaahi faingata'a ka na'e taimi si'i pē kuo
nau fetaulaki mo e faingata'a lahi mo fakalotosi'i
tahā: ko e kŭlifa 'o e Vaitafe Kololató 'a ia na'e 'ikai
ke lava ha fakalaka aí. Kae me'a mana hono ma'u
'e he'enau kau tangata ongosia na'e mu'omu'á ha
ava fāsi'i 'i he pā-makā—ko ha ava na'e 'alu hifo 'i
ha fute 'e 2,000 (m 'e 610) 'o e ngaahi lilifa kulokulá
ki he Vaitafe Kololató 'i lalo. Hangehangē ko e “ava
[fakatu'utāmaki pē ko 'eni 'e taha] 'i he makā” na'e
lava ke fai ai 'a e 'alu ki he tafa'aki faka-hahaké.

'I he feitu'u lahi, na'e fu'u fāsi'i 'a e ava 'i he
maka'oné ke 'alu ai ha hoosi, pea na'a mo e ngaahi
feitu'u 'e ni'ihí na'e fu'u fāsi'i 'aupito pē ke 'alu ai
ha tangata pe fefine. 'I he ngaahi feitu'u na'e fute 'e
75 (m 'e 23) honau mā'olungá, na'e 'ikai mei lava
'o 'alu ai ha sipi na'e nofo 'i he mo'ungá, pea fēfē ai
ha ngaahi saliate na'e fonu 'enau utá. Ka na'e 'ikai
fie foki 'a e Kāingalotu mateakí ni, ko ia na'a nau
faka'aonga'i 'a e 'oné mo e 'ū me'angāue 'o nau
ngāue he konga lahi 'o Tisema 'o e 1879 mo Sānuali
'o e 1880 ke avangi ha hala ki he tafa'aki ki mu'a 'o
e lilifá 'a ia na'e fu'u fakatu'utāmaki.

'I he 'osi 'a e hala ko 'ení, ko e me'a leva ke fai
ko hono 'ohifo 'o e ngaahi saliate 'e 40 'i he “avá.”
'E toki muimui mai 'a e ngaahi saliate kehé 'a ia na'a
nau talitali mei mui 'i ha maile 'e nima (km 'e 8) 'i
he Ano Maile-'e-Nimangofulú.

Na'a nau fokotu'utu'u leva kinautolu 'i ha founa
“e piki ai 'i mui he salioté ha kau tangata 'e toko
hongofulu mā ua pe tokolahi ange” 'i ha 'ū maea
lōloa ke fakatuai'i 'a 'ene 'alu hifó. Na'e toki ta'ofi
leva e ongo va'e 'o e salioté ke ma'u 'aki ha 'ū sēini,

*'Oku tau mamata ki he ngaahi me'a na'a tau
mamata ai 'i he hola 'a e Kāingalotū mei Niu
Ioke mo Penisolovēnia mo 'Ohaiō mo Mīsulī, pea
toki hola mei Nāvū na'a nau 'ofa aī ki he tafa'aki
'e taha 'o e vaitafe na'e 'ufi'ufi 'e he 'aisi' pea vela
mai 'a e temipalé mei he mama'ó.*

'o lava pē ke na heheke kae 'oua na'á na teka.

'I he taha 'o e ngaahi momeniti ma'ongo'onga taha 'o
e hisitōlia 'o e kau paioniá, na'e 'ohifo taha taha ai 'e he
kau fonongá 'a e ngaahi salioté ki lalo 'i he lilifa fakatu'u-
tāmakí. 'I he'enau a'u hifo ki laló, na'a nau vēkeveke ke
kamata kolosi 'i he vaitafé 'i ha vakavaka'āmei na'a nau
fo'u ki he 'uhinga pē ko iá. Ko e fāmili Siosefa Sitanifooti
Sāmitá na'e 'i he salioté fakamuimuitaha ke hifo 'i he 'aho
ko iá.

Na'e tokoni 'a Sitanifooti Sāmita ki hono 'ohifo ki laló
'o e ngaahi salioté 'i mu'á, kae ngalo ia 'iate kinautolu 'e
kei fie ma'u 'e he fāmili 'o Misa Sāmitá ha tokoni he ko
kinautolu 'oku nau fakamuimuitahá. Na'e hoha'a lahi 'a
Sitanifooti 'i he hangehangē ka li'aki hono fāmili, ko ia
na'á ne 'unuaki 'ene fānga hōsī, salioté, mo hono fāmili
ki he tapa'i lilifá. Na'e fokotu'u 'ene ongo hōsī 'i mu'a pea
ha'iha'i 'a e hoosi hono tolú 'i mui ki he 'akisela muí. Ne
ki'i tu'u e fāmili Sāmita 'o sio hifo ki he luo fakatu'utāmakí.
Na'e tafoki atu 'a Sitanifooti ki hono uai'fi ko 'Alapelá, 'o ne
pehē ange, "He 'ikai ke tau lava 'o hifo."

Na'á ne tali ange, "Ka kuo pau ke tau a'u hifo."

Na'á ne pehē ange, "Kapau pē ā na'e 'i ai ha kau ta-
ngata tokosi'i pē ke nau ta'ofi 'a e salioté mei mui, mahalo
pē na'a lava ke tau a'u."

Ne tali ange 'e hono uai'fi, "Tē u hanga 'e au 'o ta'ofi."

Na'á ne folahi ha sipi he kekelelé, peá ne fakatokoto
ai 'ene ki'i pēpē tangatá ke tokanga'i 'e he'ene ongo ki'i
tamaiki ta'u tolu mo ta'u nima ko Uloi mo 'Atá. Na'á ne
talaange, "Tokanga'i homo ki'i tokouá kae 'oua leva ke
ha'u ho'omo tamaí 'o 'oange kimoutolu." Na'e tu'u leva
'a Belle Sāmita 'i mui he salioté, peá ne puke 'a e piti 'o e
hoosi na'e ha'iha'i ki he tafa'aki ki mui 'o e salioté. Na'e
kamata angi hifo 'e Sitanifooti e ongo hōsī 'i he avá. Na'e
'ai e fu'u 'unu 'a e salioté ki mu'a. Na'e tō ki lalo e hoosi
'i muí 'i he 'uluaki ngaue pē 'a e salioté. Na'e tulimui atu
'a Sisitā Sāmita ki ai mo e salioté mo 'ene fusi 'a e maeá
'aki e kotoa hono iví mo e to'a hono lotó. Na'e taimi si'i
kuó ne tō mo ia ki lalo, pea 'i hono toho fakataha ia mo e
hōsī, na'e lavea lahi hono va'é 'i ha konga maka māsila 'o
lele pē mei hono mui'iva'é ki hono alangá. Na'e tautau 'a

e fefine loto to'a ko 'eni kuo mahae-hae hono valá pea lavea lahí ki he 'ū maeá 'aki hono iví mo 'ene tuí, mei he lilifá 'o a'u hifo ki he ngata'anga 'o e vaitafé.

'I he'ena a'u hifo ki laló mo e 'ikai fa'a tui 'a Sitanifooti ki he me'a kuó

Na'e tangi 'a 'Ilisapeti Kalalisi ('i 'olungá) 'i he taimi na'e ui ai 'ene tamaí ke 'alu mo hono fāmilí ki he Misiona Matí 'a ia 'oku 'iloa he 'ahó ni ko Nevata, USA, ka na'á ne pehē, " 'Oku 'ikai totonu ke u lau ia ko 'eku tamai 'o kapau he 'ikai ke ne 'alu 'i he taimi 'oku ui ai iā."

na lava í, na'á ne toe foki hake he fute 'e 2,000 (607 m) ki he tumu'aki 'o e lilifá he taimi pē ko iā, ko e manava-si'i pe na'e fēfē 'a e fānaú. 'I he'ene kaka hake he tapa'i lilifá, na'á ne sio atu 'oku nau kei tangutu ma'u pē he feitu'u na'a nau 'i ai. Na'á ne fua e pēpē pea pipiki atu ki ai 'a e fānau 'e toko uá 'o ne taki hifo kinautolu ki lalo ki he'enau fa'eé 'a ia na'e fu'u hoha'a 'aupito hono lotó. Na'á nau sio mama'o atu ki ha kau tangata 'e toko nima na'e lue mai kiate kinautolu mo ha ngaahi seini mo e maea. 'I hono 'ilo'i 'e he kau tangatá 'a e faingata'a na'e 'i ai 'a e fāmili Sāmitá, na'a nau ō mai ke tokoni. Na'e ui atu 'a Sitanifooti, "Kau tama, 'oua te mou tokanga mai. 'Oku mau sai pē. Ko [Pele] pē 'a e tokoni ne fie ma'u 'e ha taha [ke a'u lelei e fononga ko 'ení]."²

'I he Taimi 'Oku Fai Mai Ai 'a e Uí

Ko e fononga 'i he Ava'i-Maká, ko e taha pē ia 'o e ngaahi sīpinga lahi 'o e loto vilitaki mo e mateaki 'a e Kāingalotu 'i mu'á ke tali 'a e ui 'a honau palōfitá he taimi na'e fai ange aí. Ko ha sīpinga 'e taha, 'a hono fokotu'u mo e ui ki he Misiona Matí (Pelepelá) 'i Nevata 'o e 'aho ní. Ko e mo'ui faingata'a na'e hanga mai ki Matí, 'o hangē pē ko e ngaahi 'uluaki nofo'anga lahi 'o e kau paioniá, pea 'i he taimi na'e ui ai kinautolu ke nofo'i iā, ko e fakaongoongo lahi 'anautolu ki honau laumālié.

Pau pē na'e fehu'i ha ni'ihī 'o kinautolu na'e ui 'i he ngaahi ta'u 'o e 1860, "Lahi mo'oni e 'ū feitu'u 'i he māmaní, ka ko e hā 'oku tau ō ai ki Matí?" Na'e 'i ai pē ngaahi 'uhinga. 'Uluakí, na'e lahi ange e fie ma'u ke fakafolau atu e ngaahi koloá 'o fakafou 'i he Vaitafe Kolo-lató tupu mei he Tau Fakalotofonua 'a 'Ameliká. Uá, 'i he hoko 'a e taú 'o motuhia ai e ngaahi ma'u'anga koloa tupenu tukufakaholó, na'e fokotu'u leva e Misiona Kōtoní 'i he kolo ko Seni Siasí mo Uāsingatoni 'a ia na'e ngaahi maile si'i pē hona mama'ó. Na'e 'i ai 'a e fakakaukau 'e lava ke tō 'a e vavae ma'á e misiona ko iā 'i he vahefonua Matí. Tolú, ne ongo'i mālohi 'aupito 'e he Kāingalotú honau tufakanga ke ngāue mo e ngaahi matakali 'Initia 'Amelika 'i he vahefonuá, 'o tokoni ki hono fafanga kinautolú mo e 'amanaki lelei ke ako'i kinautolu.

Ka neongo iā, na'e lala mo kakā 'a e kelekele 'o e vahefonuá. Hangē ko e me'a pē na'e ma'u mei aí ko e 'ea velá mo e ngāue lahí. Na'e tu'u ia 'i ha feitu'u mama'o, maomaonganoa hono konga lahi, pea na'e tonu pē hono fakahingoa 'o e vaitafe na'e 'iloa 'aki 'a e misioná.

Te u faka'aonga'i e fakamatala 'a e taha 'o kinautolu na'a nau nofo'i 'a

Matí ki he founa mo e tui pea mo e loto vilitaki ne fai ai hono nofo'í. 'Okú ne fakafofonga'i 'a e loto to'a mo e laumālie pea mo e tui na'e ma'u 'e kinautolu na'e kei talavou mo e kakai matu'otu'á fakatou'osi—kae fakatautefito ki he ni'ihiki kei talavou 'i he me'a ko 'ení. Ko e me'a 'eni na'e hiki 'e 'Ilisapeti Kalalisi Makiune 'o kau ki hono ui 'o 'ene tamaí ke nofo'i 'a Matí:

“Hangē ne 'ikai pē ha toe feitu'u ia 'i he māmaní 'e mahu'inga kiате au 'i hoku ta'u hongofulu mā nimá [ka ko e kolo] ko ia ko Nifái 'i he Vahefonua Huapí 'i 'Iutā. Na'a mau hanganaki fiefia atu ki he ngaahi vaha'ataimi na'e 'a'ahi ange ai 'a Palesiteni Pilikihami 'Tongi mo hono kaungāfonongá! . . .

“ . . . Na'e hifo mai 'a Misa Pilikihami, Kimipolo mo Uelesi mo [honau] kaungā-fonongá katoa mei he'enua ngaahi salioté, 'o nau lue atu 'i he hala na'e matala'i'akau'ia . . . ki homau ngaahi 'apí ['a ia] na'e teuteu'i mo nau ma'u me'atokoni efiafi aí. . . .

“Na'a mau ō katoa ki he fakataha'anga 'o e ho'atā [Sāpaté], pea na'e teunga hina e fānau fefiné pea ta'ofi mo honau 'ū sea 'i he 'otu mu'á. Na'e mālīe e ngaahi malangá, pea mau fiefia tuku kehe hono toki fakahā mai 'e Palesiteni 'Tongi te ne ui mai e ngaahi hingo'a 'o ha kau tangata 'e ui pea hikinima'i ko ha kau faifekau ke nau ō atu 'o nofo'i . . . 'a 'Matí.' Ne mei tu'u e tā 'o e mafu 'o kinautolu kotoa na'e 'i aí. Na'e uiui'i ha tokolahi 'o homau kakaí ke nau ō 'o nofo'i 'a e vahefonua Tikisií—ka ko e ō ki Matí 'a ia na'e laumaile ki he feitu'u faka-tongá! pea toe kovi ange ia! 'oiaue! 'oiaue! Na'e 'ikai ke u toe fanongo au ki ha hingo'a kehe ka ko e 'Samuela Kalalisi' pē. Na'á ku halotulotu mo tangi neongo na'e 'uli'i 'e hoku lo'imatá [hoku] kofu hina fo'ou. Na'e ui foki mo e tamaí 'a

e ta'ahine na'e tangutu 'i hoku tafa-akí. Na'á ne pehē mai, 'Ko e hā 'okú ke tangi aí? 'Okú 'ikai ke u tangi ai au. 'Okú ou 'osi 'ilo he 'ikai ke 'alu 'eku tamaí.' Ne u pehē ange, ' 'Okú 'i ai hono kehekehe. 'Okú ou 'ilo'i 'e au 'e 'alu 'eku tamaí pea he 'ikai

ha me'a te ne ta'ofi ia, pea 'oku 'ikai totonu ke u lau ia ko 'eku tamaí 'o kapau he 'ikai ke ne 'alu 'i he taimi 'e ui ai iá.' Ko ia ne toe hoko atu pē 'eku halotulotú. . . .

“Ko 'emau toki hiki foki ia ki ha fale fo'ou pea na'e fiemālie ['aupito] 'emau nofó, 'o feinga ai ha tokolahi 'o homau ngaahi kaungāme'á ke fakaloto'i 'eku tamaí ke ne tauhi pē hono 'apí mo 'ene fāmá; ke ki'i 'alu taimi si'i pē pea toe foki mai. Ka na'e 'ilo'i 'e he'eku tamaí na'e 'ikai ko e fa'ahinga ngāue fakafaifekau 'eni ia na'e uiui'i ia ki aí. Na'á ne pehē, 'Te u fakatau atu 'a e me'a kotoa pē 'oku ou ma'u pea 'ave 'eku koloá ke tokoni ki hono langa hake 'o ha potu lala 'e taha 'i Saione.'”³

Tui ki he Ngāué

Ko e hā e me'a na'á ne fakatupu he taimi ko iá pea 'okú ne fakatupu

Ko e uho ia 'o 'etau tuí 'oku 'ikai ngata pē he totonu ke laka ki mu'a 'a e ngāué ka ke lava foki pea 'e hoko pea kuo pau ke laka ia ki mu'a. 'Okú 'ikai ke u 'ilo'i mo ha toe founa na'e lava ai ke 'alu 'a e ngaahi fa'eé mo e ngaahi tamaí kae tanu e fanga ki'i pēpē ko iá 'i he ngaahi fa'itoka fakataimi 'i he ngaahi potu tokalelei, pea hili ha'anau sio faka'osi ki ai, na'a nau tangi pē mo fononga atu ki Saione.

'i he taimí ni 'a e mo'ui mateaki mo lí'oa na'e hā 'i he ta'ahine ta'u 15 ko 'ení mo e fāmili na'e fā'ele'i mai aī? Ko e hā e me'a na'e tupu ai 'ene tafoki hake ki hono kau-me'á 'o pehē angé, " 'Oku ou 'ilo 'e au 'e 'alu 'eku tamaí pea he 'ikai ha me'a te ne ta'ofi iá"? Ko e ma'u mei fē 'a e fa'ahinga laumālie ko ia ke ne lava ai 'o hoko atu 'ene leá, "Pea 'oku 'ikai totonu ke u lau ia ko 'eku tamaí 'o kapau he 'ikai ke ne 'alu 'i he taimi 'e ui ai iá"?

Pea fēfē 'a e ki'i fānau ko ia 'e toko tolu na'a nau sio ki he puli atu 'a 'enau ongomātu'á 'i ha saliate 'i he tapa 'o e Vaitafe Kololató ka nau falala ki he fakahinohino na'e 'oange 'e he'enau fa'eé? Na'a nau tangutu ma'u pē ai, 'o nau fakapapau'i he 'ikai ke nau toe ngaue pe tangi ne-ongo na'a nau ilifia lahi 'aupito.

Ko e hā 'a e me'a 'oku tau mamata ki ai 'i he ngaahi sīpinga ko 'eni 'o e kau paionia tui faivelengá? Ko e me'a pē ko ia kuo tau mamata ai talu mei he ngaahi kuonga fakakosipeli 'o taimí 'o a'u mai ki he kuonga fakakosipeli ko 'ení. 'Oku tau mamata ki he me'a na'a tau mamata ai 'i he hola 'a e Kāingalotú mei Niu 'Ioke mo Penisolovēnia mo 'Ohaiō mo Misuli, pea toki hola mei Nāvū na'a nau 'ofa aī ki he tafa'aki 'e taha 'o e vaitafe na'e 'ufi'ufi 'e he 'aisi pea vela mai 'a e temipalé mei he mama'ó. Ko e me'a ia ne tau mamata ai 'i hono tanu 'e he kakai tatau pē 'a e tokolahi 'o honau kau maté 'i he Nofo'anga Fakafa'ahita'u Momokó, hoko ai mo 'enau 'alu kae tuku 'a e ngaahi fa'itoká, 'a ia na'e iiki hangē ha puha maá he taimi 'e ni'ihī 'i Uaiomingi ofi ki Siminī Uloki pe taha 'o e ngaahi kolosi'anga 'o e Vaitafe Suitiuotá pe 'i ha fokotu'u-nga sinou 'i he Fanga ko Mātiní.

Ko e me'a ne tau mamata he'ene hoko he taimi ko iá mo e me'a 'oku tau mamata ai he taimí ni 'i he lotolotonga 'o e Kāingalotu mā'oni'oni 'i māmaní kotoa ko e tui ki he 'Otuá, tui ki he 'Eiki ko Sisū Kalaisí, tui ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, tui ki hono mo'oni 'o e ngāué ni pea mo e mo'oni 'ene pōpoakí. Ko e tuí na'e 'alu atu ai ha tamasi'i ki ha vao'akaú ke lotu, pea ko e tuí na'e lava ai ke ne tu'u hake mei he'ene tū'ulutú, pea tuku ia ki he to'ukupu 'o e 'Otuá ke ne Toe Fakafoki Mai 'a e ongoongoleléi, pea iku ai pē ki hono fakapoongi 'oku te'eki ai 'osi ha ta'u 'e uofulu mā fā mei ai.

'Oku 'ikai ha ofo 'i he hoko ma'u pē 'a e tuí pea 'e hoko ma'u pē ko e 'uluaki tefito'i mo'oni tu'uloa 'o e ongoongoleléi mo 'etau ngāué. Ko e uho ia 'o 'etau tuí 'oku 'ikai ngata pē he totonu ke laka ki mu'a 'a e ngāué ka ke lava foki pea 'e hoko pea kuo pau ke laka ia ki mu'a.

'Oku 'ikai ke u 'ilo'i mo ha toe founa na'e lava ai ke 'alu 'a e ngaahi fa'eé mo e ngaahi tamaí kae tanu e fanga ki'i pēpē ko iá 'i he ngaahi fa'itoka fakataimi 'i he ngaahi

*Ko e me'a ko ia ne tau ma-
 mata he'ene hoko he taimí ni
 'i he lotolotonga 'o e Kāinga-
 lotu mā'oni'oni 'o māmani
 kotoa ko e tui ki he Palōfita
 ko Siosefa Sāmita, tui ki hono
 mo'oni 'o e ngāué ni pea mo e
 mo'oni 'ene pōpoakí.*

potu tokalelei, pea hili ha'anau sio faka'osi ki ai, na'a nau tangi pē mo fononga atu ki Saione. 'Oku 'ikai ke u 'ilo'i mo ha toe founa na'e lava ai 'e ha fefine hangē ko Pele Sāmitā 'o fakatangutu 'ene fānau 'i he tapa'i lilifā kae 'ohifo 'ene saliotē 'i he lilifa fakatu'utāmaki. 'Oku 'ikai ke u 'ilo'i mo ha toe founa na'e lava ke fakatau atu ai 'e Samuela Kalalisi 'a e me'a kotoa na'ā ne ma'ū pea 'alu atu ke langa 'a Saione he Misiona Matī 'i he feitu'u maomaonganoā. Ko e fakava'e mālohi na'ā ne teke e ngaahi talanoā ni ko e tuī—ko ha tui mālohi, kuo 'osi fai hono sivi fakama'a, mohu 'i he ngaahi a'usia, mata māsila, mo fakamālohia fakalaumālie 'a e tuī ko e Siasi mo e pule'anga 'eni 'o e 'Otuā pea ko e taimi 'oku uiui' ai koé, 'okú ke 'alu.

Ko ha Ui ke Tui

'Oku kei 'i ai 'a e "[ngaahi] potu lala 'i Saione" ke langa hake pea ko honau ni'ihī 'oku nau ofi ange 'aupito kinautolu 'i he Misiona Matī pe Seni Huaní. Ko honau ni'ihī 'oku nau 'i hotau lotó pē pea 'i hotau ngaahi 'apí.

Ko ia 'oku ou 'oatu ha ui ki he tuī 'a ia kuo pau ke tau ongo'i māfana 'i hotau lotó ko e ngāue 'eni 'a e 'Otuā, pea 'oku fie ma'ū 'a e lelei taha 'e lava ke tau foaki ki he ngāue. Ko 'eku kolé ke mou tanumaki homou ivi fakatu'asinó mo fakalaumālie ke mou lava 'o ma'ū ha tñaki'anga 'o e tuī 'oku lahí ke mou fakafalala ki ai 'i he taimi 'oku hoko mai ai ha ngaahi ngāue pe ngaahi tukupā pe ngaahi fie ma'ū kehekehe. Toe lotu ke lahi ange, ako ke lahi ange, tāpu-ni' i 'i tu'a 'a e longoa'ā pea tuku 'a e vālaú, fiefia 'i natula, lotu ke ma'ū ha fakahā fakatāutaha, fekumi 'i he lotó, pea fekumi ki he langí ki he fakamo'oni ko ia na'ā ne tataki 'a 'etau ngaahi mātu'a ko e kau pai-oniā. Pea 'i he taimi 'oku fie ma'ū ai

ke ke toe ki'i fekumi lahi ange mo mama'o ange ke ke fehanganagai mo e mo'uí pea fai ho'o ngāue, te ke fakapapau'i 'oku 'i ai ha me'a ke ke fakafalala ki ai.

'I he taimi 'okú ke ma'ū ai ho'o tui pē 'a'au, 'okú ke mateuteu ke faitāpuekina ho fāmili. 'Oku kei hokohoko atu pē 'ene hoko 'a e ngaahi ha'i fakafāmili mālohí ko e faka'ilonga mālohi taha 'o e ngāue mo e tokoní, 'o e mo'ui lí'oá mo e mateakí 'i he Siasí ni. 'Oku ou lea 'aki iá 'i he'eku 'ilo'i lelei ko e kongá 'o e faka'eí'eiki 'a e Siasí ni 'oku 'i he mēmipa *fakafo'ituitui* ia. Taimi 'e ni'ihī ko e tokotaha ului fo'ou 'a e mēmipa ko iá; taimi 'e ni'ihī ko e mēmipa pē ko iá 'e toko taha 'i he fāmili 'oku kau ki he Siasí. Kuo pau ke hanga 'e ha taha fakafaituitui 'i ha feitu'u 'o fokotu'u 'a e fuka 'o e tuī pea kamata ha to'u tangata fo'ou 'i he ongoongolelei. Ka ko hono mo'oni, 'oku lelei ange hono tanumaki 'o e tuī pea toe malu'i lelei mo lōloa ange 'i he taimi 'oku fakamālohia ai ia 'e ha fāmili kakatō. Ko ia ka hili leva ha'o tu'u toko taha kapau 'e fie ma'ū, ngāue faivelenga ke ke sio 'oku *'ikai* tu'u toko taha 'a e ni'ihī kehe 'i homou fāmili. Langaki hake ho fāmili pea sio 'oku mālohi ai 'a e tuī.

'I hano lava'i iá 'e lava leva ke tau tokoni ofi ki he Siasí pe 'i ha feitu'u mama'o 'o kapau 'e ui kinautolu ki ai. 'Oku lava leva ai ke tau fekumi ki he sipi 'oku heé—ko ha taha 'oku kau ki he Siasí pe 'ikai, mo'ui pe 'osi pekia. 'E toki lava pē ke fakahoko fakapotopoto mo lelei 'eni 'i he taimi kuo malu ai 'a e fanga sipi kehe 'e toko 99 'i he loto'aá, kau ai 'etau ki'i tākangá, lolotonga 'oku fai 'etau fekumí. Kapau kuo tau 'ofa mo ako'i 'a kinautolu 'i 'apí, 'e mahino lelei kiate kinautolu 'o hangē ko 'ene mahino ki he ki'i ta'ahine ko 'Ilisapeti Kalalisi: 'i

he taimi 'oku fai mai ai 'a e uí, 'e lava ke ke fakapapau'i 'e 'alu ho'o tamaí mo ho'o fa'eé, ho ngaahi tokouá mo e tuofāfiné.

'Oku 'i ai 'a e ngāue ke fai. He 'ikai lava ke tau lea 'o pehē 'oku ma'ū 'e he tokotaha kotoa pē 'o hotau kaungā'apí ha tui 'oku lahi, 'oku mālohi e fāmili 'o e tokotaha kotoa pē, kuo fanongo 'a e tokotaha kotoa pē 'oku nofo ofi mai pe mama'o 'i he pōpoaki 'o e ongoongolelei pea kuó ne 'osi hoko ko ha tokotaha Siasi 'oku tui, faiako, pea 'alu ki he temipalé. 'Oku faka'au pē ke fai angahala ange 'a māmani, pea 'e 'ahi'ahi' hotau kakai lelei tahá 'i ha taimi 'i he kaha'ú. Ka 'e 'i ai ma'ū pē 'a e ngaahi mālohi 'o e angamā-'oni'oni 'i he taimi 'oku fakahoko ai ia 'e he kakai hangē ko Sitanifooti mo 'Alapela Sāmitā, kakai hangē ko Samuela Kalalisi mo hono 'ofefine loto to'a ko 'Ilisapeti.

Kuo pau ke tau tui ki he ngāue ni—tui ki he me'a 'oku ui 'a e kakai tui kotoa pē ke nau fakahokó, tui ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisí pea ki he'etau Tamai 'i Hēvaní. 'Oku fie ma'ū ke tau fai hotau lotó 'o fakatatau mo Hona finangaló pea tau 'ai ke māsila mo'oni mo mālohi 'a e loto ko iá 'o hange ha paioniá. Kapau te tau fai ia, 'oku ou 'ilo'i te tau malu 'i he laka atu ko ia ki mu'a 'a e Siasí mo e pule'anga 'o e 'Otuā 'i he māmaní 'o 'ikai fa'a lava ke ta'ofi. ■

Mei ha lea 'i he fakamafola 'o ha konifefelenisi fakasiteiki fakavahelahi na'e fai 'i he 'aho 12 'o Septema 2010, 'i he 'Univēsitī Pilikihami 'Iongí.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. 'I he Milton R. Hunter, *Brigham Young the Colonizer* (1973), 47.
2. Vakai, David E. Miller, *Hole-in-the-Rock: An Epic in the Colonization of the Great American West* (1959), 101–18; ko e toki tñaki atu hono fakamamafa 'i pea fakalelei 'i mo e faka'ilonga mālōloó.
3. Elizabeth Claridge McCune, 'i he Susa Young Gates, "Biographical Sketches," *Young Woman's Journal*, July 1898, 292, 293; na'e fakalelei 'i 'a e faka'ilonga mālōloó.

“O Hangē Ko ‘Eku ‘Ofa Kiate Kimoutolú”

*Ko e ‘ofā mo e tokoní ‘okú
na faka‘ilonga ‘i makehe
kitautilu ko e kau ‘ākonga
‘a Kalaisí.*

Na’e ‘i ai e taimi ne u loki fakataha ai mo ha ta’ahine lelei, ka na’e hangē ‘oku faka‘ita‘i ia ‘e he meimei me’a kotoa pē na’á ku fai. Ne u fakakaukau ai, “‘Oku lava fēfē ke u faka‘ita‘i ia? ‘Oku faingofua ‘aupito pē ‘a e nofo ia mo aú. ‘Ikai ko ia?”

Koe‘uhí ko e ‘ikai ke ne fu‘u sai‘ia ‘iate aú, na’á ku kumi ‘uhinga ai ke ‘oua foki te u ‘ofa ‘iate ia. Kae me’a-mālié, ne u manatu‘i ha fale‘i na’e fai ‘e ha pīsope ‘i ha houalotu sākalamē-niti lolotonga ‘eku ‘i he kolisí. ‘Oku ou manatu‘i lelei pē ‘ene fale‘i: “Kapau ‘oku ‘ikai te ke ‘ofa lahi ‘i ha taha, mahalo pē kuo te’eki ai fe’unga ho’o tokoni ki he tokotaha ko iá. Kapau te ke tokoni‘i ha taha, te ke ‘ofa ‘i he tokotaha ko iá.”

Hili ‘eku fakakaukau ki he fale‘i ‘a ‘eku pīsope, ne u fakapapau‘i leva ‘oku fie ma‘u ke u tokoni‘i ‘a e tokotaha ko ‘eni ne ma lokí pea ‘ahi‘ahi‘i e fale‘i ‘a e pīsope. Na’e kamata ke u kumi ha fanga ki‘i founa ke tokoni‘i

ai hoku kaungā-lokí, fakahā ‘a e anga‘ofa kiate ia, peá u tokanga ange ki he ngaahi me’a na’á ne fie ma‘ú.

Na’e hoko ha mana he taimi pē ko iá! Ne u ‘ilo‘i na’á ku ‘ofa mo‘oni kiate ia. Ko ha tokotaha lelei mo talēniti‘ia ia. Ko e tāpuaki ia ‘o‘oku ke loki fakataha mo ia. Ne u ofo ‘i he ki‘i taimi nounou ne fetongi ai ‘a e anga ‘o ‘eku fakakaukau fekau‘aki mo iá.

Ko e ‘Ofa mo e Tokoni ki he Ni‘ihi Kehé

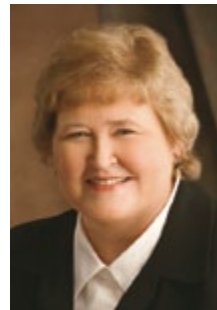
‘I he’etau vakai fakalelei ki he Sione 13, ‘oku tau ako ai ha ni‘ihi ‘o e ngaahi lēsoni mahu‘inga taha kuo akonaki ‘aki ‘e he Fakamo‘uí lolotonga ‘Ene ngāue fakafaifekau ‘i he māmaní, kau ai ‘a e:

1. Fetokoni‘aki.
2. Fe‘ofa‘aki.

‘I he fakataha mai ‘a e Fakamo‘uí mo ‘Ene Kau ‘Aposetoló ki he ‘ohomohe ‘o e Laka Atú, na’e ‘i ai e lau-mālie fakalongolongo ‘i he lokí. Na’e

Fai ‘e Barbara Thompson

Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisí
Lahi ‘o e Fine‘ofā

Na'e finangalo 'a
Sisū ke ako 'e he
Toko Hongofulu Mā
Uā—pea 'okū Ne
finangalo kiate ki-
tautolu fakafo'itui-
tui—ke tau 'ilo'i ko
e loto fakatōkilalō
mo e ngāue tokonī
ko e ongo 'ulungā-
anga mahu'inga
ia 'oku totonu ke
tau feinga ke ma'u.
Na'a Ne akonaki
'oku 'ikai ha taha ia
'e fu'u mahu'inga
ke ne ta'e ngāue
tokoni ai ki he ni'ihī
kehē.

'afio'i 'e he Fakamo'uī 'e 'ohake Ia pea tutuki ki
he 'akaū. 'Oku ou 'ilo fakapapau neongo na'e
'ikai mahino ki he kau 'Aposetolō 'a hono mahu-
'inga 'o e ngaahi me'a na'e hoko he pō ko iā, ka
'e vave pē ha'anau 'ilo'i pea mahino kakato kiate
kinautolu 'a e misiona 'o e Fakamo'uī.

Hili e 'ohomohē, na'e to'o mai 'e Sisū ha
taueli, lingi e va'i ki ha pēsoni, peā ne fufulu e
va'e 'o e tangata takitaha na'e 'i aī. Na'e fakahoko
hono fufulu honau va'é 'i he founda 'apasiasia mo

e loto fakatōkilalo lolotonga iā na'e ongo'i loto
mamahi 'a e Fakamo'uī koe'uhi ko e ngaahi me'a
'e vavé ni 'ene hokō, kau ai Hono lavaki'i.

'I hono 'ilo'i 'e Pita ko e Misaiā 'a Sisū mo e
Fakamo'ui na'e tala'ofa mai, na'a ne loto ke ne
ngāue ma'a e 'Eikī kae 'oua na'a ngāue ma'ana
'a e 'Eikī. Na'e folofola ange 'a e Fakamo'uī, "Ka
'ikai te u fufulu koe, pea 'e 'ikai te ke kau mo au"
(Sione 13:8). Na'e toki loto fiamālie 'a Pita ki he
ngāue 'ofa na'e fai 'e he Fakamo'uī.

Na'e toki folofola ange 'a Sisū:
“'Oku mou ui au ko e Takimu'a
mo e 'Eiki: pea ko ho'omou lea
totonu ia; he ko au ia.

“Pea kapau ko au, ko [homou] 'Eiki
mo e Takimu'a, kuó u fufulu homou
va'é; 'oku totonu ho'omou fetoutou
fefufulu'aki homou va'é.

“He kuó u tuku kiate kimoutolu
'a e fakatātā, koe'uhí ke mou fai 'o
tatau mo ia kuó u fai kiate kimoutolú”
(Sione 13:13–15).

Na'e finangalo 'a Sisū ke ako 'e he
Toko Hongofulu Mā Uá—pea 'okú
Ne finangalo—ke tau 'ilo'i ko e lotu
fakatōkilaló mo e ngāue tokoní ko
e ongo 'ulungāanga mahu'inga ia
'oku totonu ke tau feinga ke ma'ú.
Na'á Ne akonaki 'oku 'ikai ha taha ia
'e fu'u mahu'inga ke ne ta'e ngāue
tokoni ai ki he ni'ihí kehé. Ko hono
mo'oní, ko e taha 'o e ngaahi me'a
'okú ne ngaohi kitautolu ke tau
mahu'ingá ko 'etau lotu fiamālie ko
ia ke tokoni mo foaki hotau taimí.
Hangē ko e folofola 'a e Fakamo'uí,
“Ka ko ia 'oku lahi 'iate kimoutolú,
'e hoko ia ko homou tauhi” (Mātiu
23:11; vakai foki, Luke 22:26).

Ko e Muimui 'i he Fa'ifa'itaki'anga 'a e Fakamo'uí

'Oku ou manatu ai ki he tokoni
na'e fai hili ha ni'ihí 'o e ngaahi
fakatamaki fakanatula lolotonga e
ngaahi māhina mo e ngaahi ta'u kuo
maliu atú. Kuo tau 'osi mamata 'i he
ngaahi matangi, mofuike, hongē, mo
ha ngaahi mahaki faka'auha. 'Oku
lahi ha ngaahi fakamatala kau ki ha
kakai na'a nau tokanga'i e ni'ihí kehe
na'e lavea, puke, pe faingata'a'ia
neongo na'a nau faingata'a'ia pē mo
kinautolu.

Hili hono faka'auha 'e ha mofuike
'i Pelū ha ngaahi 'api 'o ha kakai 'e
toko lauiāfe, na'e mavahe fakavave-
vave ha pīsope 'e taha mei hono fale
holó ke vakai'i e kāingalotu 'o hono
uóti pea ke faitāpuekina mo fakafie-
mālie'i hono ki'i kāingalotú.

Lolotonga e tengihia 'e ha fa'ē

'i Haiti 'a e mole 'a hono fāmilí
hili ha mofuike, na'á ne kei ala atu
ke tokoni 'i hono fakanonga 'o e
manavahē pea mo e lotu mamahi 'a
e ni'ihí kehé, pea fakalotolahi'i 'a ki-
nautolu na'e hao mo'uí mo tokoni ke
kumi ha'anau me'akai mo ha feitu'u
ke nau malu ai.

Na'e fakavave atu e kakai lalahi
kei talavou 'i Sileí ke tokoni ki hono
tufa 'o e me'akai mo e 'ū nāunaú
kiate kinautolu na'e uesia lahi taha
'e ha mofuike. Na'e hanga 'e he
ngaahi mata fiefia mo e nima fie
tokoni 'o e kāingalotú ni lolotonga
'enau tokoní 'o fakapuliki 'a e fo'i
mo'oni ko ia na'e fakatu'utāmaki
foki mo e ngaahi tūkunga fakatāu-
taha na'a nau 'i aí.

Na'e muimui kotoa 'a e kakai ni
mo ha ni'ihí tokolahi ki he kole 'a e
Fakamo'uí ke mou "fai 'o tatau mo
ia kuó u fai kiate kimoutolú" (Sione
13:15). 'Oku tau toki lau 'i he Sione
vahe 13 'oku pehē ai:

“'Oku ou tuku 'a e fekau fo'ou
kiate kimoutolu, Koe'uhí ke mou
fe'ofa'aki kiate kimoutolu; pea hangē
ko 'eku 'ofa kiate kimoutolú, ke mou
fe'ofa'aki foki kiate kimoutolu.

“'I he me'á ni 'e 'ilo ai 'e he ka-
kai kotoa pē ko 'eku kau ākonga 'a
kimoutolu, 'o kapau te mou fe'ofa'aki
kiate kimoutolu” (veesi 34–35).

Kuo mou fakatokanga'i nai hono
toutou fakahā 'e he kau taki 'o e
Siasí—meia Palesiteni Tōmasi S.
Monisoni ki he kau 'Aposetolo e Toko
Hongofulu Mā Uá ki he kau palesi-
tenisi fakalotofonuá, kau pīsopelelikí,
mo e kau faiakó—'a 'enau fakahā
'enau 'ofā kiate kinautolu 'oku nau
tauhi? 'Oku ma'u 'a e 'ofa ko 'ení mei
he muimui 'i he fa'ifa'itaki'anga 'a e
Fakamo'uí.

Ko 'etau tokoni ki he ni'ihí kehé ko
e founa ia 'oku tau fakahā 'aki 'etau
'ofa kiate kinautolú. Mahalo 'oku taha
pea tatau pē 'a e 'ofā mo e tokoní. Ko
e mo'oni, ko e ongo me'a ia 'okú na
faka'ilonga'i makehe kitautolu ko e
kau ākonga 'a Kalaisí. ■

KO HONO FAKAHOKO ATU 'O E 'OFA FAKA-KALAIŚÍ

“Tau 'ofa mu'a he taimi kotoa
pē. Pea tau tokoni'i mu'a ho-
tau kāingá 'i he taimi 'o e
faingata'á. . . .

“'Oku hoko ha me'a faka-
'ofo'ofa kiate kitautolu 'i he'etau
tokoni'i e ni'ihí kehé 'i he 'ofa
faka-Kalaisí. 'Oku fakamo'uí,
ma'a mo mālohi ange ai hotau
laumālié. 'Oku tau fiefia, melino
mo ongo'ingofua ange ai e fana-
fana 'a e Lāumālie Mā'oni'oni.”

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i
he Kau Palesitenisi 'Uluaki, “Ko Hoku Ongo
Nimá Kimoutolu,” *Liahona*, Mē 2010, 68, 75.

Ko e tātānaki atu 'e Nalesoni Koila ('i to'ohemā) ha 'otu kuta fo'ou ki 'Utama, ko e ki'i motu tētē 'okú ne nofo ai mo hono fāmilí ('olungá) 'i he Ano ko Titikaká.

'OTU MOTU 'O E TUÍ: KO HA TALANOA 'O E NGĀUE FAIVELENGÁ

'Oku toki lava pē 'e he fāmilí Koilá 'o ta'ofi e ngoto honau motú 'i he'enau tātānaki atu ma'u pē ki aí.

Fai 'e Adam C. Olson Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Na'e nofo 'a Nalesoni mo Toa Koila 'i ha ki'i motu—'o 'ikai ko ha motu angamaheni 'oku fa'u 'aki 'a e maka fefeka 'oku 'asi hake mei tahí pe ha ano—ka ko ha ki'i motu na'á na fa'u 'aki pē 'a e kuta 'oku tētē holo 'i he Ano ko Titikaká 'i Pelū.

'Oku fie ma'u 'a e tuí ki hano fa'u 'o ha motu 'o ngaohi ia ko hao 'api. Ko e kuta fute 'e fā (m 'e 1.2) pē hono matolú 'okú ne 'ai ke tētē honau fāmilí mo e fanga ki'i fale 'e hongofulu mā ua ko ia 'i honau ki'i motú 'a ia na'e tētē 'i he funga vai

tikilí 'e 50 (10 °C), pea na'e hokohoko hanga 'e ha ngaahi me'a kehekehe 'o teu veteki 'a e ki'i motu na'e hoko ko honau 'apí.

Ka kia Nalesoni mo Tola, 'oku fakafongā 'i fakatu'asino 'e honau ki'i motú 'a e me'a na'á na feinga ke fa'u fakalaumālie ma'a hona fāmilí: ha ki'i motu 'o e tuí 'a ia te ne matu'uaki e māmaní.

Ko e me'a kuó na ako 'i he'ena fakahoko 'ení kuo pau ke muimui ma'u pē 'i he tui ke langa haké 'a e ngāue faivelenga ke tauhi ma'u iá.

KO E 'OTU MOTU TĒTĒ 'O E KAKAI 'IULASÍ

Ko 'Utamá ko e taha ia 'o e 'otu motu tētē 'e 50 nai 'oku hoko ko e 'api ki ha kakai 'e toko laungeau ko e hako 'o e kau 'Iulasí, 'a ia ko ha kakai kuo nau nofo 'i e 'otu motú ni 'i ha ta'u 'e laungeau, kimu'a ia he kakai 'Inikení.

'I he angamaheni, 'oku fa'a nofo fakataha pē 'a e ngaahi fāmilí 'oku nau kāingá 'i ha motu 'e taha pea nau vahevahe leva hono tauhi. 'Oku vaheua 'e ha fāmilí 'e taha mo e fāmilí Koilá ha vahe ua'e taha 'o 'Utama. 'Oku nofo ha fāmilí 'e 10 'i he ngaahi motu lalahi tahá.

'Oku ha'i ngahomohomo fakataha e 'otu motú ke tu'u ma'u 'aki ha maea lōloa na'e ha'i ki he takele 'o e anó, pea na'e toe fakamālohi 'i ange e 'ū taulá hili hano puhi 'e ha matangi mālohi ha ngaahi motu 'e 40 tupu 'o laumaile honau mama'ó mei honau ngaahi tu'u'angá.

Ko e 'UHINGA HONO FAI MA'U PĒ 'O E ME'A TATAÚ

Kuo laui to'u tangata 'a e langa mo e nofo'i 'e he kakai 'Iulasí 'a e 'otu motú ni, pea kiate kinautolu, 'oku hoko 'a e kutá ko ha konga mahu'inga 'o e mo'ui faka'ahó. 'Oku tupu e kutá 'i he feitu'u mamaha 'o e Ano Titikaká, pea 'oku lava ke faka'aonga'i ia ki he tafu afi. 'Oku lava pē ke kai hono aká. 'Oku lava ke faka'aonga'i fakafaito'o. Pea 'oku meimei ke ngaohi 'aki e me'a kotoa 'a e kutá: honau nofo'angá, honau vaka tukufakaholó, honau taua le'ó, e me'a kotoa he 'otu motú, na'a mo 'enau 'ū kato fa'o'anga vevé.

'Oku fa'u 'e he kakai 'Iulasí honau 'otu motú 'aki hono fakatoka lōlahi e kutá. Ka 'oku 'ikai tolonga 'a e kutá 'i hono fa'u 'aki ha me'á. 'Oku mōmoa ia he la'aá lolotonga e taimi la'ala'aá. 'Oku vave 'ene palá 'i he hauhau e

'eá lolotonga e taimi 'uho'uhá. Pea 'oku palangia māmālie pē 'a e kutá 'oku pulia 'i lalo he vaí. 'I he hoko-hoko atu pē e 'auha 'a e motu 'o e fā-mili Koilá, na'e fie ma'u ia ke fakatoka 'e Nalesoni ha kuta fo'ou 'i he 'aho 'e 10 ki he 15 kotoa pē.

'Okú ne pehē, "Ko e kamata'angá pē hono fa'u 'o e motú. Kapau 'e tuku 'eku tñaki atu ki ai 'a e kutá, 'e movete māmālie e motú. Ka ko e lahi ange 'o e 'otu kuta 'oku ou fakatoka atú, ko e mālohi ange ia 'a e motú."

Ko e FAKATU'UTĀMAKI 'O E FAKATOLOÍ

'Oku 'ikai ko ha me'a lahi pe 'e faingata'a hono fakatoka atu 'o ha kuta, ka ko e ngāue. 'E faingofua pē hano fakatoloi.

Ka 'oku hanga 'e he fakatoloi me'á 'o 'ai ke toe lahi ange 'ene tu'u faka-tu'utāmaki telia na'a tu'u ha taha 'o e fāmilí 'i hano konga 'oku vaivai pea iku tō ai ki he vai momokó. 'E ki'i fakapiko 'eni ki he kakai lalahí, ka 'e

mātu'aki fakatu'utāmaki ki he fānau ikí 'o hangē ko e ki'i tamasi'i ta'u ua he fāmilí Koilá ko 'Emasoní.

Ko ia 'oku tñaki atu ai 'e Nalesoni ha fakatoka kuta 'e taha he 'ahó ni, he 'okú ne 'ilo'i 'oku fakafalala ki ai e malu 'a e mēmipa takitaha 'o e fāmilí 'apongipongi.

Ko ha lēsoni ia fekau'aki mo e ngāue faivelengá 'a ia kuó ne faka-hoko ha lelei lahi 'i he mo'ui 'a e fāmilí Koilá.

Ko e NGAHI OLA 'O E NGĀUE FAIVELENGÁ

Ko e ngāue faivelengá 'a e vilitaki ko ia ke fai ha fa'ahinga me'a neongo 'a e fakafepakí.¹ Na'e fuofua ako 'a Tola ki hono mahu'inga—pea mo hono faingata'a—'o e ngāue faivelengá hili hono papitaiso ia 'i he 1998.

'I he ta'u 17 'a Tolá, na'e papitaiso ai ia mo hono tehina ko 'Ālisí—'a ia na'e tokoni ki he tupulaki 'a e Siasí 'i he 'otu motu 'Iulasí. Ka 'i he 'osi

'Oku mahu'inga 'a e kutá ki he mo'ui 'a e fāmilí Koilá—'a Nalesoni, Tola, mo 'Emasoni—pea mo e kakai 'Iulasí 'oku nau nofo 'i he Ano ko Titikaká. Kae hangē pē ko e ngaahi tefito 'i mo'oni 'o e ongoongolelei, kuo pau ke ngāue ma'u pē ki ai.

HOKOHOKO FAKAMĀLOHIA E TUÍ

“Neongo pe ko e hā e lahi ‘o ‘etau tui ke talangofua ki he ‘Otuá he lolotonga ní, ‘e fie ma’u ke tau kei fakamālohia mo fakafo-‘ou ma’u ai pē ia. . . . Ko e kī ki he mateuteu fakalaumālié ko e ako ke kamata kei taimi mo ta’efeliliuaki. Ko hono fili fakamatelié ‘a e faka- toloí mo e feliliuakí.”

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisí ‘Uluakí, “Mateuteu Fakalau- mālié: Kamata Kei Taimi Pea ‘Oua ‘e Feliliuakí,” *Liahona*, Nōv. 2005, 37.

NGAAHI FĀMILI FAIVELENGÁ

“Na’á ku ongo’i ha loto fakatōkilalo mo’oni ‘i he kī’i motu ko ‘eni’oku tētē

‘i he Vaitafe Titikaká, ‘i he kole ‘a e kāingalotú ni ke u lotua ‘a e kī’i motu ‘o ‘Apu ‘Aniteá mo kole ha tāpuaki ma’a [honau] tukui ‘apí mo e ngaahi fāmili.”

‘Eletā Ronald A. Rasband ‘o e kau Palesitenisí ‘o e kau Fitungofulú, “Ngaahi Me’a Makehe Kuo Tau A’usiá,” *Liahona*, Mē 2008, 11.

Ke ‘ilo lahi ange ki he ‘a’ahi ‘a ‘Eletā Lasipeni ki he ‘otu motu ‘o e kau ‘lulasí, hū ki he conference.lds.org pea ‘alu ki he’ene lea ‘i he konifelenisi lahi ‘o ‘Epeleli 2008.

Ke mamata ‘i ha ngaahi tā lahi ange mei he talanoa ko ‘eni, hū ki he liahona.lds.org.

mei ai ha māhina ‘e taha, na’e ta’ofi kinaua ‘e he’ena tamaí mei ha’ana toe kau ‘i ha me’a ‘a e Siasí.

Ka na’e ‘i ai ha me’a ngalikehe na’e hoko ki he ongo tamaikí. Na’e faka- fokifā ‘a e ta’eoli ke feohi mo kinauá pea lahi ange ‘a e fakakikihi mo kinauá. Na’e fakatokanga ‘i e he’ena tamaí na’e liliu ‘ena mo’uí ‘o lelei ange lolotonga e taimi na’á na kau atu ai ki he ngaahi ‘ekitiviti ‘a e Siasí.

‘Oku pehē ‘e Tola, “Na’e liliu ai ‘ene fakakaukáu. Na’e kamata leva ke ne fafangu hengihengia kimaua ke fakapapau ‘i ‘okú ma ma’u atu ‘a e taimi lotú.”

‘Oku pehē ‘e Tola ‘oku tupu e liliu kuo fai ‘e he ongoongolelé ‘i he’enua mo’uí mei he fanga kī’i me’a iiki na’á na fai ma’u pē mo ‘Ālisí, hangē ko e totongi vahehongofulú, lotú, ako folofolá, tauhi ‘o e ‘aho Sāpaté ke mā’oni’oni, mo e fakafo’ou fakauike ‘ena ngaahi fuakavá ‘aki ‘ena ma’u ‘o e sākalamēnití.

‘I he sio tonu ‘a e tamaí ‘a Tolá ki he ngaahi liliu na’e hoko tupu mei he tuí mo e ngāue faivelengá,² na’á ne toki kau fakataha ai mo hono toe ‘o e fāmili ki he Siasí.

Ko e Ngaahi Fakapale ‘o e Ngāue Faivelengá

‘Oku fie ma’u e kakai ‘o e fuakava ‘a e ‘Eikí—neongo ‘a e fakafepakí— ke nau fai ‘a e me’a totonú. Neongo iá, ‘oku tala’ofa mai ‘e he ‘Eikí ha ngaahi tāpuaki ma’ongo’onga kiate kinautolu ‘oku faivelenga ‘i he lotú,³ ‘i hono tauhi ‘o e ngaahi fekaú,⁴ ‘i he tokanga ki he fakahaá,⁵ ‘i he fekumi ‘i he ngaahi tohi folofolá,⁶ pea ‘i

hono fai ‘o ‘Ene ngāué.⁷

Na’e fakafou ‘i he ngaahi me’a na’e a’usia tonu ‘e he fāmili Koilá ‘i hono tauhi ke tolonga honau kī’i motu ‘o e tuí, ‘enau ‘ilo’i ‘oku mo’oni ‘a e ngaahi fakapale ‘o e ngāue faive- lengá. ‘Oku pehē ‘e Nalesoni, “Taimi ‘e ni’ihi kuo taulōfu’u mai ‘a e ngāue faka’ahó, ‘a e feime’atokoní, mo e alā me’a pehē. ‘I he ngalo pē ‘a e ‘Otuá ‘iate kitautolú, ‘oku faingata’a leva e me’a kotoa. ‘Oku lahi ange ‘a e ngaahi palopalemá, pea kamata ke movete ‘a e me’a kotoa pē.”

‘Oku kī’i longo ‘a Nalesoni kae tuhu ki ha ‘otu kuta na’á ne toki faka- toka pē he pongipongi ko iá. ‘Okú ne pehē, “Kapau te tau fai ma’u pē ‘eni, kapau te tau lotu, ako, ‘aukai, pea fai ma’u pē ‘a e efiafi fakafāmili ‘i ‘apí, te tau hoko ‘o toe mālohi ange.” ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, *Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary*, 11th ed. (2003), “diligence”; vakai foki, “persevere.”
2. Vakai, ‘Alamā 32:41–43.
3. Vakai, 1 Nifai 2:18–19; 10:17–19; ‘Īnosi 1:12.
4. Vakai, 1 Nifai 15:8–11; 16:28–29; ‘Īnosi 1:10; Mōsaia 1:11; 4:6.
5. Vakai, Mōsaia 1:16; ‘Alamā 12:9–11.
6. Vakai, Mōsaia 1:6–7; ‘Alamā 17:2.
7. Vakai, Sēkope 1:19; 5:75; Molonai 9:6.

FĀNAÚ

‘Ikai Hoha’a ki he Vaí

Ko Siosefa ‘o e Motu ko ‘Apu ‘Aniteá ‘i he Ano ko Titikaká, ‘i Pelū

Fai ‘e Adam C. Olson Ngaahi Makasini ‘a e Siasí

Na’e tupu hake pē ‘a e tamasi’i ta’u fitu ko Siosefā mo e vai ‘i he feitu’u kotoa pē. Pe ko hono ‘ai ‘e tahá na’á ne tupu hake pē kuo ‘ātakai’i ia ‘e he vai—‘a e vai momoko ‘o e Ano ko Titikaká ‘i Pelū. Ko e me’a ia ‘oku hoko ‘i ho’o nofo ‘i ha ki’i motu ‘oku fa’u ‘aki ‘a e kuta ‘oku tētē holo he vai.

Ko e kau ‘a Siosefa mo hono fāmilí ki he kakai ‘Iulasí, ‘a ia kuo ta’u ‘e laungeau ‘enau fa’u mo nofo ‘i ha fanga ki’i motu ‘oku tētē holo ‘i he Ano ko Titikaká. ‘Okú nau taumāta’u he anó. ‘Okú nau kaukau ‘i he anó. ‘Okú nau ‘a’alo ‘i he anó mei he motu ki he motu.

Mahalo te ke pehē he ‘ikai manavasi’i ‘a Siosefa he tu’u ‘i he fai-‘anga papitaisó ke papitaiso ia ‘i he ngaahi māhina si’i ka hokó he kuó ne anga he vai. Ka ‘okú ne ma’u ‘a e ongo tatau pē mo e fānau kehe tokolahi.

“ ‘Okú ou fiefia, ka ‘oku ou tailili he uku ki lalo he vai,” ko ‘ene laú ia.

Koe’uhí ko e ‘ātakai’i ‘e he vai ‘a e fānau ‘a e kakai ‘Iulasí, na’e ako’i ai ‘a e fānau ke tokanga he vai. Ko ia ‘i hono talaange ‘e Siosefa ki he’ene ongomātu’á ‘ene loto hoha’á, na’e talanoa leva e fāmilí kau ki he papitaisó lolotonga e efiāfi fakafā-mili ‘i ‘apí, pea akoako ‘e Siosefa

mo ‘ene tamaí ‘a e me’a ‘e faí.

‘Okú pehē ‘e Siosefa, “ ‘E papitaiso au ‘e he’eku tamaí. Na’á ne tokoni’i au ke ‘oua te u fu’u ilifia.”

‘Okú lolotonga teuteu faivelenga atu ‘a Siosefa ki hono papitaisó. ‘Okú ne feinga lahi ‘aupito ke tokanga lolotonga ‘a e Palaimelí pea mo ako ‘a e Ngaahi Tefito ‘o e Tuí. ‘Okú ne ‘ilo’i ‘e tokoni’i ai ia he taimí ni pea ‘i he kaha’ú.

‘Okú ne pehē, “Te u ‘alu ‘o ngāue fakafaifekau. Te u ‘alu ‘o fai ‘a e ngaahi me’a kuo fekau ‘e he ‘Eikí” (vakai, 1 Nifai 3:7). ■

NÍ'IHI 'O E NGAahi ME'A 'OKU MANAKO TAHA AI 'A SIOSEFĀ

- Talanoa ki hono ‘omi ‘e Nifai ‘a e ngaahi peleti palasá (vakai, 1 Nifai 3–4).
- Tefito ‘o e tui hono hongofulú.
- Ko e va’inga mo hono tuofefiné mo e hono ‘ilamutú mo e fakafotú (‘olunga) ‘a ia ‘okú ne ui pē ko e tokoua mo e tuofefine.
- Kai ika fakapaku mo e pateta.
- Ko hono tokanga ‘i ‘ene ki’i lamí.

KO HONO TAUKAPO'I 'EKU 'ĒSEÍ— MO E TOHI 'A MOLOMONÁ

Ihe'eku kei ako he 'univēsítí, na'e fie ma'u 'i he polokalama fakalāngilangi ne u kau ki aí ke fa'u 'e he kau akó ha 'ēsei. Na'e tokanga'i mo fakaongoongolelei'i e 'ēsei 'a e tokotaha ako takitaha 'e ha ongo palōfesa.

Ne u fili ke u fekumi mo fakamatala'i 'a e ngaahi feinga tau na'e hoko 'i

he Tohi 'a Molomoná. Na'á ku talanoa mo e palōfesa 'e toko taha fekau'aki mo 'eku fakakaukaú, pea na'á ne loto ke hoko ko e taha 'o 'eku ongo supavaisá. Na'á ne fokotu'u mai foki mo ha palōfesa 'e taha 'e lava ke hoko ko e palōfesa ke ua 'aki iá.

Ne u fe'iloaki mo e palōfesa hono

uá ke fakamatala'i ange 'a e tefito te u fakamatala'i he'eku pepá. Ko 'eku talaatu pē e Tohi 'a Molomoná kuo liliu 'ene tō'ongá pea kamata ke ne fakaanga'i e Siasí. Ne u fakafanongo fakalongolongo pē kae 'oua kuo 'osi 'ene leá peá u fakamatala'i nounou ange pē 'eku ongo'i na'á ne ma'u hala ki he ngaahi me'a na'a tau tui ki aí. Hangē na'e 'ikai tui ki aí, ka ne u 'ohovale he'ene loto lelei ke supavaisa 'eku pepá.

Hili ha meimei ta'u 'e taha 'o 'eku

Na'e kamata ke ne lau fakafepaki mai kiate au he meimei taimi pē ko iá—'o 'ikai fekau'aki mo 'eku 'ēseí ka ko e Tohi 'a Molomoná. Na'á ku fai kiate ia 'eku fakamo'oni ki he Tohi 'a Molomoná 'i he fiemālie taha ne u lavá.

fakatotolo mo hiki fakamatalá, ne u fakahū atu 'eku 'ēseí ke tali 'e he kau faiakó. Na'e tali au ki he 'apiako laó lolotonga e ta'u ko iá, pea na'e fie ma'ú ke u fakakakato e ngāue ko 'ení kau 'osi 'o hoko atu.

'I he uike pē 'e taha ne u ma'u ai ha 'i-meili mei he palōfesa na'á ne fakaanga'i e Siasí. Na'á ne kole mai ke ma fetaulaki ki hono 'ōfisí.

'I he'eku a'u atú, na'á ne kole mai ke tāpuni'i e matapaá peá u nofo hifo ki lalo. Na'e kamata ke ne lau fakafepaki mai kiate au he meimei taimi pē ko iá—'o 'ikai fekau'aki mo 'eku 'ēseí ka ko e Tohi 'a Molomoná. Na'á ku fai kiate ia 'eku fakamo'oni ki he Tohi 'a Molomoná 'i he fiemālie taha ne u lavá.

Ne u ki'i momou he'eku fehu'i ange ki he palōfesa pe te ne kei tali pē 'eku 'ēseí. Na'á ne tala mai he 'ikai.

Ne u ongo'i loto mamahi he'eku foki ki 'apí pea 'ikai ke u fakapapau'i pe ko e hā e me'a ke faí. Ka 'ikai tali 'e he tangatá ni 'eku 'ēseí, 'e lava pē ke mole hoku faingamālie ke u 'osi ai mei he polokalama fakalāngilangí mo kamata he 'apiako laó. Ne u lotu ke iku lelei e me'a hono kotoa 'i ha fa'ahinga founa.

'I he'eku fakamatala e me'a 'oku hokó ki he'eku palōfesa 'e tahá, na'á ne fale'i au ke u 'alu ki he palōfesa 'e tahá 'i he 'aho hono hokó 'o 'oange ha toe faingamālie pē 'e taha ke ne tali ai 'eku 'ēseí.

Ne u 'alu 'o talitali 'i tu'a he 'ōfisi 'o e palōfesa he pongipongi hokó. Ne u tailiili pē he na'e 'ikai ke u fakapapau'i pe 'e fēfē ha'ane toe sio mai kiate au. 'I he'ene a'u angé, na'á ne fakava fakalongolongo pē 'a e matapā ki hono 'ōfisí pea kamo mai ke u hū ange. Na'e 'ikai ke ne lea ka ne to'o hake pē ha peni 'o fakamo'oni 'i he'eku 'ēseí, 'a ia ko 'ene tala mai ia 'okú ne tali. Na'e 'ikai ha'ane fakamatala ki hono 'uhinga na'e liliu ai

'ene fakakaukau ka ne malimali mai 'i he'eku fakalea ange kau 'alú.

'Oku ou fakamālō he'eku ma'u 'a e faingamālie ke fai ai 'eku fakamo'oni ki he tangatá ni. 'Oku ou 'ilo 'e fakamālohia mo tāpuaki'i kitautolu 'e he Tamai Hēvaní 'i he taimi 'oku tau taukapo'i ai 'a e me'a 'oku tau tui ki aí. ■

Sikoti Mekitānolo, Kalefōnia, USA

'I HA'AKU TOE FE'ILOAKI MO HOKU TUONGA'ANÉ

'I he'eku kei si'í, ne u fie ma'u ke lele hoku tuonga'ane ko Huani Fenanitoó mo va'inga 'o hangē ko e fānau kehé. 'I he'eku 'eke ange ki he'eku fa'eé hono 'uhinga 'oku 'ikai te ne lava aí, na'á ne talamai na'e hoko ha maumau lahi ki hono 'utó 'i hono fā'ele'i maí tupu mei he 'ikai ha 'osikena fe'ungá, pea he 'ikai 'aupito pē te ne lava ke fai e ngaahi me'a ko iá.

Lolotonga e mo'ui hoku tuonga'ané, na'á ne nofo pē 'i mohenga. Koe'uhi ko hono 'ohake au 'i he Siasí, na'e mahino kiate au hono tūkungá peá u tali ia mo 'eku 'ilo'i 'a e laumālie faka'ofu'ofa na'á ne ma'ú. Ka ne u faka'ānaua 'i hoku lotó pehēange mai 'okú ne tatau mo e ni'ihī kehé, neongo na'e 'ikai ke u lava 'o fakakaukau atu pe 'e fēfē ha'aku sio ki ai 'oku 'alu pe lele pe lea.

Ne u hoha'a pe ko hai te ne tokanga'i ia kapau 'e 'uluaki mate 'a e fāmilí ia aí. Ne u lotu 'i he loto fakamātoato 'o kole ki he Tamai Hēvaní ke 'oua mu'a na'a mau 'uluaki mate 'ia Huani Fenanitoó. Ne u 'ilo'i te Ne tali mai 'eku lotú.

Na'e mālōlō hoku tuonga'ané 'i

hono ta'u 16 'i ha ho'atā 'e taha he fa'ahita'u momokó, pea na'e ongo lahi 'eni ki homau fāmilí. Na'a mau ongo'i loto mamahi ka ne 'i ai pē 'emau 'amanaki lelei. Hili ha ngaahi 'aho si'i mei he'ene mālōlō, ne u mohe lolotonga ha'aku fakakaukau ki ai 'o u misi ha misi faka'ofu'ofa mo'oni.

Na'á ku lue lalo, ka na'e 'ikai ke u sio lelei koe'uhi ko 'ene 'ao'aofia. Ne u lava 'o mamata ki ha me'a na'e hā mama'o mai, ko ia ne u luelue māmālie atu ki ai. 'I he'eku ofi atú, ne u sio ki ha saliotē na'e fonu he matala'i'akau faka'ofu'ofa. Lolotonga 'eku sio ki aí, ne u fakatokanga'i atu ha tamasi'i talavou teunga hina na'e tu'u 'i he ve'e salioté. Ne u ki'i tu'u 'o feinga ke 'ilo'i pe ko hai ia, peá u toki fakatokanga'i hake ta ko hoku tuonga'ané. Ne u fiefia he sio ki aí. Na'á ne lea mai kiate au, pea na'á ku fie fā'ofua mo 'uma kiate ia. Peá u 'ā hake leva.

Ne u fiefia he fanongo ki hono le'ó mo sio 'oku kakato hono sinó. 'Oku lava pē ke u sioloto atu ki he momeniti te ma toe fe'iloaki aí. 'Oku ou 'ilo'i fakapapau te ma fā'ofua mo 'uma mo talanoa 'i ha ngaahi lea 'ofa—pea fakafeta'i mu'a koe'uhí ko e Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. Koe'uhi ko e Fakamo'uí te tau toe tu'u hake kotoa pē mei he fa'itoká pea lava ke tau toe fakataha ko ha ngaahi fāmilí, 'o 'ikai 'aupito ke tau toe mavahevahe ha taimi.

'Oku ou manatu ki he ngaahi lea 'a 'Amulekí: " 'E toe fakataha'i 'a e sinó pea mo e laumālie 'i hono anga hao-haoá; 'e toe fakafoki 'a e alangá mo e hokotanga huí fakatou'osi ki hono tu'unga totonú" ('Alamā 11:43).

'Oku ou fakamālō ki he ongoongo-lelei 'o Sisū Kalaisi kuo toe fakafoki maí, 'a ia 'okú ne 'omi 'a e melinó ki hoku laumālie. 'Oku ou 'ilo'i 'e 'i ai e 'aho te u toe mamata ai ki hoku tuonga'ané. ■

Malia 'Isapela Peila ti 'Iulapi, Mekisikou

KO HOKU NGAAHI 'AHO PAIONIA 'I KILIKALÍ

Na'e fanau'i au 'i ha ki'i kolo 'i he feitu'u fakatokelau 'o 'Ingilani' 'i he 1947. 'I hoku ta'u 15, na'e fakafe'iloaki au 'e haku ngaahi kaungāme'a ki he kau faifekaú, peá u kau ki he Siasí. Na'e 'ikai pē kau hoku fāmilí ki he Siasí.

'I he'eku ako 'o kau ki he kau paionia ki mu'a 'o e Siasí, ne u ongo'i 'a e 'ikai ke 'i ai ha'aku ngaahi kui na'a nau fononga 'i he ngaahi potu toka-leleí ke tukufakaholo mai kiate aú. Ka 'i he lahi ange 'eku 'ilo ki he ongo-ongoleleí, na'e liliu e ngaahi ongo ne u ma'ú.

Ne mahino kiate au na'e tofa 'e he kau paionia 'i mu'a 'a e halá ma'á e kakai hangē ko aú ke u kau ki he Siasí. Ko e ongo faifekau na'á na faka-fe'iloaki au ki he ongoongoleleí ko ha hako kinaua 'o e kau paionia ko iá, pea 'oku ou mo'ua lahi ai ki he kau paioniá. Ne u ongo'i 'oku 'i ai 'eku fehokotaki mo kinautolu 'i ha founga makehe.

Ne u 'ilo'i foki 'oku 'i ai hoku tukufakaholo ko ha kakai anga'ofa, ngāue mālohi, 'a ia na'a nau fei-laulau, ngāue, na'a mo 'enau kau ki ha ngaahi feinga tau kae lava ai ke u ma'ú 'a e ngaahi me'a na'e 'ikai ke nau ma'ú peá u ma'ú ai 'a e tau'atāina 'oku ou fiefia ai he 'aho ní. Na'e 'ikai ke kau 'eku ongomā-tu'á ki he Siasí, ka na'á na 'ohake mo ako'i kiate au ha ngaahi 'ulu-ngāanga lelei mo ha ngaahi tefito'i mo'oni 'o u mateuteu ai ke tali 'a e ongoongoleleí.

Faka'osí, ne u ako 'o 'ilo'i 'oku lahi 'a e ngaahi fa'ahinga 'o e kau paioniá. Ko e mēmipa to'u tangata 'uluaki au 'o e Siasí. Na'e 'ikai ke fiefia hoku fāmilí 'i he'eku fili ke u papitaisó, pea na'e faingata'a ai

ke u 'alu ki he'eku ngaahi fakataha'angá. Na'e faingata'a'ia homau ki'i koló koe tokosi'i 'a e kāingalotú, tautautefito ki he kau ma'ú lakanga fakataula'eikí. Na'e faifai pē pea mahino 'e tāpuni ia 'e he misioná.

Ne tupu ai 'eku fakakau-kau ke u hiki ki Kānata, pea ko e taha ia 'o e ngaahi fili faingata'a taha kuó u fai. Na'á ku toko taha pē peá u 'ofa lahi 'i he'eku ongomātu'á 'o hangē pē ko 'ena 'ofa kiate aú, ka na'e tu'u fakatu'utāmaki ki he'eku fakamo'oni kapau ne u nofo 'i ha feitu'u he 'ikai ke u lava 'o ma'ulotu ai. 'Oku ou kei manatu'i pē 'a e pō ne u mavahe aí—'a e lele lalo 'eku tamaí he tafa'aki 'o e lēlué mo ta'ata'alo mai kae sio pē 'eku fa'eé. Na'e mamahi hoku lotó, ka ne u 'ilo'i na'e totonu ke u 'alu.

Ne u tau atu ki Kilikali 'i 'Alapetá 'i he 'Aho 'o e Ngaahi Fa'eé 'i Mē 1967. Na'á ku ma'ulotu mo e kau mēmipa na'a mau nofó pea na'á ku tangi lolotonga e fakataha'angá kotoa. 'Oku ou manatu'i 'eku fai tohi ki he'eku ongomātu'á ki 'api kae lele noa pē hoku lo'imatá, mo talaange 'eku sai'ia 'i Kānatá ka ne u 'ofa lahi ki 'Ingilani mo hoku fāmilí.

Ne u feinga ke anga ki he'eku mo'ui fo'ou, fekuki mo e ta'elatá, tuēnoá, mo e siva 'o e 'amanakí, ka na'á ku tauhi mo'oni ki he ongo-ongoleleí. Na'á ku 'alu ki he'eku ngaahi fakataha'angá kotoa peá u tali 'a e ngaahi fatongiá. Ko hoku ngaahi 'aho paioniá ia.

Na'e faifai peá u fetaulaki mo hoku husepānití. Na'e sila'i kimaua 'i he Temipale Kaatisitoni 'Alapetá pea

'Oku ou kei manatu'i pē 'a e pō ne u mavahe atu aí—'a e lele lalo 'eku tamaí he tafa'aki 'o e lēlué mo ta'ata'alo mai kae sio mai 'eku fa'eé. Na'e mamahi hoku lotó, ka ne u 'ilo'i na'e totonu pē ke u 'alu.

'ohake 'ema fānau 'e toko tolú 'i he Siasí.

'I he taimi kotoa pē ne u foki ai ki 'Ingilani, 'oku foki 'eku manatú ki hoku fakauluí peá u fakamālō ko hoku ngaahi tāpuakí. He ne u mei 'i fē he 'ahó ni kapau na'e 'ikai ke u loto to'a 'o fai ha fili faingata'a pehē peá u muimui 'i he Laumālié?

'E hounga ta'engata kiate au 'a e kau paionia 'i mu'a, 'o tatau pē kiate kinautolu na'e Siasí mo kinautolu na'e 'ikai Siasí, 'i he'enau tofa 'a e halá ke u lava ai 'e au mo ha ní'ihī kehe hangē pē ko aú 'o fanongo ki he ongoongoleleí. Na'e 'omi 'e kinautolu na'e 'i mu'a 'a e faingamālie mo e loto to'a ke u hoko ai ko ha paionia 'o onopooni. ■ Loleini Kilimoa, 'Oneteleō, Kānata

KOLO 'E UA MO HA 'ALO'OFA ONGONGOFUA

‘O ku hangē pē ‘a ‘Ilinoisi, ko e kolo ‘o e kau ‘Initia Nāsisi, ‘i Misisipi, USA, ko Nāvuú, ‘i he‘ene tu‘u ‘i ha feitu‘u mā‘olunga ‘o hanga hifo ki he Vaitafe Misisipí. Na‘e fa‘a fou mai ‘a e Kāingalotu fuoloa mei ‘Ingilaní ‘i Nāsisi ‘i he‘enau fononga hake he ve‘e vaitafé mei Niu ‘Ōlini ki Nāvuú. Ko hono mo‘oní, ‘i he 1844, na‘e tutu ‘e ha kau fakamoveuveu ha vaka na‘e tau ‘i Nāsisi ‘a ia na‘e heka ai ha Kāingalotu tokolahi.

‘I he‘eku a‘u hake ki Nāsisi ke tali e ngāue ‘i he Pa‘ake Tokoni Faka-pule‘anga ‘o e U.S., na‘á ku ongo‘i veiveiua mo ilifia. Kuó u tuku kotoa e ngaahi me‘a ne u fiemālie mo maheni mo iá ‘i ‘Tutā, pea ne u ongo‘i ta‘elata mo tuēnoa he‘eku ha‘u ‘o nofo ‘i he kolo fo‘ou mo muli ko ‘ení.

‘I he ‘uluaki ‘aho ‘o e akó, na‘e kamata ke ‘ave takai au ‘e he supavaisá ‘i he fu‘u fale he pa‘aké ‘i he sipinga ‘o e taimi Tau Fakalotofonuá mo faka‘ali‘ali mai ‘a e founa takimamata te u faí. ‘I he ‘osi ‘ema takai he fungavaka ‘uluakí, kuo ‘osi fai-ngata‘a pē ‘eku manatu‘i ‘e au ‘a e ngaahi fakaikiiki kotoa. Ne lōmekina hoku lotó he‘eku mamata ki he nāunau fale ‘i he sipinga faka-Falanisē ‘o e kuonga fakaakeaké—‘o a‘u pē ki he ngaahi nāunau maka na‘e teuteu‘i ‘aki e ngaahi ‘api tu‘umālie ‘i he feitu‘u fakatongá. Ne u ongo‘i hela‘ia mo faka‘amu ne u ‘i ‘api ‘i he‘eku

‘ilo‘i na‘e toe ke ma mamata ‘i he fungavaka ua ‘o e ‘apí.

‘I he‘ema kaka hake he fu‘u sitepu faka‘ofa‘ofá, ne u fakatokanga‘i ha tā valivali ‘o ha kolo. Ne te‘eki ai ke u sio ai ki mu‘a, ka na‘e hangē pē ne u ‘ilo ki aí. Na‘á ku sio fakamama‘u ki he fakatātā ‘o ha fu‘u fale lahi ‘i he feitu‘u mā‘olunga ‘o e koló, peá u fakatokanga‘i ‘a e piko‘anga ‘o e vaitafé he koló. Me‘a ní ko e fakatātā ‘eni ‘o e feitu‘u ne u fakakaukau ki aí?

Ne u ‘eke pe ko ha tā valivali ‘eni ‘o Nāvū. Na‘e ‘ohovale ‘eku supavaisá he‘eku fehu‘í, peá ne tali mai ko ia. Ne vave ‘eku ‘ilo‘i na‘e fakatau ‘a e

tā valivali ‘e ha taha ‘o kinautolu na‘a nau ma‘u ‘a e ‘apí kimui ni maí he ne hangē pē na‘e fai e tā valivali lolotonga e senituli 19 pea na‘e fenāpasi lelei e tu‘u ‘a e vaitafé mo e tu‘u ‘a Nāsisi.

Pau pē na‘e tau e mānava ‘a e Kāingalotu na‘a nau fou atu ‘i Nāsisi ‘i he lotolotonga ‘o e fakatangá mo nau fakamālō ‘i he faifai pea nau a‘u ki Nāvuú. Ko e me‘a tatau pē ‘a ‘eku ongo‘i fiemālie ‘i he‘eku sio ki he tā valivali ‘o Nāvuú ‘i he fu‘u fale ‘i Nāsisi. Ne tokoni ‘eku sio ki he tā valivali ke u ‘ilo‘i na‘e ‘afio‘i ‘e he Tamai Hēvaní e tu‘unga ne u ‘i aí pea te Ne tāpuaki‘i au ‘aki ‘a e mālohi ke u lava‘i ‘eku ta‘elata, ilifía, mo e veiveiua. Na‘á ku ‘ilo‘i ko e tā valivali ‘o Nāvuú ko ha ‘alo‘ofa ongongofua ia ‘a e ‘Eikí. ■
Tifení Teila Poulesí, ‘Ilinoisi, USA

‘I he‘ema kaka hake he fu‘u sitepu faka‘ofa‘ofá, ne u fakatokanga‘i ha tā valivali ‘o ha kolo. Me‘a ní ko e fakatātā ‘eni ‘o e feitu‘u ne u fakakaukau ki aí?

KAMATA Leva

Fai 'e 'Eletā Von G. Keetch

Fitungofulu Faka'ēliá, 'Ēlia 'Iutā Sōleki Siti

‘O ku 'i ai e talanoa 'o kau ki ha kakai puna tāmāte afi. 'Oku feinga 'a e kau tangata mo e kau fafine to'a ko 'enī ke tāmāte'i e ngaahi maama pe vela 'oku hokó 'aki 'enau puna fakamalu 'ea hifo ki he kelekeleé 'o kamata pē 'enau feinga ke tāmāte'i e velá mei 'olunga 'o a'u ki he 'enau tō hifo ki lalo, lolotonga ko iá 'oku ngāue 'a e ni'ihi ia ke tāmāte'i hake mei lalo.

Lolotonga ha vela lahi na'e hoko 'i he vao 'akaú, na'e fakatahataha mai ha kau tāmāte afi puna fakamalu'ea ke fakahinohino'i kinautolu pea nau toki heka 'i he 'enau vakapuná. Na'e talaange 'e he taha 'okú ne tokanga'i e mavahe 'a e vakapuná—ko ha tangata tāmāte afi fakapotopoto mo taukei—ki he kau tāmāte afi puna fakamalu'eá he 'ikai lava ke ne 'oange ha ngaahi fakahinohino pau kiate kinautolu he 'oku vave 'a e liliu 'a e afi ko e maó. Ka ne fakahinohino ange 'oku totonu ke nau fetu'utaki fakaletiō ange ki ai 'i he taimi kuo nau puna fakamalu'ea hifo ai ki 'olunga he velá. Te ne toki fakahinohino leva kinautolu ki he me'a 'e totonu ke fai ke kamata 'aki hono tāmāte'i 'o e afi.

Na'e heka fakavave leva e kau tāmāte afi puna fakamalu'eá ki honau vakapuná, 'o nau puna fakamalu'ea hifo 'i 'olunga he fu'u vela na'e hokó, pea nau teuteu ke kamata 'enau ngāué. 'I he 'enau mamata hifo mei 'olunga ki he velá, na'e lava ke nau sio ki ha hala 'e ono 'e lava ke nau kamata ngāue mei ai.

Na'e fai 'e he taki 'o e timí ki

'E hangē nai ko ha founga malu ke faka'ehi'ehi ai mei hono fai 'o ha ngaahi fehālaakí ko e nofo fie-mālie pē, ka ko ha founga foki ia 'o e faka'ehi'ehi mei he fakalakalaká.

he 'enau aleapau mo e taha fetu'utakí, 'o ne to'o hake ha ki'i letiō to'oto'o, kumi e tu'u'anga totonú, pea lea ki he taha fetu'utakí ke fai mai ha fakahinohino ki he hala ke nau ō aí. Ka na'e patapatakā pē e letiō; na'e 'ikai ke nau lava 'o fanongo ki he tokotahá ni.

Ne fakakaukau e kau puna fakamalu'eá 'okú ne femo'uekina 'i ha ngaahi ngāue kehe pea nau pehē ai ke nau tatali 'i ha miniti 'e 10 pea nau toe feinga ki ai. Ka 'i he 'enau feinga tu'o uá, ko e me'a tatau pē na'e hokó—longomate mo e patapatakā pea 'ikai ha fakahinohino.

Ne fetalanoa'aki e kau tāmāte afi puna fakamalu'eá. Na'e kei lava pē ke nau sio ki ha ngaahi hala lahi mei he mo'ungá te nau 'i ha tu'unga lelei ai ke tāmāte'i e velá. Ka na'a nau hoha'á ko e 'ikai ke ma'u ha fakahinohino mei he taha fetu'utakí. Na'a nau hoha'á he kapau te nau kamata hifo 'i he hala na'e hā lelei taha kiate kinautolú, mahalo te nau 'alu kinautolu 'i ha hala 'oku 'ikai ko e hala ia na'e fie ma'u 'e he tokotaha fetu'utakí ke nau 'alu aí pea kuo pau ke nau toe foki.

Ko ia na'a nau fakakaukau ke nau tatali pē mei 'olunga he mo'ungá. Hili ha miniti 'e hongofulu mā nima na'a

nau toe feinga ke fetu'utaki. Na'e 'ikai pē ha tali mai. Na'a nau to'o 'enau 'ū kato āfei mei honau tu'á ka nau nofo hifo ki lalo. Hili e miniti 'e tolungofulú pea a'u ki he houa 'e taha; 'osi e houa 'e taha kae hoko atu ki he houa 'e ua. Na'a nau toutou feinga pē ke a'u ki he taha fetu'utakí. Ka ko e patapatakā pē na'a nau fanongo ki aí 'o hangē ko ia 'i mu'á.

Ne fakakaukau e kau tāmāte afi puna fakamalu'eá ke nau kai ho'atā. Hili iá, 'i he 'ikai pē ke nau lava 'o fai ha fetu'utakí, na'a nau 'olunga 'i he 'enau 'ū kato āfei 'o ki'i mohe. Na'a nau 'ita. Kapau pē ā na'e tokanga mai e taha fetu'utakí 'o talamai 'a e feitu'u ke nau ō aí, te nau fiefia ke muimui he hala ko iá pea kamata 'enau ngāue ki hono tāmāte'i e velá. Kae hangē ia na'e 'ikai tokanga mai e taha fetu'utakí kiate kinautolú, mahalo ne mo'ua ia he talanoá mo ha ni'ihi kehe. Pea kuo nau fakakaukau he 'ikai ke nau fai ha me'a ta'e 'i ai ha fakahinohino mei he taha fetu'utakí. He na'a ne palōmesi ange foki 'e 'oage e ngaahi fakahinohinó kimu'a pea nau toki puna fakamalu hifo ki he funga mo'ungá.

Hili ha houa 'e fitu mei he puna

hifo 'a e kau tāmāte afi ki he funga mo'ungā, ne 'alu hake mei he tafa'aki ki lalo 'o e mo'ungā ha pule 'o e kau tāmāte afi he hala ki 'olungā kuó ne fu'u hela'ia 'aupito, 'o ne 'ilo e kau tāmāte afi puna fakamalu'eá. Na'á ne 'ohovale. Na'á he ha'u ki honau takí 'o fehu'i ange, "Ko e hā e me'a 'oku mou nofo ai he funga mo'ungā? 'Oku mau fu'u fie ma'u ho'omou tokoní. Na'e 'ikai ke mau meimei lava 'o tāmāte'i 'a e velá, he na'e 'ikai ha tokoni mai. Pea 'i he taimi kotoa ko 'ení 'oku mou fakafiefiemālie pē kimoutolu ia 'i 'olungā ni?"

Na'e fakamatala 'e he taki puna fakamalu'eá ki he pule tāmāte afi 'a e me'a na'e hokó. Na'e palōmesi ange 'a e taha fetu'utakí te ne 'omai ha ngaahi fakahinohino. Na'a nau feinga ke ma'u e ngaahi fakahinohino ko iá ka na'e 'ikai tokanga mai ia, 'o 'ikai 'aupito pē ke tali mai 'enau teleletiō atú. Ko e mo'oni na'e lava ke nau sio ki ha ngaahi hala lahi 'oku 'alu hifo ki he velá, ka ne nau manavasi'i na'a nau 'alu he hala na'e 'ikai totonú. Ko ia ne nau tatali ai kae 'oua kuo fai mai e fakahinohino na'e palōmesi ange 'e 'omaí.

Na'e ala atu 'a e pule tāmāte afi 'o to'o 'a e ki'i letiō na'e faka'aonga'i 'e he kau puna fakamalu'eá. Na'á ne lue atu leva 'i ha 'iate nai 'e 50 (45 m) 'i he taha 'o e ngaahi hala na'e fakatau atu ki he velá. Na'á ne tu'u 'o 'ahi'ahi'i e letiō. Na'e ongo mahino mo le'o-lahi mai e le'o 'o e tokotaha fetu'utakí. Na'e foki hake 'a e pule tāmāte afi ki 'olunga pea hifo 'i he 'iate 'e 50 ki lalo 'i he hala ia 'e taha. Na'á ne tu'u 'o lea ki he taha fetu'utakí. Na'e ongo mai hono le'ó he taimi pē ko iá.

Na'e foki atu e pule tāmāte afi ki he kau puna fakamalu'ie peá ne li atu 'a e letiō ki he takí mo pehē ange, "Okú ke 'i he feitu'u he 'ikai ongo ai

**'Oku 'ikai ma'u
'a e fakahino-
hino lelei taha
mo mahino
taha 'i he'etau
mo'ui 'i he
taimi 'oku tau
fakatatali ai
pē ki he'etau
Tamai Hēvaní
ke fai mai ha
tokoni mo ha
fakahinohinó
ka 'i he taimi
'oku tau fe-
mo'uekina ai 'i
he faifeinga ke
fakahoko 'a e
ngāué.**

ha me'a ia. Kapau na'á ke kamata lue hifo ki lalo 'i ha taha 'o e ngaahi halá, pea 'e faingofua hono 'omai 'e he taha fetu'utakí 'a e ngaahi fakahinohino totonu ki he halá, pea na'a mou mei ō mai hangatonu pē ki he feitu'u na'a mau fie ma'u ai kimoutolú. Ka mou nofo holo pē kimoutolu heni, pea hala 'atā hamou 'aonga kiate kimautolu."

'I he taimi 'oku tau fa'a fie ma'u ai e tataki mo e fakahinohino fakalaumālie, 'e lava pē ke 'ahi'ahi'i kitautolu ke tau fai 'a e me'a tatau na'e fai 'e he kau tāmāte afi puna fakamalu'eá. 'Oku tau 'i ha feitu'u 'oku 'ikai ke tau maheni mo ia. 'Oku tau sio ki ha ngaahi hala lahi 'e lava ke tau ō aí, ka 'oku 'ikai ke tau fakapapau'i pe ko e hala fē. Kuo tala'ofa mai 'aki ha ue'i fakalaumālie mo ha tokoni mei he'etau Tamai Hēvaní. Ka 'oku 'ikai fa'a ma'u ia he taimi pē ko iá. 'Oku tau 'ita pea tau fakakaukau ke tau nofo pē 'o tatali kae 'oua kuo ma'u 'a e fakahinohino na'e tala'ofa maí. 'Oku tau nofo ai pē 'o tatali mo fifili pe ko

e hā nai 'oku 'ikai tokoni mai ai 'a e Tokotaha Fetu'utaki fakalangí 'i he hala ke tau fou aí.

'I he'etau fai iá, 'oku tau ta'e-tokanga ai ki ha tefito'i mo'oni mahu-inga 'o e fakahaá. 'Oku 'amanaki mai 'etau Tamai 'i Hēvaní ke tau faka'aonga'i 'a 'etau fakakaukau lelei, me'a 'oku tau malavá, mo 'etau taukei ke mape'i e hala ke tau kamata aí. 'I he'etau laka atu 'i he hala kuo tau filí, 'oku tau 'i he tu'unga lelei ange ke ma'u 'a e fakatonutonu te Ne fai mai ki he hala 'oku tau fou aí. Ka kapau te tau nofo hifo pē 'o falala fakafiefiemālie atu ki he'etau kato āfei kae 'oua kuó Ne fai mai ha fakahinohino, 'oku tau 'i ha tu'unga fakatu'utāmaki leva ke tau 'i ha feitu'u 'oku mate fakalaumālie.

Kuo akonaki 'a Palesiteni K. Peeke, Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, kiate kitautolu 'o pehē:

" 'Oku fie ma'u ke tau faka'aonga'i 'a e maama mo e 'ilo kuo tau 'osi ma'ú ke fakalelei'i 'aki 'etau mo'ui.

‘Oku ‘ikai totonu ke tau toe fie ma‘u ha fakahā ke ne fakahinohino‘i kitautolu ka tau toki fakahoko hotau fatongiā, he kuo ‘osi fakahā mai ‘i he folofolā ke tau fai ia; pea ‘oku ‘ikai foki totonu ke tau fie ma‘u ha fakahā ke ne fetongi ‘a e poto fakalaumālié pe poto fakataimi ‘oku tau ‘osi ma‘u—ka ke toe fakalahi pē. ‘Oku totonu ke tau mo‘uí ‘i he founa mo e tō‘onga faka‘aho anga-mahenī, ‘o muimui ki he ngaahi founa ngāue mo e ngaahi fono pea mo e ngaahi tu‘utu‘uni ‘okú ne pule‘i ‘etau mo‘uí.

“Ko e fonó mo e tu‘utu‘uní pea mo e ngaahi fekaú ko ha malu‘i mahu‘inga kinautolu. Kapau ‘oku tau fie ma‘u ha fakahinohino ke ne liliu hotau halá, ‘e fakatatali mai ia ‘i he halá ‘i he taimi te tau fie ma‘u aí.”¹

‘Oku ou fakamo‘oni ‘oku ‘ikai ma‘u ‘a e fakahinohino lelei taha mo mahino taha ‘i he‘etau mo‘uí ‘i he taimi ‘oku tau fakatatali ai pē ki he‘etau Tamai Hēvaní ke fai mai ha tokoni mo ha fakahinohinó ka ‘i he taimi ‘oku tau femo‘uekina ai ‘i he faifeinga ke fakahoko ‘a e ngāué. Kiate kimoutolu ‘oku mou tatali ke ‘oatu ha fakahinohino ‘e he ‘Eikí ki ho‘omou mo‘uí—‘oku mou fie ma‘u tokoni ‘i ha fili pe fehu‘i mahu‘ingá—‘oku ou fakatukupaa‘i ‘a kimoutolu: Faka‘aonga‘i fakalelei pea ‘i he fa‘a lotu ‘a e poto kuó ke ‘osi ma‘u pea mo ho‘o ngaahi ma‘u-‘anga tokoni pē ‘a‘aú ke fili ha hala ‘e hā ngali totonú kiate koé. Peá ke toki femo‘uekina ‘i ho‘o fononga ‘i he hala ko iá (vakai, T&F 58:26–28). ‘I he hokosia e taimi ke fakatonu-tonu ai ho halá, te Ne ‘i ai ke tokoni atu mo tataki koe. ■

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. Boyd K. Packer, “Ko e Fekumi ki he ‘Ilo Fakalaumālié,” *Liahona*, Sān. 2007, 14.

‘I HE FANGA KI ‘I FOUNGA IIKI

Fai ‘e Laurel Teuscher

Ne u pehē ‘e au kuo lelei e me‘a kotoa. Kuó u ‘osi ngāue fakafai-fekau, ‘osi mei he kolisí, ma‘u ‘eku ngāue taimi kakato pau, pea ko ‘eni kuo ‘i ai hoku loki nofo totongi ‘o‘oku pē. Na‘á ku ma‘ulotu ‘i he Sā-pate kotoa pē pea ‘alu ki he ngaahi ‘ekitiviti ‘oku fai he taimi ‘e ni‘ihi. ‘Oku tokolahī hoku ngaahi kaungā-me‘á, ni‘ihi ‘oku te‘eki mali mo ‘osi mali, pea fakafokifā ‘eni kuó u ma‘u ha taimi ke u lautohi ai, ‘a e me‘a ne u manako taha ai ‘i he‘eku kei si‘i. Pea na‘a mo e ngaahi me‘a kotoa ko ‘eni kuó u fai, ‘oku ou kei ongo‘i pē ‘oku ‘i ai e me‘a ‘oku ‘ikai ke u ma‘u.

‘Oku tau lau ‘i he ‘Alamā vahe 37 ki he fale‘i ‘a ‘Alamā ki hono foha ko Hilamaní. ‘Oku talanoa ‘a ‘Alamā ‘i he veesi 41–42 ki he fāmili ‘o Lihai mo e Liahoná. ‘Okú ne fakamatala ‘o pehē na‘e ‘ikai ngāue ‘a e Liahoná ‘i he taimi “na‘a nau fakapikopiko [ai] ‘o ngalo ‘iate kinautolu ke ngāue ‘aki ‘enau tuí mo e ngāue faivelengá” pea na‘e “ ‘ikai te nau lava ‘o laka atu ki mu‘a ‘i he‘enau fonongá; ko ia, na‘a nau tatali ‘i he feitu‘u maomaonga-noá, pe na‘e ‘ikai te nau fononga ‘i ha hala hangatonu.” Na‘e tokoni ‘eku lau e ongo vēsí ni ke u ‘ilo‘i ai na‘e ‘ikai ke u fakalakalaka. Na‘e ‘ikai ke u ngāue ‘aki ‘eku tuí pe ngāue faivelengá ‘i ha fa‘ahinga me‘a ‘i he‘eku mo‘uí. Kuo tu‘u ‘eku ngāue‘i ha taumu‘á. Ko ‘eku nofo pē ‘o tatali ke toki hoko ha fa‘ahinga me‘a.

Na‘e ‘ikai ha momeniti pau ‘e taha ke u hiki ai ha lisi pea tohi‘i e me‘a kotoa pē na‘á ku fie ma‘u ke u liliu aí. Ka ne hoko fakakongokonga pē

‘a e ngaahi liliu ko iá. ‘Uluakí, na‘e kamata ke u tu‘u pongipongia hake ‘o lele pe fai ha fa‘ahinga fakamā-lohisino kehe. Hokó, na‘e kamata ke u fekumi ki ha ngaahi polokalama fakaako ‘e ala tokoni ke u fakalakalaka ai ‘i he‘eku ngāue ma‘u‘anga mo‘uí pe lava ke u ma‘u ai ha‘aku ngāue kehe. Na‘á ku ma‘u ha polokalama peá u toki tuku leva haku taimi ke fakahoko ai e ngaahi sivi tohi ngāué. Na‘e kamata ke mahu-‘inga ange kiate au ‘a e ako folofolá mo e lotú, peá u feinga ke tuku ha taimi ‘i he ‘aho kotoa pē ke u kei-nanga ai ‘i he ngaahi folofola ‘a Kala-isí mo feinga ke u ongo‘i e Laumālié. Na‘á ku fai ha feinga mavahe ke u kau atu ki he ngaahi me‘a ‘oku fai ‘i hoku uōtí—na‘a mo hano fie ma‘u ke u feilaulau‘i ai ‘a e konga hoku taimi fakatāutahá.

Ne u ongo‘i fiefia ange talu mei he‘eku kamata fakahoko e fanga ki‘i liliu ko ‘ení. ‘Oku ou ongo‘i ‘oku ou fakalakalaka mo ‘i ai ‘eku tukupā fo‘ou kuo tuku mai ‘e he Tamai Hēvaní. ‘Oku lava ke u fehangahangai mo e ngaahi tukupā ko iá mo e ‘amanaki lelei kae ‘ikai ko e manavahē mo e loto fo‘i. Kuó u ‘ilo‘i ko e taimi ‘oku tuku ai ‘etau ngāué pe ngāue ‘aki ‘etau tuí pea tau fou ‘i ha feitu‘u ‘e tahá, he ‘ikai lava ke tokoni mai ‘a e Tamai Hēvaní ke tau laka ki mu‘a pea he ‘ikai ke tau a‘u ki he feitu‘u ‘oku tau fakataumu‘a ki aí. ‘Oku ou fakamālō koe‘uhi ko e ngaahi liliu iiki ‘oku hoko ‘i he‘eku mo‘uí ‘o tokoni‘i ai au ke u lava ‘o mamata ki he me‘a ‘oku hanga mei mu‘á. ■

‘Ai Hangatonu

**Ko e hā ‘oku
fie ma‘u ai ke tau
puli kakato
ki lalo
‘i he vaí, ‘i he
taimi ‘oku
papitaiso
ai kitautolú?**

Mahalo pē kuó ke ‘i ha ouau papitaiso na’e fie ma‘u ke fakahoko tu‘o ua ai e ouaú ki he tokotaha na’e papitaisó he na’e ‘ikai ke ne puli kotoa ki lalo ‘i he vaí ‘i he fuofua taimí. ‘Oku mahu‘inga ke fakahoko pau mo totonu ‘a e papitaisó he ko ha ouau fakamo‘ui ia.

Ko e papitaisó ko ha fakataipe. ‘Okú ne “fakataipe ‘a e pekiá, tanú, mo e toetu‘ú, pea ‘e toki lava pē ke fakahoko ‘i he fakauku” (Bible Dictionary, “Baptism”). ‘Oku fakafofonga ‘i ‘e he puli hifo ‘i he vaí ‘a e pekia mo hono telio ‘o Sīsū Kalaisí, ka ‘okú ne toe fakafofonga ‘i pē foki ‘a e mate fakanatula ‘a hotau sinó (vakai, Loma 6:3–6). ‘Oku fakataipe ‘e he toe ‘alu hake mei he vaí ‘a e Toetu‘u ‘a Sīsū Kalaisí pea ‘okú ne fakafofonga ‘i ‘e ia ‘a e toe fanau ‘i fo‘ou ‘o hoko ko ‘Ene kau ākongā ‘i he fuakavá. ‘Oku tokanga ‘a e ongo fakamo‘oni ‘okú na tu‘u ‘i he ve‘e vai fai‘anga papitaisó ke fakapapau ‘i ‘oku puli kotoa ki lalo ‘a e tokotaha ‘oku papitaisó ‘i he vaí, ko e fakataipe ‘o e toe fanau ‘i fo‘ou kakato.

‘I he taimi ‘oku papitaiso ai kitautolú, ‘oku tau muimui ai ‘i he sipinga na’e tā ‘e he Fakamo‘uí, ‘a ia na’e papitaiso ‘i he fakauku ‘i he vaitafe Soataní (vakai, Mātiu 3:13–17). ‘Oku finangalo e Tamai Hēvaní ke fakama‘a ‘a ‘Ene fānaú takitaha mei he‘enau ngaahi angahalá ke nau lava ‘o toe nofo fakataha mo Ia. Ko e kongā mahu‘inga ia ‘o ‘Ene palani fakalangí ke tau papitaiso ‘i he fakauku, ‘o hangē ko e papitaiso ‘o Kalaisí. ■

**'Oku totonu foki
ke hoko 'a e
Laumālie
Mā'oni'oni
ko hotau takaua
ma'u ai pē,
ka 'oku 'ikai te
u 'ilo pe 'oku ou
ongo'i ma'u pē 'a e
Laumālie. 'Oku 'i
ai nai ha me'a 'oku
fehālaaki 'iate au?**

Kapau 'okú ke mo'ui taau kae 'ikai te ke ongo'i e Laumālie 'i he taimi kotoa pē, mahalo pē 'okú ke kei ako ke 'ilo'i pea ngāue 'o fakatatau ki he fakahinohino 'a e Fakafiemālie. Na'e fakamatala 'a 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē, "Oku a'u pē ki he'etau feinga ko ia ke faive-lenga mo talangofuá, 'oku 'i ai ha ngaahi taimi ia 'oku 'ikai ke tau fa'a mateuteu ai ke fakatokanga'i 'i he'etau mo'ui 'a e fakahinohino, fakapapau mo e nonga 'o e Laumālie" ("Ke 'iate Kitautolu Ma'u Ai Pē 'a Hono Laumālie," *Liahona*, Mē 2006, 28).

Kapau 'oku 'ikai te ke 'ilo'i pe

'oku 'iate koe 'a e Laumālie Mā'oni'oni, ki'i fakalongolongo hifo 'i ha momeniti 'o fakafanongo. Te ke ala ongo'i e ivi tākiekina 'o e Laumālie ko ha ongo vai-vai, nonga mo e 'ilo fakapapau. Feinga ke ke 'ilo'i 'a e kihi'i le'o si'i 'i he taimi 'okú ke fai ai e ngaahi me'a 'oku nau fakaafe'i mai 'a e Laumālie, hangē ko e lotú, ako folofolá, pe 'alu ki he houalotu sākalamēnití. 'I ho'o ngāue 'o fakatatau ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālie peá ke ako ke ke fakafanongo ki he Laumālie, 'e lelei ange ai 'a ho'o malava ko ia ke 'ilo'i 'a e ngaahi ongo le'osi'i mo vaivai ko iá.

Kuo pau ke ke mo'ui taau ke 'iate koe 'a e Laumālie (vakai, Mōsaia 2:36). Kapau 'oku 'ikai te ke ongo'i 'a e ivi 'o e laumālie 'i ho'o mo'ui, mahalo ko ha fakatokanga 'eni 'oku fie ma'u ke ke fakatomala pea toe vakavakai'i e ngaahi me'a 'oku mu'omu'a mo mahu'inga kiate koé. Te ke lava 'o fakaafe'i mai 'a e Laumālie ki ho'o mo'ui 'aki ha'o fakatomala mo'oni, lotu, ako folofola, mo ha toe ngaahi 'ekitiviti fakatupu-laki kehe pē. ■

**'Oku ta'ofi 'e he
Siasí 'a e 'ū
keimi
vitiō kotoa pē
pe ko e 'ū keimi
pē 'oku lahi ai e
tāmaté?**

'Oku lahi e ngaahi keimi vitiō ma'á, nau sivi'i ai 'etau fakakaukau, mo fakafiefia, pea 'e lava pē ke fai ha 'ū keimi 'oku kau ki ai ha tokolahi ke hoko ko ha 'ekitiviti fakasōsiale

fakafiefia. 'Oku 'ikai fakafepaki'i 'e he Siasí 'a e 'ū keimi vitioó, ka 'oku na'ina'i atu ki he to'u tupú ke nau fakapotopoto 'i hono fili 'o e 'ū keimí pea mo e lahi 'o e taimi 'oku nau faka'aonga'i ki aí. Kuo 'osi fekau ke tau faka'aonga'i fakapotopoto hotau taimí (vakai, T&F 60:13). 'Oku 'ikai pehē ko 'ene ma'a pē mo fakafiefia ha fa'ahinga me'a pea 'oku mahu'inga leva ke fai 'a e me'a ko iá.

Na'e fakamatala 'a 'Eletā M. Lāsolo Pālali 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē: "Ko e taha 'o e ngaahi founga 'oku faka-vaivai'i 'aki 'e Sētane . . . ho ivi fakalaumālie ko hono faka'ai'ai koe ke ke fakamoleki ha kongala hi ho taimí ki hono fai 'o e ngaahi me'a ko ia 'oku 'ikai fu'u mahu'ingá. Ko 'eku laú ki he ngaahi me'a hangē ko e nofo 'o laulau houa he sio televīsone pe vitioó, va'inga keimi vitiō 'i he pō kotoa pē, [pe] hū holo he 'Initaneti' ("Be Strong in the Lord," *Ensign*, July 2004, 13).

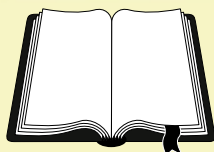
'Oku sai pē hano fakamoleki ha kongala ho taimí ki he va'inga he ngaahi keimi vitiō 'oku fenā-pasi mo e ngaahi tu'unga mo'ui 'oku hā 'i he *Ki Hono Fakamālohia* 'o e *To'u Tupú*. Ka ke fie tuku hifo mu'a e keimí pe tāmate'i 'a e komipiutá ka ke hoko atu ki ha me'a kehe. 'Oua na'á ke tuku ke hanga 'e he keimi vitioó 'o ta'ofi koe mei hono fai 'o e ngaahi 'ekitiviti 'aongá, hangē ko e fakamālohisinó, ako ki he ongoongolelei, fai 'o e ngāue fakaako mei 'apí, pe ko hao taimi pē ke ke feohi ai mo ho fāmilí. ■

KO E LAÚ

'OUA NA'A TOE FAKAHOKO ATU IA.

Ko 'Etau Tafa'aki

KO E POTUFOLOFOLA 'OKU OU MANAKO TAHA AÍ

2 Nifai 2:11

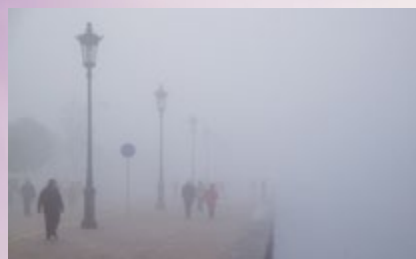
Kuo hoko ma'u pē 'a e vēsī ni ko e fakahinohino mo e ue'i fakalau-mālie kiate au 'i he taimi 'oku ou veiveiua aī, loto mamahi, pe 'i ha tūkunga faingata'a. Kuo hoko ia ko e potufofolofola 'oku ou manako taha aī talu pē mei he taimi ne u fehu'ia ai hono 'uhinga 'o e fie ma'u ke 'i ai 'a e fehangaahangāi. Ko e hā 'oku 'i ai ai 'a e fakafepakī? Ko e hā 'oku 'ikai ke lelei ai pē, fakafiefia, faingofua, mo faka'ofa'ofa e mo'uī? Ko e hā 'oku 'i ai ai 'a e kovī?

Na'e tokoni e veesi ko 'enī ke mahino kiate au 'a e mo'uī mo e fihifihi hono ngaahi me'ā. Na'ā ne tokoni'i au ke toe lahi ange 'eku fakahounga'i 'a e 'uhinga 'o e mo'uī. Na'ā ne 'ai ke u 'ilo'i 'a e taumu'a 'o e fakafepakī pea 'oku totonu ke u fakamālō ai. He ka ne 'ikai ia, he 'ikai ke tau 'ilo'i 'a e uho mo e faka'ofa'ofa mo'oni 'o e mo'uī. He ka ne 'ikai 'a e fakafepakī, pehē 'oku 'ikai ke tau 'ilo'i 'a e founga 'o e 'ofā, 'a e founga ke tau fiefia aī, pe founga ke tau lavame'a aī. Kuó u ako ke 'ofa 'i he mo'uī pea tali ia 'i he tu'unga 'oku 'i aī pea ke u falala ki he 'Eikī he 'oku 'ikai toe fehu'ia Hono potó.

Sina P., Filipaini

Ko 'eku tapou kiate kitautolú kotoa ke tau hanga atu ki he maama-kamo 'a e 'Eikī. 'Oku 'ikai ha kakapu 'e taulōfu'u, 'ikai ha po'uli 'e lōlō, 'ikai ha matangi mālohi pea mo ha kaivai 'e mole 'i tahi, 'e ta'e-lava ke fakahaofi 'e hono maama 'oku faka'ilonga maī. 'Okú ne ta'alo mai 'i he uhohonga 'o e ngaahi matangi 'o e mo'uī. 'Oku tuku mai 'e he maama-kamo 'a e 'Eikī ha ngaahi faka'ilonga 'oku 'ilongofua pea he 'ikai ha taimi 'e hōloa ai."

Palesitani Thomas S. Monson, "Me'a Tukú," *Liahona*, Mē 2010, 112.

Na'ā ku faitaa 'i 'eni 'i Tesalonaika, 'i Kalisi. 'Okú ne fakamanatu mai 'a e 'ao fakapo'uli 'i he misi 'a Līhai (vakai, 1 Nifai 8:22–24).

Kēvini K. Siamane

'AVE

ho'o tala-noá, taá, pe fakamatalá ki he liahona@ldschurch.org. Fakakau ai ho hingoa kakatō, uōtī pe koló, siteikī pe vahefonuá, mo e tohi fakangofua mei he mātū'á ('e tali pē kapau 'e 'i-meili mai). 'E lava ke 'ētitā 'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

FOUNGA KE MA'U AI HA NGAHI FAKAKAUKAU 'OKU MA'Á

Neongo 'e ha'u ki he 'etau fakakaukau ha ngaahi fakakaukau kovi, ka 'oku 'ikai totonu ke tau fakaafe'i kinautolu ke nau hū mai ki loto 'o nofo ai. Ko e taimi lelei taha ke malu 'i ai kitautolu mei he 'ahi'ahí 'a e taimi ko ia 'oku kamata ke tupu hake ai e fo'i fakakaukau; faka'auha e tenga-i-akaú, pea he 'ikai 'aupito teitei tupu 'a e fu'u 'akaú. 'I he taimi 'oku ma'u ai au 'i he tūkunga pehení, 'oku ou hivehiva 'aki e himi 'oku ou manako taha aī peá u feinga ke ma'u 'i hoku lotó 'a e 'imisi 'o Sisuú kae 'oua leva kuó lava ke teke'i ia. 'E mavahe atu 'a e ngaahi fakakaukau kovi kapau te tau vilitakī 'i hono teke'i kinautolú.

Siaosi G., Venesuela

KO E TALI HE VEESI VALÚ

*Nae ma'u 'e Siosefa Sāmita 'ene talí 'i he Sēmisi 1:5.
Ne u ma'u 'e au 'eku talí 'i ha ngaahi veesi si'i pē mei ai.*

Fai 'e Angelica Nelson

Ko e taimi 11 po'ulí ia, pea ne u 'i hoku loki mohé hili ia 'emau 'eva mo ha ni'ihí 'o hoku ngaahi kaume'a mei he ako'anga mā'olungá. Ne u 'ilo'i na'e 'ikai ke u fai e ngaahi fili lelei tahá he pō ko iá. "Ka na'e 'ikai foki ke u fai 'a e ngaahi fili kovi tahá," ko 'eku kumi 'uhingá ia.

Ne u ta'efiemālie he'eku to'o hake 'eku ngāue fakaako ke fai mei 'apí. Ne u fu'u hela'ia 'aupito 'o u loto ke fai mo 'ai ke 'osi kau 'alu au 'o mohe. Ne u fakakaukau hake, "Oku kei fie ma'u foki ke lau 'eku folofolá. Ka te u ki'i fakatatafe atu ia he pooni."

Ne u kamata fakakaukau ki he me'a kotoa ko ia na'e fie ma'u ke u faí. Lau 'eku folofolá, 'alu ki he semineli pongipongí, 'alu ki he lotú mo e Mutualé, 'ai ke lelei hoku 'ū māká, kau 'i he ngaahi 'ekitiviti makehé, kumi ha'aku ngāue fakataimi . . . Na'e 'ikai ke 'osi e lisí.

Ne u ongo'i 'a e hoha'a lahi 'i he tafa'aki kotoa pē 'o 'eku mo'uí, fakatautefito he'eku Siasi toko taha pē 'i hoku 'apiakó. Na'a ku toutou fakamanatu pē kiate au mahalo ko au tokotaha pē 'a e ta'ahine Siasi 'e 'ilo'i 'e hoku to'ú, pea 'oku fie ma'u leva ke u hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga lelei. Ka ne u 'ilo'i kuo kamata ke u holomui.

Na'a ku fakakaukau 'o pehē, "Faka'amu ange 'e au na'e lava ke u

tau'atāina 'o hangē ko hoku ngaahi kaungāme'á." Ne u faka'amu foki na'e 'ikai ke u ongo'i ta'e fiemālie 'i he'eku 'alu ki ha paatí pe lea kovi, ka ko hono mo'oní na'e 'ikai ke u ongo'i lelei. Na'e 'ai au 'e he'eku fai e ngaahi fili na'e halá ke u ongo'i puke. Ka na'e 'i ai pē 'uhinga 'eku kei hoko-hoko fai e ngaahi me'á ni.

Na'e ofi ki he tu'uapoó pea toki 'osi 'eku ngāue fakaako ke fai mei 'apí. 'E tatangi 'eku uasí 'i ha houa 'e nima mei heni. Te u 'ā hake, fakamālohi 'i au ke u 'alu ki he semineli, mo feinga ke u 'osiki ha toe 'aho 'e taha 'i he ako'anga mā'olungá.

Na'e ha'u leva ha fakakaukau kiate au. Na'e 'ikai fie ma'u ia ke u talangofua ki he ngaahi laó kotoa. 'E lava pē ke tuku 'eku ma'ulotú, 'alu ki he semineli, mo e Mutualé kapau te u fie tuku. Na'e 'ikai pehē ia ke 'alu hoku fāmilí pea pau ke u 'alu ai pē mo au.

Ne u ongo'i tau'atāina he fo'i fakakaukau ko iá. Na'a ku kaka ki mohenga peá u meimei mohe ka ne u ongo'i mālohi ke u lau e folofolá. Ne u fakakaukau, "Ikai. Kuo fe'unga."

Na'a ku toe ma'u pē ongo ko iá. Ne u fakakaukau he taimi ko 'ení, "Ko e faka'osí pē 'eni."

Na'a mau ako ki he Fuakava Fo'ou he semineli 'i he ta'u ko iá. Na'a ku huke hake ki he me'a ne u faka'ilonga'i 'i he Sēmisi vahe 1. Ko e vahe

'eni na'e lau 'e Siosefa Sāmita pea ue'i ai ia ke ne 'alu ki he Vao 'Akau Tapú 'o 'ohake hono lotó ki he Tamai Hēvaní. Ne u fakakaukau, "Me'a kehekehe mo'oni," peá u kamata lau.

Ne u maheni mo e veesi 5: "Ka ai hamou taha 'oku masiva 'i he potó . . ." Ka ko e veesi 8 na'a ne fakaava hoku matá he pō ko iá. Na'e pehē ai, "Ko e tangata 'oku lotolotouá, 'oku ta'emaau 'i he'ene anga kotoa pē." Ne tuku 'eku laú. Hili iá ne u toe lau pē.

Ko aú ne u lotolotoua. Ne u lau ko e tokotaha Siasi au, ka na'e kamata ke kehe 'eku tō'ongá mei ai. Pea kapau ne u kei hoko atu, ko e hā pē ha hala te u fili, he 'ikai pē ke pau pea 'ikai ke u fakapapau'i e me'a ke faí pea 'e tupu ai ha'aku loto mamahi lahi.

Ne u fie ma'u ke u 'ilo'i pe na'e mo'oni koā e ongoongolelé. Ne u fie ma'u ke 'ilo'i pe na'e 'aonga koā 'eku 'ā hake 'i he pongipongi kotoa he taimi 5 'o ako 'a e ongoongolelé. Ne u fie ma'u ke 'ilo'i na'a ku feinga ke u mo'ui 'o a'usia e lelei taha te u malavá neongo na'e manukia au he taimi 'e ni'ihí, he te u ma'u mo'oni ai 'a e fiefia mo e nēkeneka lahi tahá.

Ko e mei hoko 'eni 'a e 1:00 hengi-hengi, ka na'a ku tū'ulutui hifo 'i hoku ve'e mohengá 'o fakahā hoku lotó ki he'eku Tamai 'i Hēvaní. Na'a ku kole kiate la ke tokoni mai ke u 'ilo'i 'a e me'a totonú, ke u 'ilo'i 'a e

hala ke u fou aí, ke Ne puke hoku
nimá 'o taki au pea to'o atu 'a e
puputu'u ne u ongo'í.

Na'e faingofua pē, mahino, mo
nonga 'a e fakakaukau na'e ha'u ki
hoku 'atamaí. "Okú ke 'osi 'ilo'i pē."
Pea na'á ku 'ilo'i.

Ne u tu'u hake ki 'olunga, tāmātē'i
'eku māmā, peá u 'alu 'o mohe. Na'e
tatangi 'eku uasí hili ha houa 'e fā
mei ai. Na'á ku tāmātē'i ia ka ne u kei
fiemohea pē. Hili ha miniti 'e taha, ne
u tu'u hake 'o teuteu ki ha toe 'aho 'e
taha, kau ai 'a e semineli pongipongí.

Kuo 'osi 'eni ha ngaahi ta'u lahi
mei he me'a faka'ofa'ofa ko 'eni ne
u a'usia tu'uapoó. 'Oku kei hoko-
hoko atu pē e tupulaki 'eku faka-
mo'oní. Taimi 'e ni'ihi 'oku mālohi
ange ia 'i he ngaahi taimi kehé. Ko
e faikehekehé he 'oku ou 'ilo'i pea
kuo te'eki ai 'aupito pē ha'aku toe
sio ki mui. ■

Fai 'e Palesiteni
Thomas S. Monson

KO HOTAU TUKUFAKAHOLO FAKAPAIONIA LĀNGILANGI'ĪĀ

'E lava ke tau takitaha ako mei he'etau ngaahi kui paionia fuoloá, 'a ia ne nau loto to'a 'aupito 'i he'enau fefa'uhi mo e loto mamahi pea nau tui mālohi ki ha 'Otua 'oku mo'ui.

Ko e Faingata'a'ia 'a e Kau Paioniā

'Oku fakamatala'i 'e he kau faihisitōliā 'a e 'uluaki kau fononga 'o e 1847, 'a ē na'e fokotu'utu'u pea taki 'e Pilikihami 'Iongí, ko e taha 'o e ngaahi me'a ma'ongo'onga taha 'i he hisitōlia 'o e 'Iunaiteti Siteití. Na'e laungeau 'a e kau paionia Māmonga na'a nau faingata'a'ia mo mate mei ha ngaahi mahaki, mokosia, pe fiekaia. Na'e 'i ai 'a e ni'ihī na'e 'ikai ha'anau saliate mo ha fanga hoosi pe pulu pea nau lue lalo pē 'i he maile 'e 1,300 [km 'e 2,092] na'a nau teke pe toho saliate pē 'o kolosi he ngaahi potu tokalelei mo e 'otu mo'ungá."¹

Ko e Tui ke Fakalotoá

"'E lava ke tau takitaha ako mei he'etau ngaahi kui paionia fuoloá, 'a ia ne nau loto to'a 'aupito 'i he'enau fefa'uhi mo e loto mamahi pea nau tui mālohi ki ha 'Otua mo'ui. . . . Na'e kau 'a e to'u tupú mo e fānaú 'i he lauiafe na'a nau toho mo teke saliate pe lue lalo pē 'i he hala 'o e kau paioniā, 'o hangē pē ko ia 'oku nau fai 'i he lotolotonga 'o e Kāingalotu 'oku nau hoko he 'ahó ni ko e kau paionia 'i honau ngaahi feitu'ú pe 'i māmani katoa. 'Oku ou tui 'oku 'ikai ha mēmipa 'o e Siasí ni he 'ahó ni 'oku ta'eongo ki ai 'a e ngaahi fakamatala ki he kau paionia ki mu'á. Ko e taumu'a ia 'anautolu na'a nau fai e me'a lahi ke lelei ma'á

e tokotaha kotoá ke fakalotoa 'a kinautolu ke tui. Na'a nau a'usia 'a e taumu'á 'i ha founa fakafo."²

Fehangahangai mo e Ngaahi Faingata'a

"Oku ongo 'a e fakamatala 'a ha tokotaha paionia 'i ha tohinoa motu'a mo efua: 'Ne mau punou 'i he loto fakatōkilalo 'o lotu ki he 'Otua Māfima'í 'i he loto fakafeta'í kiate Ia, pea mau fakatapui 'a e fonuá ni kiate Ia ke hoko ko e feitu'ú ke nofo ai 'a Hono kakaí."

"Na'e peheni hono fakamatala 'i 'o e ngaahi 'api masivesivá 'e ha ki'i tamasi'í na'e 'i ai: 'Na'e hala 'atā pē ha matapā sio'ata ia 'i homau falé. Na'e 'ikai foki ke 'i ai mo ha matapā lahi. Na'e tautau 'e he'eku fa'eé ha kafu vavae motu'a ko e matapaá ia ki he fuofua taimi momoko 'emau 'i aí. Ko homau loki mohé 'eni, loki talanoá, loto falé, peitó, 'a e me'a kotoa pē 'i he loki fute 'e 12 mao-kupu mo fute 'e 16 lōloá (3.6 x 4.9 m). 'Oku 'ikai te u 'ilo'i 'e au pe na'e fēfē 'emau hao kotoa aí. 'Oku ou manatu'i hono talamai 'e si'eku fa'ē 'ofeina kuo toulekeleká kuo te'eki ai ha kuini 'e fiefia ange pe laukau 'aki 'ene hū atu ki hono palasí pe fiefia 'i hono nofo'angá mo e ngaahi tāpuaki 'a e 'Eikí 'o hangē ko iá 'i he'ene hū atu ki hono ki'i 'api kuo langa 'i he ve'e mo'ungá."

"Na'e anga pehē 'a e ngaahi 'ahi-'ahi, ngaahi faingata'a, 'a e ngaahi fefa'uhi, mo e loto mamahi 'o e kuonga ko iá. Ne nau ma'u ha loto to'a 'aupito pea nau tui mālohi ki ha 'Otua mo'ui."³

Kau Paionia 'o e 'Aho Ní

"Oku tau faka'apa'apa kiate kinautolu na'a nau kātekina 'a e ngaahi faingata'a. 'Oku tau fakahīkīhiki'i honau hingoá mo manatu ki he'enau ngaahi feilaulaú.

"Fēfē hotau kuongá ni? 'Oku tau a'usia nai ha ngaahi me'a na'e a'usia 'e he kau paioniā? 'E manatu'i nai 'e he ngaahi to'u tangata 'i he kaha'ú pea nau hounga'ia 'i he'etau ngaahi ngāué, 'i he'etau ngaahi fa'ifa'itaki-'angá? Ko e mo'oni 'e lava ke hoko 'a kimoutolu [kakai] kei talavou ko ha kau paionia 'i he loto to'a, tui, 'ofa faka-Kalaisi, mo loto vilitaki.

"'E lava ke mou fefakamālohia'aki 'iate kimoutolu, 'oku mou malava ke fakatokanga'i 'a kinautolu 'oku 'ikai fakatokanga'í. 'I ho'omou ma'u 'a e mata ke mamatá, telinga ke fanongó, mo e loto ke ongo'í, te mou lava ke ala atu mo tokoni'i 'a e ni'ihī kehe 'o homou to'ú."⁴

Ko e Paionia Ma'ongo'onga Tahā

"'I he'etau huke hake 'a e ngaahi peesi 'o e hisitōlia 'o e folofolá mei he kamata'angá ki he ngata'angá,

‘oku tau ‘ilo‘i ai ‘a e paionia ma-
‘ongo‘onga tahá—‘a Sīsū Kalaisi.
Na‘e tomu‘a kikite‘i pē ‘e he kau
palōfita ‘o e kuonga mu‘á Hono
‘alo‘i maí; na‘e fakahā ‘e ha ‘āngelo
‘a e teu ke Ne hā‘ele mai ki he
māmaní. Kuo liliu ‘a e māmaní ‘e
He‘ene mo‘uí mo ‘Ene ngāue faka-
faifekaú. . . .

“Oku lahi e ngaahi me‘a ‘oku
fakahā mai ‘e he sētesi pē ‘e taha mei
he tohi ‘a Ngāue: Na‘e ‘fe‘alu‘aki [‘a
Sīsū] ‘o fai lelei . . . he na‘e ‘iate ia ‘a e
‘Otuá’ (Ngāue 10:38). . . .

“Oku fakatupu ‘e Hono misioná,
‘e He‘ene ngāue ‘i he fa‘ahinga ‘o e
tangatá, ngaahi akonaki ‘o e mo‘oní,
ngaahi tō‘onga ‘alo‘ofá, mo ‘Ene
‘ofa ta‘etūkua kiate kitautolú, ke
tau loto hounga‘ia mo ‘ofa kiate Ia.
Na‘e hoko ‘a Sīsū Kalaisi ko e Faka-
mo‘uí ‘o māmaní—ko e ‘Alo ‘o e
‘Otuá—pea ‘okú Ne kei hoko pē ko
e paionia ma‘ongo‘onga tahá, he kuó
Ne mu‘omu‘a, ‘o fakahinohino ki he
toengá ‘a e hala ke tau muimui aí.
‘Oku ou fakatauange te tau muimui
ma‘u ai pē kiate Ia.”⁵ ■

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. “Come Follow Me,” *Ensign*, July 1988, 2; vakai foki, *Tambuli*, Nov. 1988, 2.
2. “Ko Hono Ako‘i ‘Etau Fānau,” *Liahona*, ‘Okatopa 2004, 3.
3. *Ensign*, July 1988, 4; vakai foki, *Tambuli*, Nov. 1988, 3.
4. “Pioneers All,” *Ensign*, May 1997, 93.
5. “Taki ‘e he Kau Paionia Mo‘uí Fakalaumālie,” *Liahona*, ‘Aokosi 2006, 8.

Ko e Fetokoni 'akí 'i

'INITIA

Fai 'e 'Eletā Charles mo Sisitā Carol Kewish

Ongo Faifekau Matu'otu'a Ange, 'Ēlia 'Ēsiá

I he taimi na'e maumau 'i ai 'a e feitu'u fakatonga 'o 'Initiá 'e ha matangi mālohi mo e afā 'i 'Okatopa 'o e 2009, na'e vave e ngāue 'a e kau talavou mo e kakai lalahi kei talavou mei he ongo Vahefonua Haitelapati mo Pengikaloa 'Initiá ke tokoni 'i e faingata'a-ia 'a kinautolu na'e uesia 'e he tāfeá.

Fakatatau kia Palesiteni Palāsāta Kati 'o e Vahefonua Haitalapati 'Initiá, "Na'e fakahoko 'e he'emaui kau talavou ha ngāue faka'ofa'ofa ko hono fetuku 'a e me'akai mo e vai kiate kinautolu na'e faingata'a'ia. Na'e foaki mai 'a e me'akai pea na'e 'osi a'u mai pē ki he vahefonuá, ka na'e 'ikai lava 'e he pule'angá 'o tufa ia ki he kau faingata'a'ia 'e toko lauiafe na'e 'i he ngaahi 'apitanga kumi hūfanga 'e 200 tupu na'e 'i ai. Na'e 'ilonga 'aupito hotau kāingalotú he'enu tui honau ngaahi sāketi Nima Fietokoni 'o e Māmongá 'i he'enu ngāue mālohi 'i hono tufaki 'o e me'akai mo e vai ki he kakai kotoa pē."

Na'e pehē 'e ha nī'ihī 'o e kau talavou mo e kakai lalahi kei talavou na'e tokoní na'e lava ke nau fiefia mo ongo 'i 'aonga 'i he tokoni na'a nau faí.

'I to'omata'ú: "Ne u fu'u ongo 'i fiefia 'i he faingamālie ne u ma'u ke tokoni ai ki hoku kāingá. Ko e me'a faka'ofa'ofa ne u a'usiá, pea ne u ako ha ngaahi me'a lahi 'i hono fai iá, pea 'i he taimi tatau pē, na'a mau fiefia foki 'i he'e-mau fakataha mo homau ngaahi kaungāme'á 'o fa'o 'a e me'akai mo e ngaahi nāunau ko ia na'e fie maú. Ne u ongo 'i 'a e 'ofa mo e melino 'a hoku Fakamo'ui 'i he'eku tokoni 'i 'a e nī'ihī kehé."—Vēnisi 'Amisitulongo

"Ne u fiefia 'aupito 'i he lava ke u tokoni 'i he ngāué ni. Na'a ku ma'u ha fiefia lahi 'i he'eku 'ilo' i na'a ku tokoni 'i hono tokanga 'i 'o e kakai na'a nau fu'u faingata'a'ia. Ne u lotua ke faitā-pekina 'a e kakai." —Visali Nata

'I laló: Ko e taha 'a Palahu Kuma ('i he loli) 'o e kāingalotu 'e toko 60 'o e Siasí na'a nau 'alu atu ki he ngaahi 'apitanga kumi hūfanga 'i he vahefonua fakatokelau ko Kanataká. Na'a nau 'oatu ha 'ū sipi kafu, tapoleni, mo e ngaahi nāunau haisini na'e fa'o 'e he kāingalotu 'o e Siasí. Na'a ne pehē, "Ko e me'a faka'ofa'ofa mo'oni 'a e tokoni 'i he ngāue ko 'eni ki hono tufaki 'o e me'akai. Na'e 'i ai ma'u pē 'a e holi 'i hoku lotó ke tokoni mo tauhi 'a e nī'ihī kehé. Na'a ku fakamālō 'i he lava ke u tokoní. Ne u lo'imata'ia 'i he lava ke u mamata ki he kakai ko ia kuo mole 'enu me'a hono kotoa 'i he tāfeá. Ko ha tāpuaki ma'ongo'onga ke u lava 'o tokoní 'i 'a e kakai 'i hoku fonuá."

NA'Á KE 'ILO'I KOĀ?

Na'e akonaki e Palōfita ko Siosefa Sāmitá ko e mēmipa mo'oni 'o e Siasí "kuo pau ke ne fafanga 'a e fiekaia, fakavala'i 'a e telefuá, foaki ki he fefine kuo mate hono unohó, holoholo'i 'a e lo'imata 'o e tamai maté, fakafiemālie'i 'a e mamahí, 'o tatau ai pē pe 'oku kau 'i he siasí ni, pe 'i ha siasí kehe, pe 'ikai kau ki ha siasí, 'o tatau ai pē pe 'e ma'u kinautolu 'i fē" Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmita [2007], 494). Koe'uhí ko e holi 'oku tau ma'u ke tokoni'i e ni'ihí kehé, 'oku fakalele ai 'e he Siasí 'a e tokoni 'ofa fakaetangatá mo e ngaahi ngāue ki he fakalakalaká he funga 'o e māmaní. Hangē ko 'ení, 'i he 2009:

- Na'e 'i ai e 'aho 'e 763,737 na'e ngāue 'ofa ai 'i he ngaahi ngāue'anga uelofea 'a e Siasí.
- Ko e kau faifekau 'e toko 8,000 tupu na'e tokoni 'i he Ngāue Tokoni Fakaelofea.

'I he vaha'a 'o e 1985 mo e 2010, kuo fai ai 'e he Siasí ha tokoni 'ofa fakaetangata ki ha ngaahi fonua 'e 178. 'Oku kau e ngaahi me'á ni 'i he ni'ihí 'o e ngaahi ngāue paú:

- Ko hono fai 'o e tokoni hili e ngaahi mofuike 'i Haiti, 'Initonēsia, mo Sileí; hili ha peau kula 'i Ha'amoá; mo e hili ha matangi mālohi 'i Filipaini.
- Fakapa'anga 'o ha huhu malu'i mīsele 'i 'Afilika.
- 'Oatu ha ngaahi nāunau haisini, nāunau ma'á e fānau valevale toki fā'ele'í, mo e nāunau ako 'e 10.3 miliona.
- Tufaki atu 'o ha toni me'akai 'e 61,000 tupu; toni nāunau fakafaito'o 'e 13,000 tupu; mo ha toni vala 'e 89,000 tupu.

Ki ha fakamatala lahi ange kau ki he polokalama uelofea 'a e Siasí, vakai, www.providentliving.org.

'Olungá: " 'I he'eku talanoa ki hoku ngaahi kaungāme'a 'i he kolisi 'o kau ki he ngāue tokoni, na'a nau fiefia 'i he ngāue na'á ku fai. Ne u fakamatala ange 'a e me'a na'a mau fai peá u vahevahe mo kinautolu e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e Siasí. Ne u ongo'i fiefia 'i he'eku tokoni ki he kakai 'i he ngāue na'a mau fai. Fakamālō ki he Siasí 'i hono 'omai 'a e faingamālie ko 'eni ke mau tokoni ai." —Tipeki Sama

'I to'omata'ú: "Me'a fakafiefia mo'oni ke kau 'i he kau ngāue tokoni 'i he tāfeá. Na'á ku tokoni 'i he valí mo hono tufa 'o e me'akai. Ko ha tāpuaki ma'ongo'onga ke 'i ai mo e kau taki lakanga fakataula'eiki kehé pea malava ke tokoni mo tokanga'i 'a e kakai na'e faingata'a'ia lahi."—'Avina Tōmasi

KO E VEVE 'A E TANGATA 'E TAHÁ KO E MATA'IKOLOA IA KI HE TAHA

*Na'e hoko ha tohi 'oku mata'itohi koula 'a e takafi ko ha mata'ikoloa
ki ha taha na'e fekumi ki he mo'oní.*

Fai 'e Andrej Bozhenov

Ko ha 'aho vela 'eni 'i he fa-
'ahita'u māfaná lolotonga 'eku
ngāue fakaafaifekaú. Na'á ma
lue lalo mo hoku hoá he ngaahi
hala 'o Seni Pitasipēkí 'i Lūsia mo e
'amanaki te ma ma'u ha kau fiefanongo
fo'ou. Ne ma fetaulaki mo
ha tangata matu'otu'a he efiafi ko
iá ofi pē ki homa 'apí pea ma ka-
mata talanoa. Neongo na'e 'ikai ke
ne fakahā mai 'okú ne fie 'ilo ki he
ongoongoleléi, ka na'á ma fakatou
ongo'i pē ke 'oange ki ai ha tatau 'o
e Tohi 'a Molomoná. Na'á ma tohi'i
'i loto 'ema ngaahi talamonū ki aí,
'ema fakamo'oní, mo e tu'asila ke
fetu'utaki mai ai kiate kimauá.

'I he kongá ki mui 'o e efiafi tatau
pē, na'e 'ikai ke ma 'ilo, ka na'e
'alu atu ha talavou ko 'Ilia mo hono
tokouá 'o 'eva. Lolotonga 'ena lue
atu 'i he hala fakapo'uli 'i lalofonuá,
na'e fakatokanga'i 'e 'Ilia 'a e feta-
paki ha lanu koula 'i he takafi 'o ha
tohi na'e li he kekelelé. 'I he'ene
punou hifo ke sio lelei angé, na'á ne
lau e ngaahi mata'itohi lanu koula

'i he tohí—Ko e Tohi 'a Molomoná:
Ko ha Fakamo'oni 'e Taha 'o Sīsū
Kalaisi. Na'á ne to'o hake 'o 'alu mo
ia ki 'api.

'I he 'aho hono hokó, ne u fifili
mo hoku hoá pe te ma ma'u fēfē ha
kau fiefanongo fo'ou. Na'e ha'u e
ngaahi fakakaukau ki hoku 'atamaí:
“'Oku ma feinga 'aki homa lelei tahá
ke kumi ha ngaahi faingamālie fo'ou.
Ko e hā hono olá? Mahalo pē 'oku
fie ma'u ke ma liliu ha me'a 'okú ma
lolotonga fai.”

Hili pē ha momeniti mei ai kuo
tatangi e telefoní. Ne u to'o hake ia.
Na'e fehu'i mai ha le'o mei he tafa-
'aki 'e tahá, “Ko ha 'eletā 'eni? Na'a
ku ma'u ho'o tohi na'e molé 'i he
kolosi'anga lēlué. 'Oku ou fie faka-
foki atu ia.”

Na'á ku hanga hake he taimi pē ko
iá ki he funga laupapa 'oku hili
ai 'eku 'ū tohi folofolá. Ne u taliange,
“Oku 'ikai ke u tui na'e mole ai 'eku
folofolá. 'Ikai, na'e 'ikai ke mole 'eku
Tohi 'a Molomoná, ka ke ma'u ia 'e
koe ke ke lau.”

Na'e talamai 'e he talavou ko
hono hingoá ko 'Ilia, pea ko 'ene

ha'ú mei 'Osa 'i Lūsia ke ngāue 'i
Seni Pitasipeeki.

Na'á ne pehē mai, “'Oku ou fie
'ilo lahi ange kau ki he tohí ni mo ho
siasí. 'E lava nai ke ta fe'iloaki?”

Ne u punopuna he'eku fiefiá. He
na'e 'ikai ko ha me'a ia 'e hoko 'i he
'aho kotoa pē ke telefoni mai ha kau
fiefanongo 'o fokotu'u mai ha taimi
ke mau fe'iloaki ai ke nau ako lahi
ange ki he Siasí.

Ne u tali fiefia ange, “To 'Ilia, 'e
lava pē ke ta fe'iloaki.”

'I he taimi na'a mau fe'iloaki ai mo
'Iliaá, na'á ne fakafanongo lelei mo fai
ha ngaahi fehu'i. Na'á ma fiefia he'ene
fu'u fie fanongo ki he ongoingoleléi.

'I he kongá 'e taha lolotonga
e lēsoní, na'á ku fakaava hake ai
e tatau 'a 'Ilia 'o e Tohi 'a Molo-
moná. 'I he'eku fakaava hake 'a e
'ū peesi 'i mu'á, ne u fakatokanga'i
ha tohinima na'á ku 'ilo'i—ko 'eku
mata'itohi pē 'a'akú! Na'á ku 'ilo'i
ko e tohi tatau pē 'eni ne u 'oange
ki he tangata'eiki matu'otu'á he'aho
ki mu'á. Mahalo na'e li'aki 'e he
tangata'eiki ia e tohí pea toki ma'u
'e 'Ilia. Ne fonu hoku lotó 'i he

fakamālō 'i he'eku fili mo hoku hoā ke 'oange 'a e tohí ki he tangata'eiki matu'otu'á, neongo na'e 'ikai mahino kiate kimaua hono 'uhingá he taimi ko iá.

Ne 'ikai fuoloa mei ai kuo fili 'a 'Iliā ke kau ki he Siasí. Na'e kamata ke ne vahevahe fakamātoato 'a e pōpoaki 'o e ongoongoleleí mo hono kāingá mo e kaungā-me'á foki.

Kuó u 'ilo'i 'oku 'afio'i 'e he Tamai Hēvani 'a e taimi 'oku mateuteu ai ha taha ke tali 'Ene folofolá. 'Okú Ne fie ma'u kitautolu, ko e kau faifekau mo e kāingalotu 'o Hono Siasí, ke tau fakahoko 'Ene ngaahi fekaú mo fakavaivai ki Hono finangaló lolotonga 'etau feinga ke vahevahe 'a e ongoongoleleí. 'I he me'á ni na'e 'osi 'afio'i 'e he 'Otuá neongo he 'ikai mahino ki he tokotaha na'e fuofua 'oange ki ai 'ema Tohi 'a Molo-moná 'a hono mahu'ingá, ka he 'ikai pehē 'a 'Iliā ia (vakai, 1 Nifai 19:7). ■

Kei Hoko Atu Pē Ho’o Kakaú

‘O ku manako ‘a e ta’ahine ta’u hongofulu mā ua ko Mōnika Sailí he kakaú. Ko e taha ia ‘o e kau kakau kei talavou tu’ukimu’a taha ‘i Nu’u Silá. Mahalo pē ‘oku ‘i ai hano kongā ika.

Mahalo ‘oku ‘ikai mo’oni ‘a e pehē ia ‘oku ‘i ai hano kongā iká. Ka ko e ‘uhinga kehe pē ‘oku lelei aí ko e lahi ‘ene ako kakaú.

‘Oku ‘i he vai kaukau ia ‘i he houa ‘e ua he pongipongi Mōnitē, Pulelulú, mo e Falaitē he taimi 5:00 a.m. ‘Okú ne lele leva he Tūsitē, Tu’apulelulú, mo e Tokonakí he tuku ‘a e akó.

Ko e kongā ‘o e kakaú ‘oku si’isi’i taha ‘ene sai’ia aí ko e kakau fakapepé, ‘o hanga hono kumukumú ki ‘olunga pea kakau ‘aki hono nima ‘e taha ‘o fetongitongi mo hono nima ‘e tahá ‘i he mīta ‘e 100 kotoa pē. “Oku ongo ‘aupito ‘eni ki ho ongo umá,” ko ‘ene laú ia.

Ka na’á ne ‘ilo’i kapau te ne fo’i he taimi ‘oku faingata’a aí, he ‘ikai toe faingofua ange ia. ‘I he’ene fai ‘a e ngāue ‘oku faingata’a, ‘okú ne toe mālohi ange ai.

Ngāue Faingata’a mo e Taimi Faingata’a

Na’e ‘aonga kotoa e ngāue faingata’a ko iá. Na’e kamata pē ‘ene ma’u mētalí ‘i hono ta’u 10. ‘I hono ta’u 11 kuó ne kau ‘i he toko 10 lelei taha ‘a

e fonuá ma’a hono to’ú ‘i he kakau fakapepé. Na’e fili ia ‘i hono ta’u 12 ke kau ‘i ha nofo kemi mo e timi fakafonuá ke fakalakalaka ‘a e kakaú pea na’e fili ke ne fe’auhi kakau mo ha ni’ihi mei ha ngaahi fonua kehe ‘i he Sipoti ‘a e ‘Ousēniá ‘i Ha’amoá.

‘Okú ne pehē, “Na’e talamai ma’u pē ‘e he’eku tamaí, ‘Oku tupu ‘a e lavame’á mei he ngāue mālohí. ‘Oku ‘ikai ke ke nofo nofo pē pea ke lava’i.”

Na’e ‘ilo’i ‘e Mōnika ‘oku mo’oni ‘eni ‘i he kakaú, pea na’á ne ‘ilo’i ‘oku hoko mo’oni foki ‘i he mo’uí ‘i he taimi na’e mālōlō fakafokifā ai ‘ene tamaí hili e hoko hono ta’u 11.

‘Oku pehē ‘e Mōnika, “Na’á ku vāofi ‘aupito mo ‘eku tamaí. Ko ia na’á ne ‘ai ke u kamata kakaú. Na’á ne ‘ave au ki he’eku ngaahi ako kakaú mo ‘eku ngaahi fe’auhi kakau kotoa pē. ‘I he’ene mālōlō, ne u ongo’i na’e ‘ikai toe ‘i ai ha taha ke ma talanoa.”

‘Oua Na’á Ke Fo’i

Ko e me’a faingata’a ‘a e mole ‘a ‘ene tamaí. Ka ‘oku ‘ikai fo’i ‘a Mōnika he ngaahi ako kakau ‘oku faingata’a, ‘i he mate ‘a ‘ene tamaí, pea he ‘ikai foki tuku ai ‘ene tui ki he Tamai Hēvaní.

‘Okú ne pehē, “Ko hoku fa’ifa’itaki-‘angá ‘eku tamaí. Na’á ne ako’i au ‘i

*Kuo 'ilo 'e Mōnika Saili he 'ikai
toe faingofua ange 'a e mo'ui ia 'i
he'ete fo'i he taimi faingata'á.*

'OUA NA'Á KE FO'I!

" 'Oku 'ai pē pea 'i ai ha ngaahi

'aho faingata'a kiate kitautolu takitaha. 'Oua na'á ke hoha'a. 'Oua na'á ke fo'i. Fakasio 'a e ki'i huelo ko ia 'o e la'á 'e hā mai he ngaahi konga 'aó."

Palesiteni Gordon B. Hinckley (1910–2008), "The Continuing Search for Truth," *Tambuli*, Feb. 1986, 9.

Kuo ikuna'i 'e Mōnika ha ngaahi taimi faingata'a 'i he tokoni 'a 'ene fa'eé. Na'á ne 'ilo'i he 'ikai lava 'e he ngaahi me'a 'oku faingata'á 'o ta'ofi 'ene fiefiá.

he founa ke mo'ui 'aki e ongoongoleléi."

Talu 'ene mālōlō mo e kamata ako folofola 'a Mōnika kimu'a pea toki mohé, 'o ne pehē "ko e feinga pē ke u 'ulungāanga 'aki." 'Okú ne taukave'i e ngaahi me'a 'oku tui ki aí 'i 'apiako. 'Okú ne pehē, " 'Oku lahi e ngaahi fehu'i 'oku fai mai kau ki he Siasí." Pea ko ia 'oku fai hiva 'i he uōtí.

'Oku pehē 'e Mōnika, "'Oku ou monū'ia he'eku hoko ko e mēmipá. 'Oku fakafiemālie'i au 'i he taimi 'oku ou fu'u loto hoha'a aí."

Mālohiange 'i he Ngata'angá

'Oku kei 'ofa pē 'a Mōnika ki he'ene tamaí. Ka 'oku pou pou'i ia 'e he'ene fa'eé mo hono fāmilí 'o kei hoko-hoko atu pē 'ene kakaú.

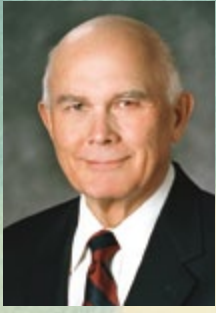
'Oku fonu 'ene mo'uí 'i he ngaahi lēsoni tā pianó mo

e tā vaioliní, ngaahi fakataha alēlea 'a e fānau akó, kakaú, Fakalakalaka Fakatāutahá, mo hono tataki e hivá lolotonga e houlotu sākalamēnití.

'Oku te'eki ai ke ne 'ilo pe ko e hā e tu'unga 'e a'u ki ai 'ene kakaú pe ko e hā hono fuoloa 'ene kei kakaú. Ka, 'okú ne 'osi fakapapau'i te ne piki pē he ongoongoleléi 'o a'u ki he ngata'angá.

'Oku pehē 'e Mōnika, "Taimi 'e ní'ihī 'oku faingata'a e mo'uí. Ka te tau mālohi ange 'i hono fai 'o e ngaahi me'a 'oku faingata'á. Ko e me'á ke kei hokohoko atu pē ho'o kakaú." ■

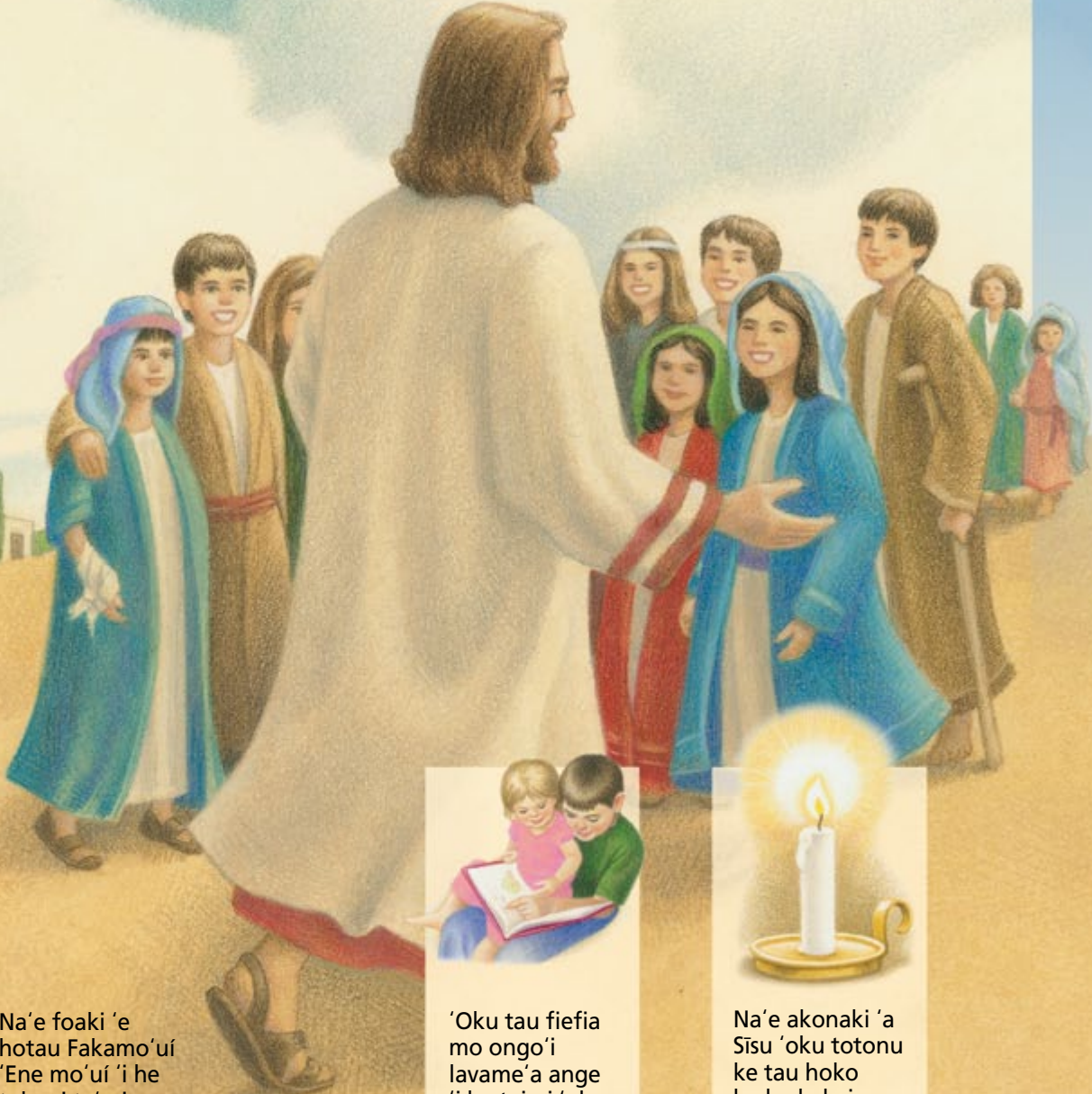
Ke mamata 'i ha ngaahi tā lahi ange mei he talanoa ko 'ení, hū ki he liahona.lds.org.

Ko e hā 'oku mahu'inga ai ke tokoni ki he ni'ihī kehé?

Mei he "Tokoni Ta'esiokitā," Liahona, Mē 2009, 93–96.

Ko hono vahe-
vahe mai 'e
'Eletā Tāleni
H. 'Oakesi 'o e
Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uā ha ni'ihī
'o 'ene ngaahi
fakakaukau ki
he kaveingā ni.

'Oku tau
fakamo'oni'i 'i
he'etau ma'u 'a
e sākalamēnitī 'i
he uike takitaha
'a 'etau tukupā
ke tauhi ki he
'Eikī mo tokoni
ki hotau kāingā.

Na'e foaki 'e
hotau Fakamo'uī
'Ene mo'uī 'i he
tokoni ta'esiokita. Na'a Ne
akonaki 'oku
totonu ke tau
takitaha muimui
'iate la 'aki 'etau
fakafisi mei he
ngāue siokitā 'o
tokoni'i e ni'ihī
kehé.

'Oku tau fiefia
mo ongo'i
lavame'a ange
'i he taimi 'oku
tau ngāue mo
tokoni ai 'i he
me'a 'oku tau
foaki atú, kae
'ikai ko e me'a
'oku tau ma'u
maí.

Na'e akonaki 'a
Sīsu 'oku totonu
ke tau hoko
ko ha kakai
mahu'inga mo
makehe 'oku
muimui 'iate la,
pea ke tau ulo
atu ki he kakai
kotoa pē.

Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau
Palesitenisi 'Uluaki

Ko Hono Tataki Koe ki 'Apí

Oku finangalo 'etau Tamai Hēvani 'ofá ke toe foki ange ki 'api kiate Ia 'a 'Ene fānau fakalaumālie kotoa pē. Na'á Ne fekau'i mai Hono 'Alo ko Sīsū Kalaisi ke tofa ha hala 'oku malú. Na'á Ne toe tuku foki ha kau faifakahinohino mo ha kau faifakahaofi mo'ui ke tokoni'i 'Ene fānau 'i he halá. 'Oku hoko 'a e mātu'á, ngaahi tuonga'ané mo e tuofāfiné, kuí, mehikitangá, mo e fa'ē-tangatá ko ha kau faifakahinohino mo ha kau faifakahaofi mo'ui ivi mālohi.

'Oku tokoni foki mo kinautolu 'oku ngāue he Palaimeli 'i hono tataki 'o e fānau. 'I he kei talavou ange 'a ha fefine 'e taha, na'á ne kau 'i he poate lahi 'a e Palaimeli 'o tokoni 'i hono fa'u 'o e moto 'a e FKT. Na'á ne faiako 'i he Palaimeli hono uōtí 'o a'u ki he mei hoko hono ta'u 90. Na'e lava pē ke ongo'i 'e he fānau íkí

'ene 'ofa 'iate kinautolú. Kae mahulu angé 'a 'enau ako ke ongo'i mo 'ilo'i 'a e Laumālie Mā'oni'oní koe'uhí pē ko 'ene fa'ifa'itaki'angá.

'I he ho'atā 'e taha na'e 'ave ai 'e hoku uai'fi 'ema tamasi'i lahi tahá ki he 'api 'o ha fefine na'á ne ako'i ia he laukongá. Na'e fie ma'u ke u foki mai mei he ngāué 'o 'omi ia ki 'api.

Na'e tuku vave 'ene kalasí mei he taimi ne mau 'amanaki ki aí. Na'á ne loto falala pē 'okú ne 'ilo'i 'a e hala ki 'apí. Ko ia na'á ne kamata ke lue lalo. Hili ha'ane lue he meimei kilomita 'e taha, na'e kamata ke fakapo'uli. Na'á ne kei fu'u mama'o mei 'api.

Na'e nenefu 'ene sio ki he maama 'o e ngaahi kā na'e lele fakalaka hake aí 'i he'ene tangí. Na'á ne 'ilo'i 'okú ne fie ma'u tokoni. Ko ia na'á ne mavahe mei he halá peá ne ma'u ha feitu'u ke ne tū'ulutui ai.

Na'á ne fanongo 'i he 'ulu'akaú

FAKAHINOHINO KI HE FKT

Na'e fakamatala 'a Palesiteni 'Aealingi 'o kau ki ha faiaiko Palaimeli na'e tokoni ki hono fa'u 'o e moto 'a e FKT: Fili ki he Totonú. Kuo tokoni 'a e moto ko 'ení 'i ha ngaahi ta'u lahi ki hono fakahinohino 'i 'o e fānāu ke fai 'a e ngaahi fili 'oku lelei. 'Oku 'i he [lea faka-Pilitāniá] 'a e fo'i mama 'oku hā atu hení.

KO HAI HOMOU KAU FAIFAKAHINOHINÓ?

Na'e pehē 'e Palesiteni 'Aealingi kuo tuku mai 'e he Tamai Hēvaní ha kau faifakahinohino mo ha kau faifakahaofi mo'ui 'i he māmaní ke tokoní 'i 'a e fānāu ke nau toe foki atu kiate la. 'E lava ke ke tā ha fakatātā 'o ha ní'ihí 'o e kakai kuo tuku mai 'e he Tamai Hēvaní ke fakahinohino 'i koé. Pe ko ha'o fai ha ki'i tohi 'o fakamālō ki ha taha 'o e kakai ko 'ení 'i ha me'a na'á ne fai ke tokoní 'i ai koe.

KO HA TAKI 'O E
SIASÍ PE MĒMIPA
KEHE PĒ 'O E SIASÍ

KO HA MĀTU'A PE
MĒMIPA 'O E FĀMILÍ

KO HA FAIAKO

KO HA MĀTU'A PE
MĒMIPA 'O E FĀMILÍ

ki ha le'o na'e ha'u fakahangatonu kiate ia. Ko ha ongome'a na'a na fanongo mai ki he'ene tangí. Na'á na pehē ange, " 'E lava ke ma tokoni atu?" Na'á ne talaange 'okú ne hē pea 'oku fie 'alu ki 'api. Na'á na 'eke ange pe 'okú ne 'ilo 'i e fika telefoni hono 'apí mo e tu'asilá. Na'e 'ikai. Na'á na 'ave ia ki hona 'apí 'a ia na'e ofi mai pē ai. Na'á na 'ilo homau hingoa fakafāmilí 'i ha tohi telefoni.

'I he'eku ma'u e telefoní, ne u lele ke fakahaofi ia, mo e loto hounga'ia na'e 'i ai ha kakai anga'ofa na'e nofo atu 'i he hala ki hono 'apí. Pea ne u hounga'ia ma'u pē ne ako 'i ia ke lotu 'i he loto tui 'e 'i ai e tokoni 'i he taimi 'e hē aí.

'Oku ou fakamo'oni 'oku 'ofa 'a e 'Eikí 'iate kimoutolu mo e fānau kotoa pē 'a e 'Otuá. 'I ho'omou muimui ki he fakahinohino fakalaumālie 'i he Siasi mo'oni ko 'eni 'o Sisū Kalaisí, 'e lava ke mou a'u lelei ki hotau 'api mo e Tamai Hēvaní mo e Fakamo'uí. ■

Mei ha lea 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2010.

'E lava ke ke faka'aonga'i 'o e lēsoni mo e 'ekitititi ko 'ení ke lahi ange ai ho'o 'ilo ki he kaveinga 'a e Palaimelí ki he māhina ní.

Ko e Temipalé Ko e Fale Ia 'o e 'Otuá

"Oku faka'atā foki 'e he ngaahi ouau mo e ngaahi fuakava topu-tapu 'i he ngaahi temipale toputapu ki he tokotaha kotoa pē ke ne foki ki he 'ao 'o e 'Otuá pea mo e ngaahi fāmili ke fakataha 'i 'o ta'engata" ("Ko e Fāmili: Ko ha Fanongonongo ki Māmani").

Fai 'e JoAnn Child mo Cristina Franco

Ko e hā ho'o ongó 'i he taimi 'okú ke sio ai ki he faka- 'ofo'ofa 'o e temipalé? 'Oku ha'u nai e ngaahi lea ko 'ení ki ho'o fakakaukau: " 'Oku ou fie sio he temipalé. Te u 'alu ki ai ha 'aho?"

'I he taimi 'e ni'ihí 'oku hiva'i ai 'e he fānaú 'a e fo'i hiva ko e "Fie Siofia ha Temipalé,"¹ 'oku nau fie 'alu ki he temipalé 'i ha 'aho, ka 'oku 'ikai mahino kiate kinautolu hono 'uhinga 'o e 'i ai e ngaahi temipalé, me'a 'oku hoko 'i he temipalé, pe me'a kuo pau ke nau fai kae lava ke nau hū ai ki lotó. Tau fekumi angé ke tau 'ilo lahi ange ki he temipalé.

Ko e hā hono 'uhinga 'o e ngaahi temipalé?

Na'e folofola 'a e 'Eikí, "Langa ha fale ki hoku hingoá, ke 'afio ai 'a e Fungani Mā'olungá" (T&F 124:27). 'Oku 'afio e Laumālie 'o e 'Eikí 'i Hono ngaahi temipalé. Ko e temipalé ko e fale ia 'o e 'Otuá. Ko ha feitu'u 'oku tau fai ai 'a e ngaahi fuakava (pe ngaahi

palōmesi) mo e Tamai Hēvaní. 'E lava ke tau toe nofo fakataha mo Ia kapau te tau tauhi 'etau ngaahi fuakavá.

Ko e hā e me'a 'oku hoko 'i he temipalé?

Kuo pau ke papitaiso 'a e kakai kotoa pē ka nau foki hake ki he Tamai Hēvaní. Na'e tokolahi ha fānaú 'a e Tamai Hēvaní kuo nau mālōlō 'oku te'eki ai papitaiso kinautolu. 'I he hoko pē ho ta'u 12, 'e lava ke ke papitaiso 'i he temipalé ma'á e kakai ko iá kae lava ke nau ma'u 'a e ngaahi tāpuaki tatau.

'Oku lava foki ke tau ma'u ha 'enitaumeni pe me'a'ofa 'i he temipalé. Ko e me'a'ofa ko 'ení ko e palōmesi ia 'e lava ke tau ma'u 'a e mo'ui ta'engatá kapau te tau tauhi e ngaahi fekau.

'E lava ke sila'i ha husepāniti mo ha uaifi 'i he temipalé ke hoko ko ha fāmili ki he nofo taimí pea mo 'itāniti. 'A ia ko hono uhingá, kapau te na mo'ui taau, te na mali ki he

ta'engatá pea te na fakataha mo 'ena fānaú ko ha fāmili ta'engata.

'Oku fakahoko 'a e me'a kotoa pē 'i he temipalé 'i he lakanga fakataula'eikí, pe mafai 'o e 'Otuá.

'E founga fēfē ha'aku teuteu ke hū ki lotu 'i ha 'aho?

Kuo pau ke 'oua na'á ke toe si'i hifo he ta'u 12 ka ke hū ki lotu he temipalé. Kuo pau ke papitaiso mo hilifakinima koe. Kuo pau ke ke tui ki he Tamai Hēvaní mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí. Kuo pau ke ke tui ki he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Kuo pau ke ke tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e Tamai Hēvaní. 'E 'initaviu koe 'e ho'o pīsopé pe palesiteni fakakoló ke fakapapau 'i 'okú ke mo'ui taau ke hū he temipalé, pea te ke ma'u ha lekomeni temipale ke ke fakahā 'i he temipalé. 'Oku 'uhinga ho'o ma'u ha lekomeni 'okú ke mo'ui 'i he founga totonú ke ke hū ai ki lotu.

'I he taimi 'okú ke nofo ma'u ai 'i he hala 'okú ne 'ave koe ki he temipalé, te ke mateuteu leva ke

'alu ki ai "ke ke ongo'i 'a e Laumālie Mā'oni'oni, ke ke fakafanongo pea ke lotu.

He ko e temipalé ko e fale ia 'o e 'Otuá, ko ha feitu'u 'o e 'ofa mo e faka'ofa'ofa."² ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "Fie Siofia ha Temipale," *Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 99.
2. "Fie Siofia ha Temipale," 99

‘EKITIVITĪ

Sio ki he ongo fakatātaā fakatou’osi. Ko e fāmili fē ‘oku mateuteu ke ‘alu ki ha ‘oupeni hausi ‘a e temipalé? (1) Siakale’i ‘i he fakatātā ‘uluakī ‘a e ngaahi me’a ‘oku tokoni ki he fāmili ke nau mateuteu ai ke ‘a’ahi ki he temipalé. (2) Siakale’i ‘i he fakatātā ‘e tahā ‘a e ngaahi me’a ‘oku fie ma’u ke liliu ‘e he fāmili ka nau mateuteu ai ke nau oó. (3) Fakakaukau ki ha me’a ‘e ua ‘e lava ke ke fai ke ke teuteu ai ke ‘alu ki he temipalé ‘i ha’o fu’u lahi ange. Tohi e ongo me’a ko iā ‘i lalo he ongo fakatātaā.

Ko e me’a ‘e taha te u fai ke teuteu ai ke ‘alu ki he temipalé ko e _____.

Ko e me’a ‘e taha te u fai ke teuteu ai ke ‘alu ki he temipalé ko e _____.

Ko ha 'Aho Paionia 'i Tahiti

Fai 'e Maria T. Moody

O ku sai'ia e fānau 'o e Siteiki Pape'ete Tahiti he kau paioniá! Na'a nau fakataha mai mo 'enau mātu'á ki ha 'ekitiviti fakasiteiki 'o e 'Aho Paioniá ke fakalāngilangi 'i e kau paionia ne nau fononga ki he Tele'a Sōlekí 'i he 1847.

Na'e fa'u 'e he uooti takitaha ha salote paionia—na'e fa'u 'aki e ni'ihī ha ngaahi va'e pasikala pea taha 'aki ha fanga hoosi na'e fa'u 'aki ha papa fefeka. Na'e laka 'a e fanaú, fai e ngaahi va'inga faka-paioniá, mo nau ifo'ia hono kai e me'akai ifó.

Ko ha 'aho makehe foki 'a e 'Aho Paioniá ke manatua ai 'a e kakai 'i he fonua kotoa pē 'oku nau tali 'a e ongoongoleléi mo tokoni ki hono ako'i ia ki he ni'ihī kehé. Ko e kau paionia kotoa foki mo e kakai ko 'eni! ■

Na'e tui 'e he fānili ko 'eni ha ngaahi tatā, 'ēpani, mo e ngaahi talausese na'e lanu tatau.

Na'e toho 'e he fānau tangata ko 'eni 'a e salote fakafale honau uōti 'i he laká.

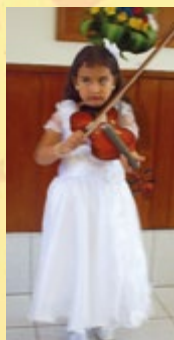

Na'e tui 'e ha ni'ihī 'o e fānau fefiné 'a e piva mo e tatā 'o e kau paioniá.

Na'e tui 'e ha ni'ihī 'o e fānau tangatá 'a e tatā mo e holoholo.

Ko 'Etau Pēsí

Ko e 'ofa'anga mo e fiefia'anga 'o Petu-lisa mo Loló 'a 'ena ki'i ta'ahine ta'u 5 ko Mēsia V. mei Peluú. 'Okú ne 'i he kalasi FKT he Palaimeli, pea 'oku 'i ai hono fo'i mama FKT. 'Okú ne manako he valivali 'o e ngaahi fakatātā 'i he Liahonā, pea ko e himi 'okú ne sai'ia taha ai ko e "Fā-nau Au 'a e 'Otuá."

'Okú ne sai'ia ke tokoni 'i hono toka-nga'i 'o e fānau iiki angé, pea ne tokoni ki he'ene faiakó 'i hono tāmāte'i e palaki-poé. 'Okú ne tā e vaioliní. 'Okú sai'ia 'a Mēsia he efiafi fakafāmilí 'i 'apí pea fiefia he 'alu ki he lotú. 'Okú ne 'ofa 'i he Tamai Hēvaní pea 'okú ne 'ilo'i 'oku 'ofa foki mo e Tamai Hēvaní 'iate ia.

Sei O., ta'u 10, Pelū

'I-meili mai ho'o tā fakatātāá, taá, fakamatala 'o ha me'a na'e hoko, fakamo'oni, pe ko ha tohi ki he liahona@ldschurch.org, mo e "Our Page" 'i he laine ki he kaveingá. Ko e me'a kotoa pē 'oku fakahū mai kuo pau ke fakakau mai ai 'a e hingoa kakato 'o e fānau, tangata pe fefine mo hono ta'ú, fakataha mo e hingoa 'o e mātu'á, uōtí pe koló, siteikí pe vahefonuá, pea mo e tohi fakangofua 'a 'ene mātu'á ('e tali pē kapau 'e 'i-meili mai) ki hano faka'aonga'i e tā 'o e fānau mo e me'a na'e fakahū mai. 'E lava pē ke 'ētita'i 'a e me'a 'oku fakahū mai ke mahino pe lōloa fe'unga.

Kuilamoi T., ta'u 8, Venesuela

Sela D., ta'u 6, Palāsila

KO HA FĀMILĪ TA'ENGATA

Na'e sila'i homau fāmilí 'i he Temipale Sōlekí 'i 'lutā, 'i he 'aho 23 'o 'Aokosi 2008. Ko hono fakahoko ia 'emau misí. Na'a mau takai mama'o hake ki ai—ko ha fononga lōloa mo fakaongosia, ka na'e fe'unga pē mo hono mahu'ingá. Na'a mau tau po'uli atu ki 'lutā, pea ko e 'uluaki me'a pē na'a mau faí ko 'emau o 'o sio he temipalé. Na'e faka'ofa'ofa 'aupito 'i he ulu e ngaahi maama aí he po'ulí. Na'a mau sila 'i he hili ha 'aho 'e ua mei ai. Na'e tokoni mai 'a e kau fāfine 'oku nau tokanga'i e fānau 'i he temipalé ki hono tui homa teunga hina mo hoku tuofefinē. Na'a ma o leva ki he'ema ongomātu'á. Ne u ongo'i hangē ko ha'aku 'alu ke fe'iloaki mo Sísuú. Na'a mau fiefia 'i he'ema silá! 'Okú ou 'ilo'i 'eni te u lava 'o nofo mo hoku fāmilí 'o ta'engata.

Tiini F., ta'u 5, Sulí Lanikā

Ko e Uiui‘i

“Langa ha fale ki hoku hingoá, ‘io ‘i he potú ni, koe‘uhí ke mou fakamo‘oni‘i ‘a kimoutolu kiate au ‘oku mou faivelenga ‘i he ngaahi me‘a kotoa pē ‘oku ou fēkau kiate kimoutolú” (T&F 124:55).

Fai ‘e Corine Pugh

Makatu‘unga ‘i ha talanoa mo‘oni
‘a e paionia ko Sione Kālingi

Ne ongo mai e le‘o e fa‘ē ‘a ‘Aisaké, “Aisake, ‘Aisake, ‘oku fie ma‘u koe ‘e ho‘o tamaí ki ‘ā pulu.”

Ne mālanga hake ‘a ‘Aisake ‘o sio ki tu‘a he matapā sio‘atá. ‘Io, kuo hopo hake e la‘aá, pea kuo taimi e ngāué. Na‘e hifo a ‘Aisake mei mohenga ‘o to‘o mai hono soté. Na‘e lava ke ne fanongo ki he tangi mai ‘a e fanga pulú.

‘I he‘ene hū atu ki tu‘a he matapā ‘o peitó, na‘á ne sio ki hono taki mai ‘e he‘ene tamaí ‘a e fu‘u pulu motu‘a ko Tailasí he matapā ‘o e ‘aá.

Na‘e ‘eke ange ‘e ‘Aisake, “Tangata‘eiki, ko ho‘o ‘alu pongipongia ki fē?”

“Ki he tafa‘aki ‘ā pē ‘e tahá. ‘Oku ou fie ma‘u ke ke pukepuke ‘a e kane kelení kae tu‘u ma‘u ‘a Tailasi.”

Na‘e tangi e fu‘u pulú ‘o hangē ko ha‘ane ‘eke ange, “Ko e hā e me‘a ‘oku hoko he pongipongi ní?” Ka ‘i hono pukepuke hake ‘e ‘Aisake ‘a e kané ‘i hono lalo ihú, na‘e nonga hifo ‘a Tailasi pea kamata ke ne kai e kelení. Na‘e hanga ‘e he tangata‘eiki ‘o nono‘o ki he ‘aá ‘a e maea na‘e ha‘i ‘akí lolotonga ‘ene kaí.

‘I he hū atu ‘a e fine‘eiki ‘i he matapā ‘i mu‘á, na‘e kole ange ‘e he tangata‘eiki, “Emeline, ‘oku ‘i ai ‘eku ki‘i ngāue makehe ‘oku fai. Kātaki mu‘a ‘o ‘omai ‘a e peni tufunga mata fālahí mei he tesí?”

‘I he foki mai ‘a e fine‘eiki mo e penivahevahé, na‘e fakatokoto ‘e he tangata‘eiki ha ‘ū la‘ipapa ‘i he kekekelé. Hili ha‘ane siofi fakalelei ‘a Tailasi, na‘e kamata leva ke ne tā fakatātā ‘i he papa hamolemole lanu engeengá.

Na‘e ‘eke ange ‘e ‘Aisake, “Ko e hā ho‘o me‘a ‘oku faí, Tangata‘eiki?”

Na‘e fakamatala ange leva ‘e he tangata‘eiki, “Kuo tuku mai ha ngāue mahu‘inga ke ma fai mo Misa Footihami ma‘á e tempalé. ‘Okú ma tokoni ki hono fa‘u ‘o ha pulu ‘e 12 ke nau pukepuke hake ‘a e fai‘anga papitaisó.

Ko ‘eku tā e sippingá pea ko Tailasi leva ‘oku tā fakatatau ki aí.”

Na‘e mālanga hake e fo‘i ‘ulu ‘o Tailasí he‘ene fanongo ki hono hingoá, peá ne toe foki pē ki he‘ene kai pongipongi.

Na‘e sio pē ‘a ‘Aisake kae tā ‘e he‘ene tamaí ha ‘ū laine lōloa mo fālahi. Na‘á ne pehē ange, “‘Oku kamata ke ‘asi tatau tofu pē mo Tailasi. Ka ko e hā na‘á ke fili ai iá?”

“Koe‘uhí he ‘okú ne sino mālohi pea ko e pulu lelei taha ia kuó u mamata aí. Sio ki he anga ‘ene tu‘ú? Hangē pē ‘okú ne ‘ilo‘i hono mahu‘ingá. Pea ‘oku talangofua foki ‘a Tailasi.”

“Ko ha uiui‘i mātu‘aki makehe ‘a e ngāue ko ‘ení. ‘Ikai ko ia, Tangata‘eiki?”

“‘Io, ‘e hoku foha. ‘Oku ou fakamālō na‘e kole mai ke u tokoni.”

Na‘e amoamohi ‘e ‘Aisake ‘a e kia ‘o Tailasí. Na‘e lava ke ne ongo‘i ‘a e mālohi e uoua ‘o e pulú. Na‘á ne fanafana ange, “Ko ha lāngilangi ‘eni mo‘ou.”

Na‘e fai ‘e ‘Aisake ‘ene ngaahi ngāué ‘o ‘osi vave. Na‘a mo ‘ene ngaahi fo‘i pinefō ‘akau tōseni ‘e ua angamahení, na‘e vave ange ‘ene tutu‘u kinautolú ‘i he anga mahení. Na‘á ne ‘ilo‘i ko ‘ene ‘osí pē ‘e ‘i ai leva hono taimi ke fai e me‘a ‘oku loto ki aí.

Na‘e fie tā fakatātā ‘a ‘Aisake he ‘ahó ni. Kuo ‘osi fakangofua ia ‘e he‘ene ongo-mātu‘á ke tā fakatātā ‘i he tofunangá ‘aki e malala mei he fefie kuo velá. Na‘e ma‘angofua pe ‘a e malalá, pea na‘e lava ke ne faka‘aonga‘i ia ke tā ‘aki ha ngaahi laine fālalahi pe fāsi‘i.

‘I hono tā ‘e ‘Aisake ‘a Tailasí, na‘á ne fakakaukau ki he‘ene tamaí mo e tempale faka‘ofu‘ofa ko ia na‘e lolotonga langa ‘i Nāvuú. Kapau na‘e sino mālohi mo talangofua ‘a ‘Aisake ‘o hangē ko Tailasí, mahalo ‘e fili ia ‘e he ‘Eiki ke ne ngāue ‘i he tempalé, ‘o hangē pē ko ‘ene tamaí. ■

“Vahevahe ho ngaahi talēniti, he ko e me’a ‘oku tau loto fiemālie ke vahevahe atū, ‘oku tau ma’u ia.”

Palesiteni Thomas S. Monson,
“The Spirit of Relief Society,”
Ensign, May 1992, 101.

TĀ FAKATĀTAATĀ E JIM MADSEN.

Fakataha 'o Ta'engata

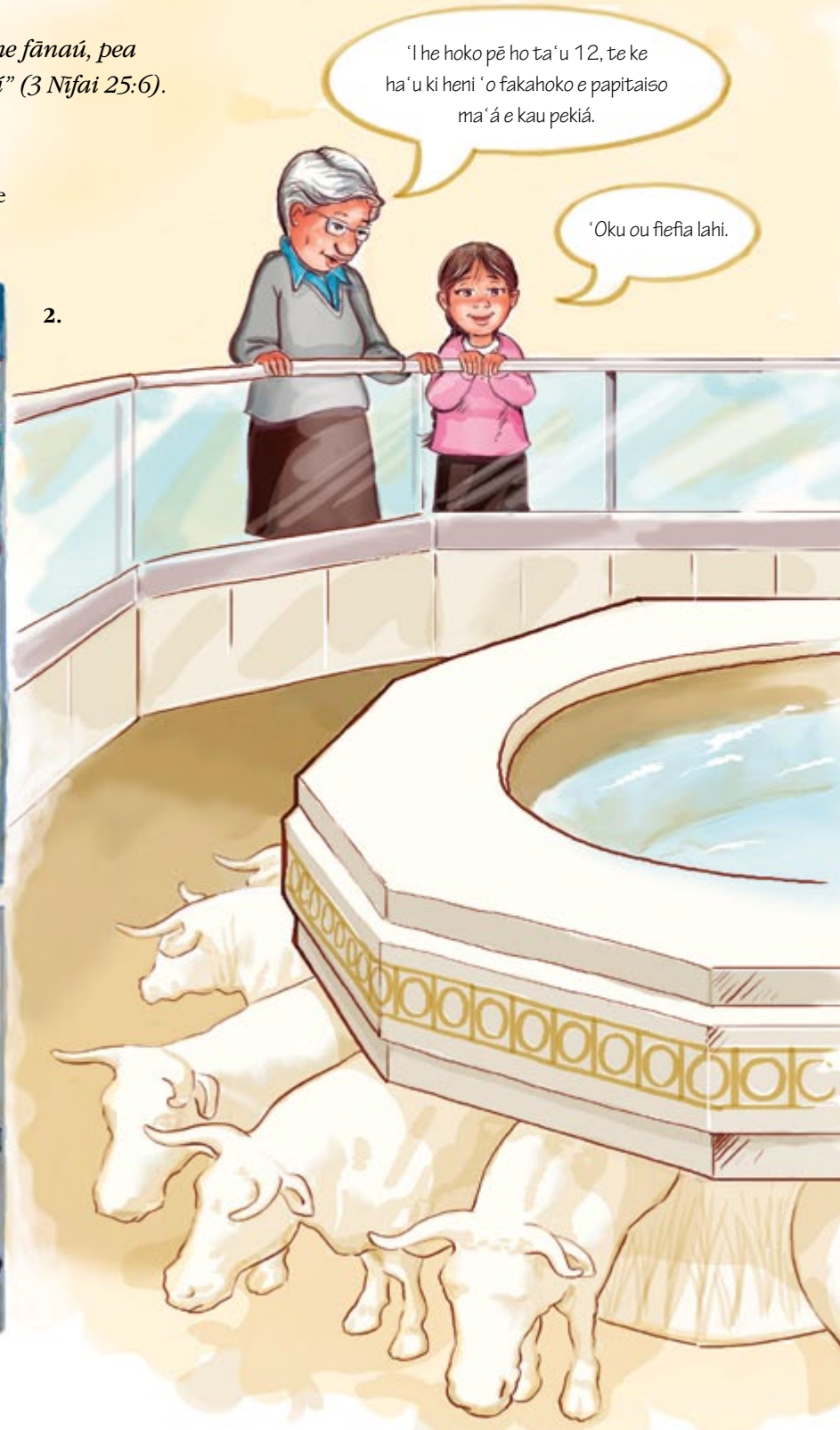
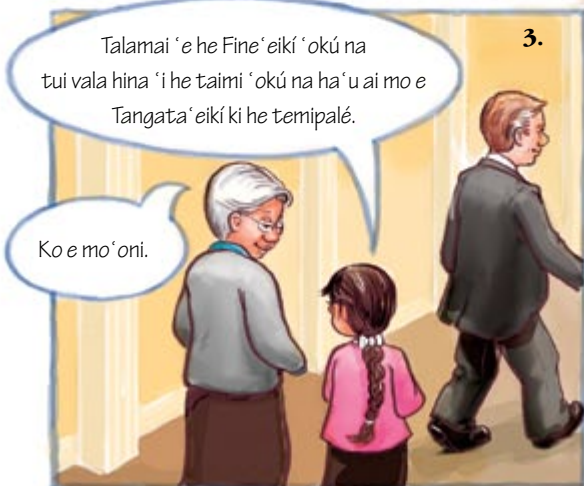
Fai 'e Rebecca Cornish Talley

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Pea te ne liliu 'a e loto 'o e ngaahi tama'i ki he fāna'u, pea mo e loto 'o e fāna'u ki he'enau ngaahi tama'i" (3 Nīfai 25:6).

1. Na'e fakaafe'i 'e 'Olivia 'ene kuifefine ke na ō ki he 'oupeni hausi 'o e temipale na'e ofi ange ki honau 'apí kimu'a pea toki fakatapu'i.

2.

4.

'E fakahoko e ngaahi silá he loki ko 'ení.
Tú'u 'i mu'a he sio'ata ko 'ení 'o sio ki he
tafa'aki 'e taha 'o e loki. Ko e hā e
me'a 'okú ke sio ki aí?

Hangē 'oku tau hokohoko
atu pē 'o a'u ki he ta'engatá.

Hangē pē ko hotau fāmili, ko ia? Te tau toe
sio foki ki he 'eku Kuitangatá 'i ha 'aho.

'Okú ke mo'oni. Kapau te tau tauhi e
ngaahi fekaú, 'e lava ke tau fakataha mo
ho'o Kuitangatá pea mo hotau fāmili he
kuo 'osi sila 'i kitautolu 'i he temipalé.

5. Na'e muimui atu 'a 'Olivia mo 'ene Kuifefiné 'i
he tokotaha takimamatá ki he loki silesitiale 'o
e temipalé.

'Okú ou sai'ia he ongo 'oku
ma'u heni. 'Okú ou ongo 'i fiefia.

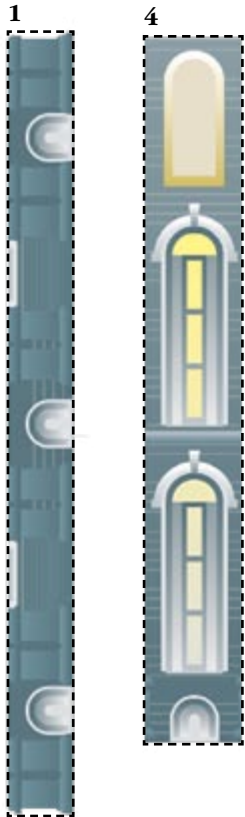
Mo au pē.

6.

'Okú ou 'ofa he temipalé. 'I he 'eku
fu'u lahi angé, 'e 'i ai e 'aho te u toe foki mai
'o mali 'i heni. 'Okú ou fiefia 'oku lava ke fakataha
hotau fāmili kotoa 'o ta'engata—'o a'u ki
he 'eku Kuitangatá.

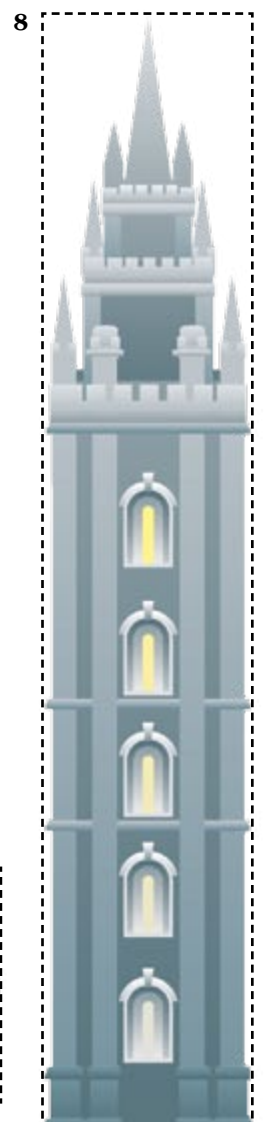
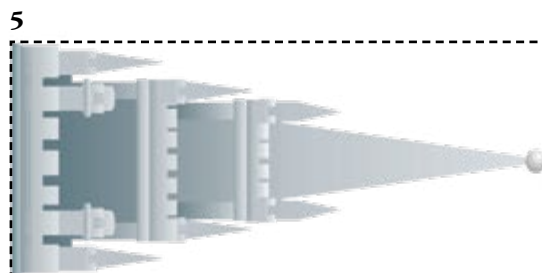
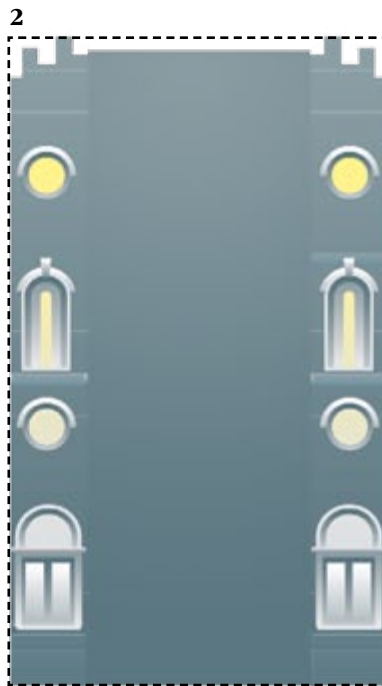
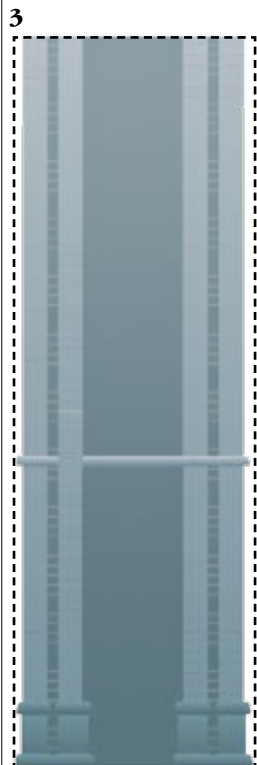
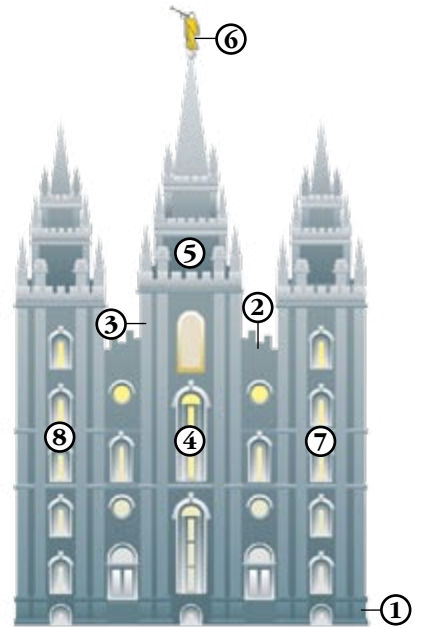
Ko ia. 'Okú ou fakamālō
koe' uhi ko e temipalé, 'oupeni hausí,
pea mo koe.

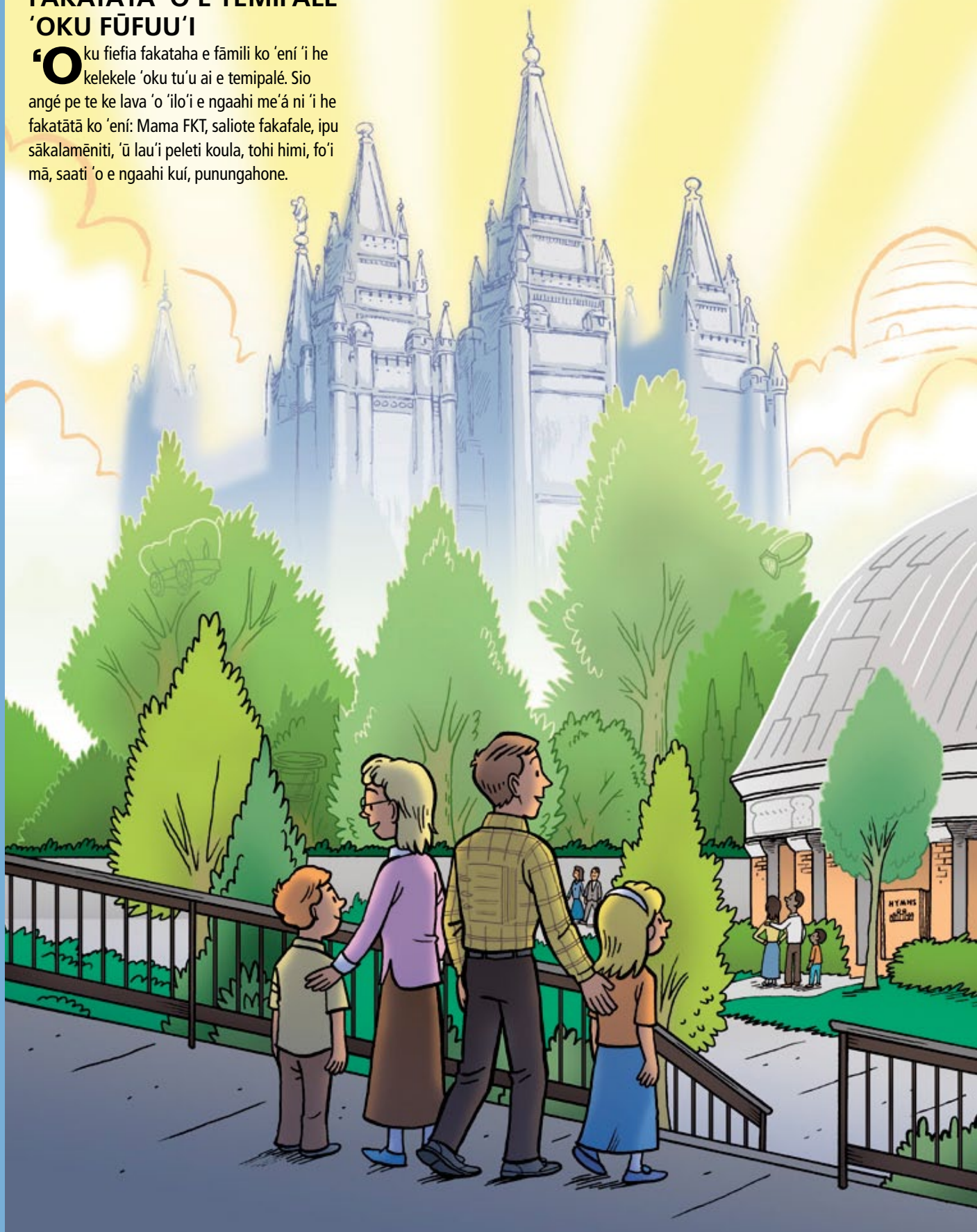
KO HONO LANGA 'O HA TEMPĀLE

Na'e fe'unga mo e ta'u 'e 40 hono langa 'o e Tempale Sōleki 'e kinautolu na'a nau fuofua nofo'i 'a e Tele'a Sōleki. 'E tokoni atu ha taha lahi ki hono kosi 'o e ngaahi kongokonga ko 'eni 'o e tempalé pea fokotu'utu'u fakataha ia ke langa ha sipinga.

FAKATĀTĀ 'O E TEMIPALÉ 'OKU FŪFUU'I

Oku fiefia fakataha e fāmili ko 'enī 'i he kekelekele 'oku tu'u ai e temipalé. Sio angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e ngaahi me'á ni 'i he fakatātā ko 'enī: Mama FKT, saliote fakafale, ipu sākalamēniti, 'ū lau'i peleti koula, tohi himi, fo'i mā, saati 'o e ngaahi kuí, punungahone.

‘Ū Kaati Fakamamafa’i ‘o e Konifelenisí

Te ke lava ‘o kosi pea to‘o ‘o faka‘aonga‘i e ‘ū kaati ko ‘ení ke fakamanatu‘i atu e ngaahi me‘a na‘á ke ako ‘i he konifelenisi lahi.

“‘E hoku ngaahi kaungāme‘a kei talavou . . . , fakakaukau ma‘u pē ki he temipalé. ‘Oua na‘á ke fai ha me‘a te ne ta‘ofi koe mei ha‘o hū atu ‘i hono ngaahi matapaá ‘o ma‘u ‘a e ngaahi tāpuaki toputapu mo ta‘engata aí.”

Palesiteni Thomas S. Monson

“Ko ha me‘a nāunau‘ia ke hoko ko ha Kalisitiane pea ke mo‘ui hangē ha ākonga mo‘oni ‘a Kalaisí.”

‘Eletā L. Tom Perry ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá.

“Ko e me‘a ko ia ‘e hā hangē ha fanga ki‘i fili ikí, ‘e tataki koe ai ‘e he ‘Eikí ki he fiefia ‘okú ke fie ma‘ú. ‘E fakafou ‘i ho‘o ngaahi filí ‘a ‘Ene malava ke Ne faitāpuekina ai mo ha toko lahi kehe.”

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisí ‘Uluaki

“‘Oku tau lava ke fakakaungāme‘a mo kinautolu ‘oku tau tokoní‘i ‘i he‘etau anga‘ofá mo e fie tokoní. ‘Oku tau ma‘u ha mahino lelei ange ki he‘etau mateaki‘i ‘o e ongoongolelei mei he ngaahi feohi fakakaume‘a ko ‘ení pea mo ha holi ke ako lahi ange fekau‘aki mo e Siasí.”

‘Eletā M. Russell Ballard ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá

“‘Oua na‘a tuku ha ‘aho ke ‘alu ‘oku te‘eki ai ke ke ngāue ‘o fakatatau mo e ngaahi ue‘i ‘a e Laumālié.”

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisí ‘Uluaki

“‘Oku ‘ikai ke tau lava ‘o mamata ki he‘etau Tamai Hēvaní, ka te tau lava ‘o fanongo ki Hono le‘ó ke ne ‘omi e mālohi ‘oku tau fie ma‘ú ke tau matu‘uaki e ngaahi faingata‘a ‘o e mo‘uí.”

Jean A. Stevens, Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisí Lahi ‘o e Palaimeli

“Kuo mou ha‘u ki he māmaní ‘i he kuongá nī, . . . pea kuo ala mai e to‘ukupu ‘o e ‘Eikí ke teuteu‘i ‘a māmaní ki He‘ene toe hā‘ele nāunau‘ia mai. Ko e kuonga ‘ení ‘o e ngaahi faingamālie ma‘ongo‘ongá mo e ngaahi fatongia mahu‘inga. Ko homou kuongá ‘ení.”

‘Eletā Neil L. Andersen ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá

“‘Oku ‘ikai ke mou tuēnoa! . . . ‘I ho‘omou tauhi ho‘omou ngaahi fuakavá, ‘e tataki mo malu‘i kimoutolu ‘e he Laumālie Mā‘oni-oní. ‘E ‘ākilotoa kimoutolu ‘e he kau ‘āngeló.”

Elaine S. Dalton, Palesiteni Lahi ‘o e Kau Finemuí

Ngaahi Ongongo ‘o e Siasí

Fekumi ‘a e Siasí ki he Hisitōlia

‘o e Kau Paionia ‘o Onopōnī

Fai ‘e Hikari Loftus

Ngaahi Makasini ‘a e Siasí

I he taimi ‘oku fakakaukau ai ‘a e kāingalotu ‘o e Siasí ki he kau paioniá, ‘oku angamaheni ‘aki ‘enau sio loto kiate kinautolu ne folau vaka pe fononga lalo ki he feitu‘u fakahihiho ‘o e ‘Tunaiteti Siteití ‘i he senituli 19.

‘Oku ‘ikai fakatokanga ‘i ‘e he tokolahi ko e kau paionia kinautolu ‘oku nau tā-e ‘uluafí he ‘ahó ni.

‘Oku lolotonga fekumi ‘a e Potungāue Hisitōlia ‘o e Siasí ki he kau paionia ‘o onopōnī. Neongo ‘oku talitali lelei ‘e he potungāue ‘a e hisitōlia fakatāutaha kotoa ‘oku fakahūangé, ka ‘oku nau fu‘u mahu‘inga ‘ia ‘i he hisitōlia ‘o e kau papi uluí, kakai ‘oku nau nofo ‘i ha feitu‘u ‘oku langa pe na‘e langa ai ha temipale fo‘ou, kau faifekau ‘oku ngāue ‘i he misiona fo‘ou, pea mo kinautolu ‘oku nau faka‘aonga ‘i ‘a e ongoongolelei ‘i he‘enau mo‘uí neongo ‘oku ‘ikai ke nau nofo fakataha mo ha Kāingalotu ‘o e Ngaahi ‘Aho Kimui Ní.

Na‘e pehē ‘e Puleti Uesiuti, ko e pule ‘o e ngaahi fakamatala ‘aonga ‘oku ma‘u mai ‘i he Potungāue Hisitōlia ‘o e Siasí, “‘Oku lava ke tokoni ‘a e ngaahi hisitōlia fakatāutaha ‘o e ni‘ihi

kehé kiate kinautolu kuo nau foua atu ‘a e ngaahi a‘usia tatau pe na‘e nofo ‘i he feitu‘u tatau pe vaha‘a taimi tatau.”

‘Oku lava ke hoko ‘a e ngaahi hisitōlia fakatāutahá ko ha ngaahi hisitōlia kakato pe fakakongokonga ‘o e mo‘uí, hangē ko ha ngaahi manatu mei ha misiona, ngaahi a‘usia he‘enau hoko ko ha mātu‘á, pe ngaahi talanoa mahu‘inga kehe ‘oku fekau‘aki mo ha me‘a mahu‘inga na‘e hoko.

Na‘e pehē ‘e Misa Puleti Uesiuti, “‘Oku mau tui ‘oku tatau kotoa ki he ‘Otuá ‘a ‘Ene fānaú. ‘Oku tau takitāuhi pē e talanoa mahu‘inga ke talanoa ‘i—‘oku tau a‘usia kotoa pē me‘a ‘oku hoko ko hotau ‘ahí‘ahi ‘anga ‘i he māmani ko ‘ení, pea ‘oku tau ‘ilo ‘oku tokoni e hisitōliá ki hono fakatupulaki e fakamo‘oní.”

Na‘e toe pehē ‘e Misa Uesiuti ko e hili ha ta‘u ‘e teau mei he taimí ni, mahalo ‘e lau ‘e ha taha na‘e ‘ikai ke ‘i ai ha‘ane lekooti hisitōlia fakafāmilí ho‘o lekōtí peá ne pehē, “Ko ia ko e tu‘unga ‘eni ‘o ‘ete hoko ko ha taha papi uluí.”

*‘Oku ‘i ai ha
ki‘i fo‘i filimi
nounou ki he
mo‘uí ‘a Siosefa
Miletí, ‘oku lava
ke ma‘u atu ia
‘i he lea faka-
Pilitāniá ‘i he
news.lds.org he
‘ahó ni koe‘uhí
he na‘e tauhi
mai ia ‘i he
ngaahi hisitōlia
fakatāutahá.*

‘I he ako ‘a e kakaí ‘o kau ki honau ngaahi kāingá pe kau paionia kehé—kau ai ‘a e ngaahi faingata‘a ne nau fehanga hangai mo iá, ‘e hoko e ngaahi lēsoni ne nau akó, mo e poto ne nau ma‘ú—ko ha talatalaifale mo ha tokoni ki he‘enau mo‘uí.

‘I he taimi ‘oku fakahū ai ha hisitōlia ki he laipeli, ‘oku lēsisita mo faka‘atā ia ke vakai ki ai mo lau ‘e he kau ‘a‘ahí. ‘Oku tauhi ‘i he Laipeli Hisitōlia ‘a e Siasí, ‘a ia ko ha feitu‘u ‘oku pule‘i e anga hono ‘eá ke tolonga fuoloa ai e ngaahi fakamatalá mo e ngaahi tohi.

Na‘e ‘omai ‘e Misa Uesiuti ‘a e akonaki ko ‘ení kiate kinautolu ‘oku nau fakakaukau ke ‘ave ‘enau ngaahi hisitōlia fakatāutahá ki he Laipeli Hisitōlia ‘a e Siasí:

Tohi ke lau ‘e he kakaí. Neongo ‘oku hoko ‘a e ngaahi tohinoá mo e ngaahi tohi fakatāutahá ko ha ngaahi ma‘u‘anga tokoni fakafo, ka ‘oku fa‘a fakamatala ia ki ha ngaahi me‘a na‘e hoko faka‘aho mo ha ngaahi fakakaukau fakatāutaha ‘oku ‘ikai fe‘unga ma‘u pē ke lau ia ‘e he kakaí. ‘E ala uesia heni e tu‘unga fakafo‘ituitui ‘o ha taha. Kapau ‘oku kau ‘i he ngaahi hisitōliá ha fakamatala te ne fakaongoongokovi‘i ha taha, ‘e tali pē kinautolu ka he ‘ikai ke faka‘ali‘ali ia ki he kakaí.

Tohi fakakongokonga pea vahevahe fakavahe e ngaahi talanoá. ‘Oku fakatupu lotofō‘i ma‘u pē ke kamata ho‘o ngaahi manatu fuoloa tahá mei ho‘o kei si‘i pea fakakau ai e me‘a kotoa ‘o a‘u mai ki he lolotonga ní. Kamata ‘aki ha talanoa ‘e taha ‘i he taimi ‘e taha. Hangē ko ‘ení, kamata ‘aki ha‘o tohi fekau‘aki mo ho‘o ngāue fakafaifekau pē. Ko ‘ene kakatō pē, hoko atu ki ha kongá kehe ‘i ho‘o mo‘uí.

Faka‘aonga‘i e ngaahi ma‘u‘anga tokoni tefitō. Kapau ‘oku ‘i ai ha‘o tohi (letter), hiki ia pe fakapipiki ‘i ha tohi (book). Kapau ‘oku ‘i ai hao la‘itā, fakakau mo ia ai. Kapau na‘á ke faka‘aonga‘i ha fakamatala mei ha tohi pau, fakahaa‘i ia. ‘Oku lava ke hoko e tohi manatú ko ha kongá ia ‘o e hisitōlia fakatāutahá. Neongo ia, na‘e pehē ‘e Misa Uesiuti ‘oku angamaheni ‘aki ‘e he ni‘ihi ‘oku nau ‘ai tohi manatú ‘a e ‘ikai ke tohi ha puipuitu‘a pe fakamatala ‘o kau ki he ngaahi fakatātā ‘i he ki‘i tohi. ‘Okú ne fokotu‘u mai ke to‘o ha ki‘i taimi ke hiki ha fakamatala fekau‘aki mo e ngaahi tā he tohi manatú

Talanoa pe fakafehu‘i e ni‘ihi kehé. Na‘e pehē ‘e Misa Uesiuti, “ ‘Oku tau angamaheni ‘aki ‘a

e fakakaukau ko e hisitōlia fakatāutahá ko ‘etau fakakaukau pē ia ‘atautolu, ka ko e lahi ange e ngaahi fakakaukau ‘okú ke fakahū ki aí, ko ‘ene mamafá ange ia.” ‘Oku ‘omi ‘e hono faka‘eke‘eke ‘o e ni‘ihi kehé ha fakakaukau fo‘ou pea mahalo ‘e tokoni ia ke fakalalakaka ange ho‘o hisitōliá.

Tohi ‘o kau ki he ngaahi a‘usia fakalaumālie, ngaahi momeniti mahu‘inga, pe kakaí mo e me‘a mahu‘inga ne hoko. Na‘e pehē ‘e Misa Uesiuti, “ ‘Oku sai‘ia e kakaí ‘i he talanoa ‘oku talanoa‘i lelei.” Tohi ‘o kau ki ha ngaahi a‘usia ‘oku ‘i ai hano kamata‘anga, kakano ‘o e tohi mo hano

faka‘osí. “ ‘Oua ‘e fakamoleki ha peesi ‘e 60 ‘i ho‘o mo‘ui kimu‘a ‘i ho‘ta‘u uá. Mahalo pē he ‘ikai ke ke tohi ia, pea he ‘ikai ke lau ia ‘e he kakaí.”

Tohi ‘o kau ki ha me‘a ‘okú ke lotu vēkeveke ki ai. Na‘e fokotu‘u mai ‘e Misa Uesiuti te ke lava ‘o tohi fakafo‘i kaveinga pe fakafo‘i tefito ‘i ha me‘a ‘okú ke manako ai kae ‘oua ‘e tohi ki he fakahokohoko fakata‘u e me‘a ne hokó.

Ko e me‘a mahu‘inga tahá, ‘oku ‘ikai totonu ke fakahū ‘e he kāingalotú ha hisitōlia fakatāutaha pe fakafāмили

ki he Siasí ta‘e tufaki ia ki he kau mēmipa ‘o e fāmilí, he ‘oku totonu ke ne fakamālohia ‘a e fāмили na‘e ‘omi mei aí.

‘Oku tui ‘a Misa Uesiuti ko kinautolu ‘oku nau fie ma‘u ha taimi ke lekooti ai ha hisitōlia fakatāutahá, ke nau faitotonu ‘i he tohi fekau‘aki mo e ngaahi taimi faingata‘á mo e ngaahi taimi lelei pea te nau lava ai ‘o mamata ki he to‘ukupu ‘o e ‘Eikí ‘i he‘enau mo‘uí mo nau tuku mai ha tukufakaholo mo ha ngaahi manatu te nau fakamālohia ai e ngaahi fāмили mo e kāingalotu ‘o e Siasí.

Kapau ko ha paionia ‘o onopooni koe pea ‘okú ke fie vahevahe ho‘o ngaahi a‘usiá, fakahū ho‘o hisitōliá ki he Potungāue Hisitōlia ‘o e Siasí.

Te ke lava pē ‘o ‘ave pe meili‘i ho‘o hisitōliá ki he: Church History Library, 15 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150-1600, USA, Attention: Acquisitions.

‘E lava ke ke a‘utonu ‘o ‘ave fakahangatonu ia ki ai ‘o kamata mei he 9:00 pongipongí ki he 5:00 efiaí, Mōnite ki he Falaite.

Te ke lava foki ‘o ‘i-meili ho‘o hisitōliá ki he ChurchHistoryAcquisitions@ldschurch.org pe telefoni ki he Church History Acquisition tā ki he senitaá ‘i he 1-801-240-5696. ■

© 2006 DAVID STOKER

‘Oku lava ke tokoni e ngaahi hisitōlia fakatāutahá ki he ni‘ihi kehé ke fakamālohia ai ‘enau tui.

Pehē 'e 'Eletā Peuli, Kuo Pau ke Hoko e Kakai Lalahi Kei Talavou ko e To'u Tangata Ma'ongo'onga Tahā la

Na'e lea 'a 'Eletā L. Tomu Peuli 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā 'i he fakamafola 'o ha faeasaiti 'a e Potungāue Ako 'a e Siasī ki he kakai lalahi kei talavou 'i he 'aho 6 'o Mā'asi 2011 'o pehē, "Kuó u mamata ki he mālohi fakalaumālie faivelenga 'o e kakai lalahi kei talavou 'i he Siasī ni. 'Oku ou 'ilo 'a e me'a 'oku mou malavá."

Na'á ne ako'i ha me'a 'e fā te nau tokoni'i e kakai lalahi kei talavou ke nau fakahoko e me'a 'oku nau malavá mo tokoni'i e ni'ihī kehē ke nau toe ma'u 'enau tui kia Kalaisī: lotu faka'aho, ako faka'aho e folofolá, mo'ui taau ki he temipalé, mo e ngaahi ngāue tokoni faka'ahó.

Na'e pehē 'e 'Eletā Peuli, "Ko kimoutolu 'a e to'u tangata na'e fakahaofi 'e he 'Eikī ki he kuongá ni. . . . 'Oku ou fakatukupaa'i kimoutolu ke mou hoko 'ko e to'u tangata ma'ongo'onga tahā."

Lau, fakafanongo, pe vakai'i 'a e tu'asila 'i he ngaahi lea fakafonua kehekehe 'i he institute.lds.org. Lomi'i 'i he **CES Firesides**, peá ke toki fili ha lea fakafonua.

Fakahā 'e 'Eletā Kuki ki he Kāingalotu 'Ēsiá 'Oku 'Omi 'e he Ongongolelei 'a e Fiefiá

Na'e 'a'ahi 'a 'Eletā Kuenitini L. Kuki 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā ki he Kāingalotu 'i Kōlea mo Siapani mei he 'aho 12 ki he 20 'o Fēpueli 2011.

Na'á ne ako'i e kāingalotu 'o e Siasī 'i Soulu, 'i Kōleá 'oku totonu ke tau hounga'ia 'i he me'a 'oku tau ma'ú kae 'ikai ke tuku taha e tokangá ki he me'a 'oku 'ikai ke tau ma'ú. Na'á ne fakamanatu kiate kinautolu 'oku 'omi 'e he ongoongo-lelei 'a e fiefiá, nēkeneká, mo e melino 'oku tau fekumi ki aí.

Na'e fe'iloaki foki 'a 'Eletā Kuki mo e kau faiongoongo mei he ngaahi nusipepa kehekehe ki ha fakataha tali fehu'i.

Na'e tuku 'e 'Eletā Kuki ha taimi ke ne ako'i, fale'i mo tali ha ngaahi fehu'i mei he kau faifekau

FAITAAI 'E GEON WOO JUN

Na'e fakamanatu 'e 'Eletā Kuenitini L. Kuki ki he Kāingalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ni lolotonga 'ene 'i Kōlea Tongá, 'oku 'omi 'e he ongoongo-lelei 'a e fiefia mo e melino 'oku tau fekumi ki aí. 'Oku lava ke ma'u atu ha ngaahi la'i tā lahi 'i he news.lds.org.

'i he Misiona Kōlea Teisoní mo kau atu ki he konifelenisi fakatakimu'a 'o e lakanga fakataula'eikí ma'á e 'ēlia 'o e Misiona Kōlea Teisoní.

Na'e faka'osi 'aki 'a e 'a'ahí ha kau atu 'a 'Eletā Kuki ki ha konifelenisi fakasiteiki na'e fakahoko 'e he Siteiki Kōlea Sionisuú, pea ko e fuofua 'a'ahi mai ia 'a ha 'Aposetolo ki he siteikí.

Na'e kau atu foki 'a 'Eletā Kuki ki ha konifelenisi fakatakimu'a 'o e lakanga fakataula'eikí 'i Kope, Siapani, mo ha konifelenisi 'a e Siteiki Siapani 'Okahamá; 'a'ahi ki he kau fakafongonga mei Meisu Suline 'i Tōkiō, Siapani; pea ki'i 'a'ahi nounou ki Vietinemi.

Pehē 'e 'Eletā Kulisitofasoni 'Oku Faka'atā Kitautolu 'e he Laó ke Tau A'usia e Lelei Tahā

Na'e pehē 'e 'Eletā D. Toti Kulisitofasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā 'i ha'ane lea ki he kau mēmipa 'o e Kautaha Lao 'a J. Lūpeni Kalaké (J. Reuben Clark Law Society) 'i he 'aho 4 'o Fēpueli, "Kuo tuku mai 'e he 'Otuá kiate kitautolu, ko 'Ene fānaú, 'a e faingamālie mo e fatongia ke fokotu'u ha lao mo ha ngaahi founga fakalao ke ne pule'i e ngaahi vā fetu'utakí mo e 'ulungāanga 'o e tangatá." Na'á ne lea he fatongia 'oku fakahoko 'e he laó 'i hono faka'atā e fakafo'i-tuitui ke a'u ki he kakato 'o e me'a 'oku nau malava 'i he mo'ui ni mo e mo'ui kaha'ú.

Na'e fakamanatu 'e 'Eletā Kulisitofasoni ki he kau fanongó " 'e 'ikai ke tau lava 'o a'usia e fakamaau totonu faka'osí, ta'e kau ai 'a Sísū Kalaisi," pea ko "hono tataki e ni'ihí kehé ki he Fakamo'uí ko e lelei ma'ongo'onga taha ia te tau lava 'o fakahoko ke tokoni'i kinautolu ke nau a'u ki he me'a 'oku totonu ke nau a'u ki aí." Na'á ne fai ha fakamo'oni ki he mālohi 'o e Fakamo'uí ke fakatonutonu e ngaahi fehālākí pea ke "totongi huhu'i ki he'etau ngaahi tōnōnou mo fakatonuhia'i kinautolu 'i he fonó 'a ia 'oku malava ke tau hoko ai ko e kaungā 'ea fakataha mo Ia ki he mo'ui ta'e-ngatá." Na'á ne faka'osi 'aki 'ene fakamo'oni 'oku mo'ui 'a Kalaisi.

Na'e foaki foki kia 'Eletā Kulisitofasoni 'i he lolotonga 'a e faesaití 'a e Pale ki he Ngāue Tokoni Ma'ongo'onga 'a e Kautaha Lao 'a J. Lūpeni Kalaké (Reuben Clark Law Society Distinguished Service Award) koe'uhí ko 'ene ngaahi tokoni ki he mala'e 'o e laó.

Fakamamafa'i 'e Sisitā Peki 'a e Fatongia 'o e Fine'ofá 'i he Palani 'a e 'Otuá

Na'e fakataha 'a Suli B. Peki ko e palesiteni lahi 'o e Fine'ofá mo e kau Fine'ofa meimei ke toko 10,000 mo e kau taki 'o e 'univēsi BYU-'Aitahoó 'i he 'aho 26 Fēpueli 2011, ke fakamālohia 'enau tuí pea mo poupou'i kinautolu 'i honau ngaahi fatongia 'i he Fine'ofá mo e palani 'o e fakamo'uí.

Na'e tali 'e Sisitā Peki ha ngaahi fehu'i mei ha kau fafine mo ha kau taki lakanga fakataula'eiki mei ha ngaahi siteiki 'e 40 tupu, mei he feitu'u fakatonga-hahake 'o 'Aitahō, 'Ameliká.

Na'e fakamo'oni 'a Sisitā Peki ko kinautolu ko ia 'oku nau kau ki he ngāue 'a e Fine'ofá 'o nau tauhi ma'u e ngaahi taumu'a 'a e 'Eikí 'i honau 'atamaí mo honau lotó pea fakahoko 'Ene ngaahi taumu'á he māmani ko 'ení, 'e tāpuekina, fakamālohia, fakama'a, mo fakamo'ui kinautolu.

Na'á ne pehē, " 'Oku 'i ai ha'atau houalotu kuo fokotu'u 'e he 'Eikí ke faitāpuekina ai Hono ngaahi 'ofefiné. 'Oku 'afio'i koe 'e he 'Eikí koe'uhí he ko 'Ene ngāue ia. Te Ne fakamālohia mo fakatupulekina koe."

Lau ke toe lahi ange 'a e me'a na'e ako'i 'e Sisitā Peki mo mamata'i hono vitioó 'i he news.lds.org. ('Oku lava ke ma'u fakataha atu 'a e fo'i vitioó mo e fakamatalá 'i he lea faka-Pilitāniá pē.) ■

'I HE SIASÍ FAKAKĀTOA

Fakatupu 'e he Mīsini Tuituí 'a e Fakafalala pē Kiate Kitá

'Oku tupulaki 'a e fakafalala pē kiate kitá mo e ngaahi faingamālie ngāue totongí ma'á e kau fafine 'oku nau nofo he ngaahi feitu'u 'uta 'o Fisí tupu mei he tokoni 'a e Siasí 'o foaki ai ha ngaahi mīsini tuituí 'e 50 'i he 2010 ki he Potu-ngāue 'o e Uelofea Fakasosiale 'a Fisí (Fiji's Ministry of Social Welfare) pea 'e toe foaki ange foki mo ha ngaahi mīsini 'e 50 he kaha'ú.

Ko e ngaahi tokoni 'a e kā-ingalotu 'o e Siasí ki he pa'anga tokoni 'ofa fakaetangatá 'okú ne faka'atā 'a e Siasí ke ne feau e ngaahi fie ma'u kotoa he māmaní 'aki ha ngaahi ngāue hangē ko e foaki e ngaahi mīsini tuituí. 'Oku fengāue'aki vāofi 'a e kau fakafongā 'o e Siasí mo e kau taki 'o e koló mo e pule'angá ke fakamahino'i 'a e ngaahi tūkunga fakalotofonuá mo faka'apa'apa'i 'a e ngaahi faka'ānau 'a e kau mēmipa 'o e koló.

Na'e pehē 'e 'Eletā Taniela B. Uākolo, ko ha Fitungofulu Faka'ēliá 'i hano faka'eke'eke ia 'e he nusipepa ko e *Fiji Times*, " 'Oku mau fai 'eni mo e ngaahi ngāue pehe'e koe'uhí ko e kau muimui kinautolu 'o Sísū Kalaisi. 'Oku tākiekina kinautolu 'e he'emaui tuí ke mau . . . fai lelei 'i he māmaní."

Ma'u 'e ha Mēmipa Siapani 'a e Palé

'I he 'aho 9 'o Nōvema 2010, ko e mähina ia 'e fā kimu'a he mofu-ike fakalilifu 'i Siapaní, na'e ma'u ai 'e 'Tosi Sukiama, ko ha mēmipa 'o e Siteiki Siapani Fusisauá, ha pale 'o e kalasi loloto 'o e

Tu'unga 'o e Koloa Toputapú (Order of the Sacred Treasure) he'ene ngāue tokoni ma'a hono fonuá, 'a ia ne taau ke fakapale'i.

'I he hoko 'a Misa Sukiama ko ha mēmipa 'o e Potungāue Ki Mulí (Foreign Ministry) 'i ha ngaahi ta'u lahí, na'á ne kau mālohi ai 'i hono alea'i 'a e ngaahi talite mo e ngāue tokoní 'o fakafongā 'i 'a Siapani.

'Oku fakatokanga'i 'e Misa Sukiama 'a e 'omi 'e he 'Eikí kiate kinautolu kotoa pē ha ngaahi faingamālie ke tau fai lelei ai 'i

hotau ngaahi feitu'ú. Na'á ne pehē, " 'Oku 'omi 'e he 'Eikí he taimi 'e ni'ihí ha ngaahi faingata'a kiate kinautolu koe'uhí ke tau lava 'o 'ilo ai 'a 'etau ngaahi fie ma'ú. Kapau 'e 'ikai e ngaahi fie ma'u ko iá mo e faingamālie ke ma'u ha ngaahi fakalelei 'oku lelei, 'e 'ikai ha fakalakalaka 'a e tangatá pea 'ikai 'omi ha fiefia ki he māmani ko 'ení."

'Omi 'e he Ngaahi Kautaha Tokoni 'Ofa 'a e Siasí 'a e Ma'á

'Oku meimei laupiliona 'a e tokolahi 'o e kakai 'i he māmaní 'oku si'isi'i 'enau ma'u ha vai ma'á, pea fa'a tupu ai 'enau puke he ngaahi mahaki 'oku fakamafola 'e he vaí hangē ko e kōlelā, fakalelā, mo e taifotí. Ka ko e talu mei he ta'u 2002, mo hono tokoní 'i he Siasí ha kakai 'e toko fitu miliona 'i he ngaahi kolo 'e 5,000 ke nau ma'u ha ngaahi ma'u'anga vai 'oku ma'á. Ko e fo'i vitiō ko e *Water Is Happiness (Ko e Vaí ko e Fiefia'angá)*, 'oku lava ke ma'u atu ia 'i he lea faka-Pilitāniá 'i he news.lds.org, 'oku faka'ali'ali ai 'a e talanoa 'o e Ngaahi Kautaha Tokoni 'Ofa 'a e Siasí 'i he'enau fakaa'u atu e vai ma'á ki ha ki'i kolo 'i Siela Leone. ■

NGAAHI ONGOONGO NOUNOU MEI **MĀMANÍ**

Tukuange mai e Tohi Fakamuimitaha 'o e Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palōfita Mo'ui

Kuo tukuange mai 'e he Potu-
ngāue Ako 'a e Siasí ha tohi lēsoni
fakalanulanu fo'ou 'o e Ngaahi
Akonaki 'a e Kau Palōfita Mo'ui.
'Oku fakamamafa'i 'e he tohi lē-
soni fo'ou 'a e mahu'inga 'o e kau
palōfita 'o onopōnī, fakamatala'i 'a
e fatongia 'o e Kau Palesitenisī 'Ulu-
akí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Apose-
tolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, mo
fakamatala'i e hokohoko 'o e Kau
Palesitenisī 'Uluakí.

'Oku lava ke fakatau mai 'a e
tohi lēsoni 'i he store.lds.org pe
ngaahi senitā tufaki'anga nāunaú
'i he 'Tunaiteti Siteití kotoa. 'Oku
lava ke ma'u atu 'a e tohi lēsoni
he taimi ni 'i he lea faka-Pilitāniá
mo faka-Sipeiní pea 'oku lolo-
tonga liliu ki he ngaahi lea faka-
fonua kehé.

Talitali 'e he Siasí 'a e Fakalāngilangi 'o e Fetuiaki e Ngaahi Tui Fakalotú

Ne fakahoko he Sāpate 20 'o
Fēpueli 2011, 'i he Tāpanekale

© 2007 IRI

**Na'e tuku'au mai 'a e Hiva Fakalāngi-
langi 'a e Ngaahi Tui Fakalotú mei he
lolotonga 'o e Va'inga 'Olimipiki he
2002 pea 'oku fakahoko ia 'i Fēpueli
'i he ta'u kotoa.**

'i he Temipale Sikueá ha hiva faka-
feta'i mei he ngaahi tukufakaholo
kehekehe 'o e tui fakalotú, faivá,
lau folofolá, mo e lotú.

Ne lahi ha ngaahi me'a ne
fakahoko he ngaahi falelotu faka-
lotofonua faka-Siú, ngaahi falelotú,
ngaahi temipale faka-Hinituú, mo
e ngaahi feitu'u kehe pē kimu'a he
faka'alí'alí 'o e Sāpaté mo e faka-
'alí'alí 'o e ngaahi tukufakaholo 'o
e tui fakalotu 'o 'Iutaá. ■

TOHI KI HE 'ĒTITÁ

Ko ha 'Api mo ha Nofomali 'oku Makatu'unga 'i he Fakamo'ui

'Oku ou faka'aonga'i mo hoku huse-
pānití 'a e Liahoná ki he efiāfi fakafāmilī
'i 'apī. Kuo hoko ia ko ha a'usia langaki
mo'ui. 'Okú ma fekumi he ngaahi pō-
poaki mei he Kau Palesitenisī 'Uluakí ki
ha ngaahi lea fakalaumālie ke tokoni'i
kimaua 'i homa ngaahi faingata'a'ia
faka'ahó. Ko ia ai 'okú ma fakamālohia
'a e ngaahi fakava'e 'o ha 'api mo ha
nofomali 'oku makatu'unga 'i he Faka-
mo'ui ko Sisū Kalaisí.

Patricia Oliveira de Souza, Palāsila

Fiefia 'i he Lotolotonga 'o e Mamahí

Kuo fakamālohia mo'oni au 'e he ngaahi
pōpoaki 'o e Liahoná, tautautefito ki he
taimi na'e mālōlō ai 'eku fa'eé. Na'a mo e
uhouhonga 'o 'eku mamahí, 'oku ou kei fie-
fia pē ke kau atu he ngāue ma'ongo'ongá
ni pea ma'u 'a e ngaahi tāpuaki kotoa 'o e
ongoongolelei 'i he'eku mo'ui. 'Oku ou 'ilo
kapau te u kātaki ki he ngata'angá te u lava
'o toe fakataha mo 'eku fa'eé. ■

Dinabel Zelaya, Honitulasi

*Kātaki 'o 'ave ho'o ngaahi fakakaaukā pe
fokotu'ū ki he liahona@ldschurch.org. 'E
lava pē ke liliu 'a e ngaahi fāitohi māi koe-
'uhí ko e lōloá pe ke toe mahinongofua.*

NGAAHI FAKAKAUKAU MA'Á E **EFIAFI** **FAKAFĀMILI 'I 'APÍ**

*'Oku 'i he makasini ko 'enī ha ngaahi
fakamatala mo ha ngaahi 'ekititití 'e lava
ke faka'aonga 'i ki he efiāfi fakafāmilī 'i
'apī. Ko ha ngaahi sippinga pē 'enī 'e ni'ihī.*

"Kamata Leva," peesi 42: Ke hoko
ko ha kongá 'o e lēsoni, fakakaaukau ke

fai e fo'i va'inga ko
ia ko e Simon Says
ke fakatātaa'i 'aki
'a e tatali ki ha taha
ke ne tala atu kiate
koe ke ke ngaué.

(Ke fakahoko e
va'ingá, 'e lea ha taha 'o pehē, "Simon
says . . ." pea tala ki he ni'ihī kehé ke fai ha
fa'ahinga ngāue, hangē ko e hiki e nimá ki
'olungá. 'Oku hokohoko atu pē 'e he toko-
tahá ni he founjá ni peá ne feinga ke fai
'e he ni'ihī kehé ha ngāue 'oku 'ikai ke ne
lea 'aki kimu'a 'a e, "Simon says." Hangē
ko 'enī: "Simon says hiki ho nimá. Simon
says pasipasi. Fakapatú ho va'é.") Fai ha'o
fakamo'oni ki ha taimi kuo tataki ai koe 'i
ho'o nga'unu ki mu'á.

"Ko e Talí 'i he Veesi Valú,"

peesi 50: Lau fakataha 'a e fakamatalá
pea toki lau 'a e Sēmisi 1:8. Alea'i 'a e
'uhinga 'o e lotolotouá. Mahalo pē te ke
fie lau foki 'a e Mātiu 6:24 mo e Sosiaua
24:15. Ko e hā 'oku ako'i mai 'e he faka-
matala ko 'enī 'o kau ki he ngaahi fehoko-
taki 'o 'etau ngaahi filí mo e ngaahi holí?
Ko e hā 'okú ne ako'i mai kiate kitautolu
'o kau ki he'etau Tamai Hēvaní? Ko e
hā ne fai 'e 'Eniselika ke ma'u e ngaahi
tali ki he'ene ngaahi fahu'i? Fakakaaukau
ke fakamo'oni ki he mahu'inga 'o e ako
folofolá mo e lotú.

"Ko e Uiu'i," peesi 68: Tala 'a e
talanoá ni. Fakakaaukau ke alea'i 'a e
founja 'oku ola lelei ai 'a e ngaahi talē-
niti 'o e kau mēmipa 'i ho fāmilí 'i he ni'i
hi kehé 'o fakafou 'i he ngāue tokoni mo
e ngaahi uiui'i 'a e Siasí. Fai ha tukupā
ke ako pe fakatupulaki ha talēniti pe
pōto'i ngāue. ■

KO HA VAO IA HE TA'Ú NI— HANGA 'O TA'AKI

Fai 'e Mont Poulsen

I he'eku tupu hake 'i Lihai 'i Tutā, he USA, na'e 'i ai ha ngoue hoku fāmilī na'e lahi fe'unga ke tō fetongitongi ai e koané mo e patetā 'i he ta'u kotoa pē. Na'e talamai 'e he'eku tamaí he 'aho 'e taha ke u huo 'e au e koané ka ne huo 'e ia 'a e patetā. 'I he'eku a'u mai ki ha 'otu na'e 'inisi 'e ono (15 cm) ai hono mā'olunga 'o e koané, ne u sio na'e 'i ai ha fu'u pateta na'e tu'u toko taha pē ai pea na'e tupu lahi mo faka'ofa'ofa ange ia 'i ha toe fu'u pateta 'i he tafa'aki 'o e ngoué na'e huo ai e tangata'eikí. Ne u kaila ki ai 'o 'eke, "Ko e hā e me'a te u fai ki heni?"

Na'e 'ikai ke sio hake e tangata'eikí ia. "Hanga 'o ta'aki."

Ne u tui na'e 'ikai ke ne 'ilo'i ko 'eku tuhú ki he fu'u patetā, peá u pehē ange, "Tangata-eiki, 'oku 'ikai ko ha vao. Ko e fu'u pateta." Na'e 'ikai pē ke ne sio hake ka ne toe pehē mai, " 'I kai 'i he ta'ú ni. Ko ha vao ia he ta'ú ni. Hanga 'o ta'aki." Ko ia ne u ta'aki.

Talu mei ai mo 'eku fa'a fakalaulauloto ki he fakapotopoto 'o e ngaahi lea 'a 'eku tamaí. Kuó u 'ilo 'eni ko e talangofuá 'oku 'ikai ko hano fai pē 'o ha fili totonu ka ko hano fai ha fili totonu 'i he fa'ahita'u totonu. 'I he'eku fakakaukau atu ki he ngaahi me'a kotoa na'e fie ma'u 'e he Tamai Hēvaní ke u fai 'i he mo'ui ní, hangē 'oku mahu'inga tatau pē hono fai kinautolu 'i he taimi totonú mo hano fai pē kinautolú. Hangē ko 'enī, ko e ngaahi fili

*'I he'eku faka-
kaukau atu
ki he ngaahi
me'a kotoa
na'e fie ma'u
'e he Tamai
Hēvaní ke u
fai 'i he mo'ui
ní, hangē 'oku
mahu'inga
tatau pē hono
fai kinautolu
'i he taimi
tononú mo
hano fai pē
kinautolú.*

totonu 'a e ngāue fakafaifekaú, teití, malí, ma'u 'o ha fānaú, akó, mo e kamata 'o ha ngāue ma'u'anga mo'uí. Ka 'i hono fai 'e he kakaí 'a e ngaahi me'a lelei ko 'enī 'i ha fakahokohoko halá, 'oku fa'a fakatu'utāmaki hono ngaahi nunu'á.

Na'e akonaki 'a e Tu'i ko Penisimaní 'oku totonu "ke fai 'a e ngaahi me'á ni kotoa pē 'i he fakapotopoto mo e maau" (Mōsaia 4:27). Na'e akonaki 'a 'Eletā Niila A. Mekisuele (1926–2004) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē, "Oku kau foki 'i he tui 'a e falala ki he taimi 'a e 'Otuá, he kuó Ne folofola, 'Ka kuo pau ke hoko 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'i honau taimi' (T&F 64:32)."¹

'Oku ou tui 'oku kākāa'i kitautolu 'e Sē-tane 'aki 'ene fakaloto'i kitautolu ke tau fai 'a e ngaahi me'a totonú 'i he fakahokohoko 'oku hala: 'a e feohi fakaesino fafalé kimu'a 'i he malí, 'a e teiti 'oku te'eki ta'u 16, hoko ko ha mātū'a pea toki malí, mo e hā fua. 'Oku hoko e ngaahi fekau ma'ongo'onga taha 'a e 'Otuá 'i he taimi 'oku fetongi 'aki ai ha me'a pe ko hano 'uli'í, ko ha 'akau 'oku tupu 'i he fa'ahita'u hala—ko ha vao. 'I he taimi na'e fakatauele'i ai au ke u kumi 'uhinga 'i hono fai 'o e me'a totonú koe'uhi ko ha 'uhinga hala, na'á ku fakamālō ai 'i he lēsoni mahu'inga ko 'eni 'a 'eku tamaí. Ko ha vao ia he ta'ú ni. Hanga 'o ta'aki." ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Neal A. Maxwell, "Lest Ye Be Wearied and Faint in Your Minds," *Ensign*, May 1991, 90.

Ko e Tanumaki 'o e Melinó 'e he Hou'eiki Fafine 'o e Pule'anga Kotoa Pē, fai 'e Emma Allebes

“Oua na'a mamahi homou lotó, pea 'oua na'a manavahē ia” (Sione 14:27).

“Kuó u tala 'a e ngaahi me'á ni kiate kimoutolu,

koe'uhí ke mou ma'u 'a e fiamālie 'iate au. Te mou ma'u 'a e mamahí 'i māmani; ka mou loto to'a; kuó u iku'i 'a māmani” (Sione 16:33).

Ko Vikiā Vasikuesi
(‘olungá) mo Lute Lōpesi
(‘Enitasoni (takafi mu‘á)
‘a e toko 2 mei he Kāingalotu
‘Amelika Latina ‘e toko 24 na’a
nau vahevahe ‘a e ngaahi tala-
noa ‘o honau fakauluí mo ‘enau
ngaahi fakamo‘oní ‘i he *Mi Vida*,
Mi Historia—ko ha faka‘ali‘ali na’e
toki fakahoko ‘i he Musiume
Hisitōlia ‘o e Siasí ‘i Sōleki Sití. Lau
‘i he peesi 16–21 kau ki he toko
9 ‘o e Kāingalotú ni. Te ke lava
‘o mamata kakato he faka‘ali‘ali ‘i
he ‘Initanetí ‘i he lea faka-Sipeiní
pe faka-Pilitāniá ‘i he **[lds.org/
churchhistory/museum/exhibits/
mividamihistoria](https://lds.org/churchhistory/museum/exhibits/mividamihistoria)**.